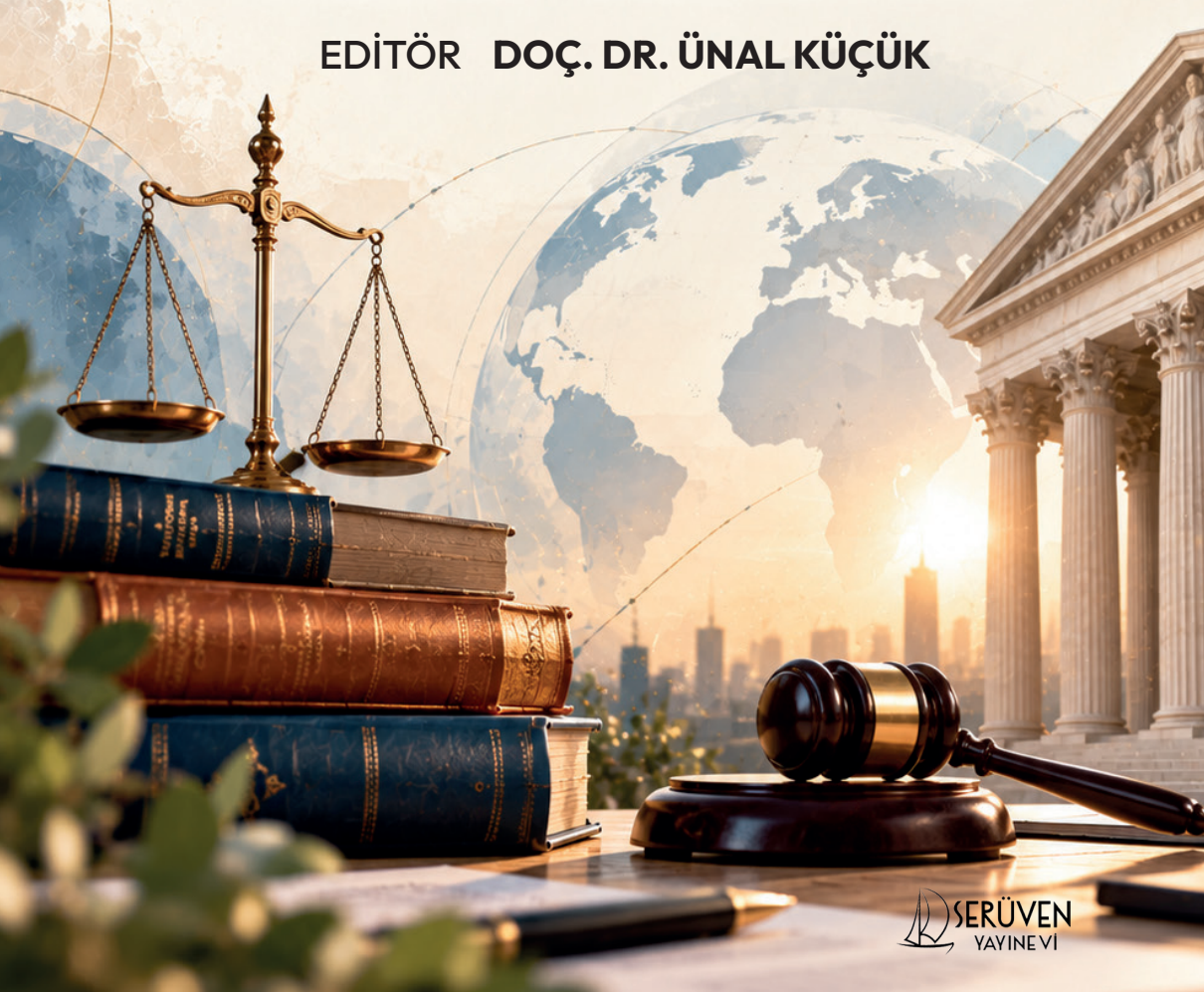
EKİM 2026

HUKUK ALANINDA

ULUSLARARASI TEORİ, ARAŞTIRMA VE DERLEMELER

EDİTÖR **DOÇ. DR. ÜNAL KÜÇÜK**

SERÜVEN YAYINEVİ

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • C. Cansın Selin Temana

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Serüven Yayınevi

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2026

ISBN • 978-625-5054-51-7

© copyright
Bu kitabın yayın hakkı Serüven Yayınevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz. The right to publish this book belongs to Serüven Publishing. Citation can not be shown without the source, reproduced in any way without permission.

Serüven Yayınevi / Serüven Publishing
Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA
Telefon / Phone: 05437675765
web: www.seruvenyayinevi.com
e-mail: seruvenyayinevi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume
Sertifika / Certificate No: 47083

HUKUK ALANINDA ULUSLARARARASI TEORİ, ARAŞTIRMA VE DERLEMELER

EKİM 2026

EDİTÖR **DOÇ. DR. ÜNAL KÜÇÜK**

SERÜVEN
YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞININ MEYDANA GELMESİNDE İŞVERENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU 1

Cihan KIRPIK

BÖLÜM 2

SAĞ KALAN EŞİN MİRASÇILIĞI: KATILMA ALACAĞI İLE MİRAS PAYININ KESİŞİMİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR 29

Senem ÖNDER ÖZBAKIR

BÖLÜM 3

TÜRK VERGİ YARGILAMASINDA TANIK..... 53

Furkan KIRPIK

BÖLÜM 4

SİGORTA TAHKİMİNDE İTİRAZ HAKEM HEYETİNİN DİRENME KARARI VERMESİNİN MÜMKÜN OLUP OLMADIĞI MESELESİ 81

Cihan KIRPIK

BÖLÜM 5

ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU KAPSAMINDA NÜKLEER ZARARLARDAN DOĞAN DEVLET SORUMLULUĞU VE SİVİL SORUMLULUK ÇATIŞMASI* 95

Shujaudin ARYAN

BÖLÜM 6

ADİL GEÇİŞ VE HUKUK İLİŞKİSİ: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ VE TÜRKİYE İÇİN HUKUKİ DEĞERLENDİRME 105

Ali ERDEM

Bölüm 1

İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIĞININ MEYDANA GELMESİNDE İŞVERENİN HUKUKİ SORUMLULUĞU

Cihan KIRPIK[1]

1 Öğr. Gör., Trabzon Üniversitesi Şalpazarı Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Programı Öğrencisi, ORCID: 0000-0001-5081-4860.

GİRİŞ

İş kazası ve meslek hastalığının ortaya çıkmasında, işçilerin işveren tarafından alınan önlemlere uymaması, emir ve talimatlara aykırı davranması gibi işçinin kusurlu davranışlarından kaynaklı sebepler olabileceği gibi işverenin gözetme borcuna aykırı hareket etmesi ve bu kapsamdaki iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini almaması gibi işverenin kusurlu davranışının da etkisi olabilmektedir. İşveren tarafından işçileri koruma borcuna aykırı davranılması sonucunda meslek hastalığı veyahut iş kazası meydana geldiği hallerde işverenin hukuki sorumluluğu ortaya çıkabilecektir.

Bu çalışmada öncelikle iş kazası ile meslek hastalığı kavramları konusunda açıklama yapılacak ardından işverenin meslek hastalığı ve iş kazasının meydana gelmesindeki hukuki sorumluluğunun ne tür bir sorumluluk olabileceği sorusuna cevap bulunacak ve aynı zamanda işverenin sorumluluğuna ilişkin Yargıtayın görüşüne ve öğretideki farklı görüşlere yer ver verilecektir. Sonrasında ise işverenin hukuki sorumluluğunun doğabilmesi için mevcut olması gereken şartların neler olduğu sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır. Bunların yanı sıra işverenin sözleşmeden doğan hukuki sorumluluğu ile haksız fiil sorumluluğunun yarışması konusuna değinilecek, akabinde ise sırasıyla işverenin SGK'ye karşı olan sorumluluğu ile sigortalıya ve hak sahiplerine karşı olan sorumluluğu var mıdır? var ise kapsamı nedir? sorularının cevabı verilmeye çalışılacaktır. Ayrıca işverenin kusurluluğunu etkileyen unsur olarak kaçınılmazlık hususuna da değinilecektir. İşverenin meydana gelen meslek hastalığı veya iş kazasında kusurlu davranışı sonucu işçinin zarar gördüğü hallerde tazminat sorumluluğu mevzubahis olacaktır. Bu kapsamda söz konusu çalışmada işverenin ortaya çıkan meslek hastalığı ya da iş kazası dolayısıyla maddi tazminat, destekten yoksun kalma tazminatı ve manevi tazminat sorumluluklarına değinilecektir.

Bahsedilen tüm bu hususlar 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu[1] (SSGSSK), 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu[2] (TBK), 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu[3] (İSGK), sair mevzuat ve Yargıtay kararları ışığında ele alınacaktır.

1. İş Kazası, Meslek Hastalığı ve Kusur Kavramları

1.1. İş Kazası Kavramı

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun tanımlar başlıklı üçüncü maddesinde iş kazasının tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre bir kazanının veya olayın iş kazası kavramı içerisinde değerlendirilebilmesi için işyerinde veyahut işin yürütümü sebebiyle ortaya çıkan ölüme neden olan ya da bedensel bütünlüğü bedenen veya ruhen engelli hale getiren bir olayın söz konusu

1 RG, T. 16.06.2006, S. 26200.
2 RG, T. 04.02.2011, S. 27836.
3 RG, T. 30.06.2012, S. 28339.

olması gerekmektedir.

İş kazası, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda ise aniden ya da sonradan meydana gelen, sigortalıyı bedensel olarak veya ruhen engelli halen getiren olay şeklinde tanımlanmaktadır.

Söz konusu tanımla birlikte iş kazasının unsurları ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar; kazaya uğrama, kazaya uğrayanın sigortalı olması gerekliliği, kaza ile birlikte sigortalının bedenen veyahut psikolojik olarak bir zarara uğraması son olarak kaza ile ifa edilen iş arasında ve kaza ile zarar arasında uygun nedensellik bağının bulunmasıdır (Arıcı, 2022: 337-339; Güzel vd., 2021: 378-394; Şakar ve Karaman, 2025: 179-182; Tuncay vd., 2023: 364-388).

Belirtmek gerekir ki İş Hukuku bağlamında iş kazası ile sosyal sigortalar hukuku kapsamında iş kazasının hukuki sonuçlarının birbiriyle farklılık gösterdiği noktalar bulunmaktadır (Akdeniz 2014: 9; Tuncay, 2015: 16; Tuncay vd., 2023: 363).

1.2. Meslek Hastalığı Kavramı

5510 sayılı SSGSSK'nın 14. maddesi bakımından meslek hastalığı, sigortalının çalıştığı veya gerçekleştirdiği işin niteliği sebebiyle tekrar eden nedenle ya da işin yapılması koşulları sebebiyle uğramış olduğu sürekli ya da geçici hastalık, ruhsal veyahut bedensel engellilik durumlarıdır.

Meslek hastalıkları kavramı aslında iş görülen yerde mevcut olan faktörlerle ortaya çıkan hastalıkların genel ismidir (Tuncay vd., 2023: 390). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) belgelerinde ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) belgelerinde ve bunların dışındaki çeşitli uluslararası hukuki kaynaklarda meslek hastalıklarının tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre meslek hastalıkları "zararlı bir faktörle insan bedeni arasında, yapılan işe özgü olan sebep-sonuç ve etki-tepki bağlantısının ortaya çıkarılabildiği" hastalıklardır (Tuncay vd., 2023: 390).

Meslek hastalığında, hastalık ya da engellilik hali, işçinin gerçekleştirdiği işin niteliğinden dolayı tekrarlanması nedeniyle veya işin yürütümü koşulları nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Meslek hastalığında, ortaya çıkan hastalık ya da engellilik hali yalnızca mesleki risk sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin[4] bir kömür madeninde çalışan kişinin kömür tozunu[5] soluması ile birlikte zamanla akciğerinde biriken

4 Meslek hastalıkları örnekleri için bkz. (Friis, 2021: 253-286). Belirtmek gerekir ki tüm ülkelerce kabul görmüş yeknesak bir meslek hastalığı listesi veya hukuki düzenlemesi bulunmamaktadır. Ancak ILO'nun meslek hastalıklarını tanımlama ve sınıflandırma çalışmaları bulunmaktadır. Bkz. (Kılkış, 2022: 18).

5 İşyerlerinde toza bağlı olarak ortaya çıkabilecek risklerin örneğin meslek hastalığının önlenebilmesi adına "**Tozla Mücadele Yönetmeliği**" çıkarılmıştır. Bkz. RG, T. 05.11.2013, S. 28812. Tozla mücadele yönetmeliğinin 5. maddesindeki yükümlülüklerine uygun davranmayan işverenin hukuki sorumluluğunun doğması söz konusu olabilecektir. Hukuki sorumluluğunun şartları için bkz. s. 8 vd., Ayrıca işyerinde tozla mücadele etme konusunda neler yapılabileceğine dair bkz. (Kurt, 2015: 171-172).

tozun pnömonkonyoza[6] yol açması mesleki risk neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu hastalığın belirli bir zaman diliminde işin yürütümü nedeniyle meydana gelmesi söz konusu olduğundan dolayı ilgili akciğer hastalığının meslek hastalığı şeklinde nitelendirilmesi mümkündür.

1.3. Kusur Kavramı ve Çeşitleri

1.3.1. Kusur Kavramı

Kusur kavramının Türk Borçlar Kanunu'nda tanımı yapılmamıştır. Öğretideki tanımlara göre bir tanım yapmak gerekirse kusur, hukuka aykırı neticenin gerçekleşmesini istemek veya söz konusu neticenin ortaya çıkması, istenmemiş olmasına rağmen hukuka aykırı hareketin meydana gelmemesi için yeterli dikkat ve özeni göstermemektir (Oğuzman ve Öz, 2022: 58). İlgili tanımdan kusur kavramının kendi içerisinde iki çeşidi olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birincisi hukuka aykırı davranışın gerçekleşmesini isteme yani kast diğeri ise hukuku aykırı davranışın gerçekleşmemesi için gerekli çabayı göstermeme yani dikkat ve özenli davranmamaktır (Eren, 2022: 617). Buna da ihmali davranış adı verilmektedir.

1.3.2. Kusurun Çeşitleri

1.3.2.1. Kast

Kusurlu davranışların en ağır derecesi niteliğindedir (Oğuzman ve Öz, 2022: 60). Kast, söz konusu davranışı gerçekleştiren kişinin yaptığı hareketin neticesinin ne olacağının bilincinde olması ve bu neticeyi isteme iradesinin olduğunu anlatır (Oğuzman ve Öz, 2022: 60). Yargıtay'ın tanımına göre ise kast, "*hukuka aykırı sonucun bilinmesi ve istenmesidir. Kastta kişinin iradesi, hukuka aykırı sonuca yönelmiştir. Kişi, bilerek ve isteyerek hukukça korunan bir değeri ihlal etmektedir. Kasıtta, kişinin davranışı örnek tipin davranışından bilerek ve istenerek saptığı için kişiye kusur atfedilmektedir*" (Yargıtay 9. HD, 2014/33535 E., 2016/10473 K., 26.04.2016 T.).

1.3.2.2. İhmal

İhmali davranış, hukuka aykırı neticenin gerçekleşmesini istememesine rağmen, söz konusu sonucun ortaya çıkmaması için iradesini yeteri kadar kullanamamak, durum ve koşulların gerektirdiği özeni göstermemektedir (Oğuzman ve Öz, 2022: 60).

Bir işverenin maden ocağındaki gaz sensörlerinin[7] vermiş olduğu uyarıları rağmen işçileri madende çalıştırmaya devam etmesi halinde ihmali bir davranışta bulunduğu ifade edilebilir.

---

6 Tozun akciğerde birikmesi sonucunda akciğerdeki dokuların buna tepki göstermesiyle birlikte ortaya çıkan akciğer hastalıklarına verilen genel addır. (Cömert vd., 2014: 13; Friis, 2021: 261, 263). Pnömonkonyoz, akciğer dokularında fibroza yani katılaşmaya yol açabilmektedir. Bkz. (Friis, 2021: 263); "Madenler ve akciğer", (Çevrimiçi), www.toraks.org.tr, 30 Kasım 2023.

7 Göz sensörleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Aydın ve Barış, 2015: 21).

2. İşverenin Hukuki Sorumluluğunun Niteliği

2.1. Kusursuz Sorumluluk Görüşü

Kusursuz sorumluluktan genel olarak ne anlaşılması gerektiğini açıklamak gerekirse, somut olayda meydana gelen zararın tazmin edilebilmesi için kusurun varlığının gerekmediği, kusurlu bir davranış olmasa dahi zarara neden olunmasından dolayı tazmin sorumluluğunun doğabileceği sorumluluk ilkesidir[8].

Türk iş hukuku öğretisinde işverenin meslek hastalığından ve iş kazasından kaynaklanan sorumluluğunun hukuki niteliği hususunda farklı görüşler söz konusudur (Süzek, 2022: 429). Öğretide savunulan görüşlerin birine göre işverenin işçiyi gözetme borcundan[9] kaynaklanan sorumluluğun kusursuz sorumluluk prensibi esas alınarak incelenmesi gerekmektedir (Süzek, 2022: 429).

İşverenin meslek hastalığından ve iş kazasından doğan sorumluluğunun kusursuz sorumluluk olduğu yönündeki görüşlerin kendi içerisinde de farklı savları mevcuttur (Süzek, 2022: 429)[10]. İşverenin kusursuz sorumlu olduğunu belirtilen görüşlerden birine göre bu konuda mevzuatta düzenleme boşluğu bulunmaktadır (Süzek, 2022: 429). Bu hususta ilgili Kanun olan İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda işverenin gözetim borcuna aykırı davranması durumunda hukuki sorumluluğuna ve özelinde tazminat sorumluluğuna ilişkin düzenleme yoktur. Bu sebeple de işverenin gözetim borcuna aykırı davranmasından doğan tazminat sorumluluğuna ilişkin TBK'nın 112. ve 417. maddelerine gitmek gerekecektir. Ancak bu görüşü savunanlara göre TBK md. 112 ve 417, kusur sorumluluğu temeline dayandığından dolayı bu iki maddeyi esas alarak işverenin sorumluluğuna gidilmesi, iş hukukunun işçiyi koruma ilkesine ters düşmektedir (Süzek, 2022: 429). Zira denebilir ki işçinin zararının tazminin sağlanması hususunda işverenin kusursuz olsa dahi sorumlu tutulabilmesi, işçinin korunması ilkesine daha uygun nitelikte olacaktır.

2.2. Kusur Sorumluluğu Görüşü

İşverenin meslek hastalığı ve iş kazasının ortaya çıkmasında sorumluluğunun, kusur[11] sorumluluğu olduğu bir grup yazar tarafından savunulmaktadır (Çelik vd., 2021: 439; Eyrenci vd. 2020: 404-405; İnciroğlu, 2021: 133;

8 Benzer yönde açıklama için bkz. (Senyen Kaplan, 2022: 296).

9 Gözetme borcu öğretide "koruma borcu", "özen borcu", "ihtimam ve yardım borcu", "gözetim borcu" şeklinde de ifade edilebilmektedir. Bkz. (Eyrenci vd. 2020: 167; Narmanlıoğlu, 2014: 320).; İşveren tarafından işçinin iş görürken karşı karşıya gelebileceği tehlikelerden korunması, bu hususta tedbirlerin alınmasını ve işçiye zarar verebilecek davranışlardan kaçınmasını içeren ve işçinin sadakat borcunun karşısında yer alan bir borçtur. Bkz. (Alper ve Kılkış, 2021: s. 74-75; Cengiz, 2018: 124-125; Uşan ve Erdoğan, 2022: 138-139).; İşverenin gözetme borcu ve bu borç kapsamında olan işverenin yükümlülükleri hakkında bilgi için bkz. (Mollamahmutoğlu, *Cilt 1 Bireysel İş Hukuku,* 2022: 194-206).

10 İşverenin sorumluluğu hususunda hem İSGK hem de TBK hükümlerinin kusursuz sorumluluğu benimsediği görüşü için bkz. (Demircioğlu vd., 2021: 165).

11 İşyerinde kusurlu davranış, işverenin iş sağlığı ve güvenliği kurallarına dikkat etmemesi, özen göstermemesi şeklinde **ihmali** hareket olarak ortaya çıkabileceği gibi iş sağlığı ve güvenliği kurallarına bilerek ve isteyerek yani **kasıtlı** olarak uymama şeklinde de mevcut olabilir.

Özdemir, 2014: 504; Senyen Kaplan, 2021: 298; Süzek, 2022: 431).

Söz konusu görüşü savunanlara göre temel olan Türk Borçlar Kanunu'nun benimsendiği kusur sorumluluğu ilkesidir. Başka bir anlatımla Türk Borçlar Kanunu sistematiğinde sorumluluğun doğuşu kural olarak kusurun varlığına bağlıdır. İstisna olarak ise kusurlu bir davranış mevcut olmadığı yani kusursuz olunsa dahi sorumluluk doğabilmektedir. Ancak istisna olan kusursuz sorumluluğun mevcut olabilmesi, ilgili kusursuz sorumluluk halinin Türk Borçlar Kanunu'nda hüküm altına alınmış olmasına bağlıdır[12].

Dolayısıyla Türk Borçlar Kanunu'na bakıldığında işverenin meslek hastalığı veyahut iş kazasının ortaya çıkmasında "kusursuz" olarak sorumlu tutulacağına ilişkin bir hükmün mevcut olmadığı görülmektedir. Ayrıca işverenlerin iş güvenliği ile iş sağlığı hususunda genel yükümlülüklerini düzenleyen İSGK'nin 4. maddesi incelendiğinde işveren için kusursuz sorumluluğun getirilmediğini belirtmekte fayda vardır[13].

4857 sayılı İş Kanunu (İŞK)[14] ve İSGK hükümleri incelendiğinde işverenin hukuki sorumluluğuna ilişkin bir hüküm bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle kanaatimizce genel hükümleri ihtiva eden TBK'ya gidilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla TBK md. 417/3 ve TBK md. 112 gereğince işverenin hukuki sorumluluğu kural olarak kusur sorumluluğu olmakla birlikte TBK md. 417/2 ve İSGK hükümleri uyarınca objektifleştirilmiş bir kusur sorumluluğudur[15].

2.3. Tehlike Sorumluluğu Esası

TBK'nın 71. maddesi ile birlikte önemli ölçüde tehlike oluşturan işletmelerin gerçekleştirdiği faaliyetlerden doğan zararlarda tehlike ilkesine dayanan kusursuz sorumluluk hususu da düzenlenmiştir. TBK md. 71 gereğince önemli ölçüde tehlike oluşturan bir işletmenin faaliyetleri neticesinde bir zarar ortaya çıkar ise işletme sahibi sorumlu olacaktır.

Türk Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra meslek hastalığı ya da iş kazasının ortaya çıkmasında işverenin hukuki sorumluluğunu tespit ederken, işyerinin "önemli ölçüde tehlike arz eden işletme" niteliğine sahip olup olmadığının saptanması gerekir (Mollamahmutoğlu, İş Hukuku, 2022: 1515). Zira TBK md. 71'de tehlike sorumluluğu, genel hüküm olarak düzenlenmiştir. İşyeri, önemli ölçüde tehlike oluşturan işletme niteliğine sahip ise işverenin kusursuz sorumluluk esasına göre sorumluluğu doğacaktır (Süzek, 2022: 435; Mollamahmutoğlu, İş Hukuku: 1515-1516). İşyeri ilgili niteliği ta-

12 Aynı yönde bkz. (Aydınlı, 2021: 333).

13 İSGK md. 4 incelendiğinde işçinin Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından karşılanmayan zararının tazmin edilmesine ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiştir. İSGK maddeleri kamu hukuku kuralı özelliği göstermekte olup özel hukuka ilişkin tazminat sorumluluğu doğurucu nitelikte hükümler değildir. Bkz. (Süzek, 2022: 430).

14 RG, T. 10.06.2003, S. 25134.

15 Detaylı açıklama için bkz. s. 10.

şımıyorsa bu durumda işverenin sorumluluğu, kusur sorumluluğu esas alınarak belirlenecektir (Mollamahmutoğlu, İş Hukuku: 1515-1516; Süzek, 2022: 435; Gerek, 2011: 33-41).

Öğretideki bir görüşe göre işverenin sorumluluğunun, iş hukukunun temel ilkeleri gereğince tehlike esası bağlamında kusursuz sorumluluk olarak nitelenmesi gerektiği belirtilmişse de bunun Türk Hukuku ve özelinde Türk Borçlar Kanunu sistematiğinin buna imkân vermediği haklı şekilde ifade edilmiştir (Cengiz, 2018: 134.)

2.4. Yargıtay'ın Görüşü

Yargıtay'ın işverenin hukuki sorumluluğuna ilişkin görüşleri geçmişten bugüne farklılık göstermiştir[16]. Yargıtay, önceleri işverenin sorumluluğunu, haksız fiil sorumluluğu olarak değerlendirmiş, zamanla bu görüşünden vazgeçerek işçinin daha faydasına olan sözleşmeden doğan sorumluluk ilkesini benimsemiştir (Ulusan, 1990: 117, dn. 172). Sonrasında ise ekonomik, kültürel ve sosyal alanda yaşanan gelişmeler sebebiyle sözleşmeden doğan sorumluluk esasının da yeterli olmadığı düşüncesiyle Yargıtay, tehlike sorumluluğuna dayanan kusursuz sorumluluk görüşünü göz önünde bulundurarak kararlar vermiştir (Ulusan, 1990: 117, dn. 172)[17].

İşverenin hukuki sorumluluğuna ilişkin olarak Yargıtay kararları incelendiğinde son yıllarda verilmiş olan kararlarda ise objektifleştirilmiş kusur sorumluluğu görüşü benimsenmiştir[18].

16 Tehlike sorumluluğunun kabul edildiği kararlar için bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1986/722 E., 1987/203 K., 18.03.1987 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 30.03.2024); Yargıtay 21. HD, 2006/1405 E., 2006/5369 K., 29.05.2006 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 30.03.2024); Yargıtay 21. HD, 2010/11670 E., 2011/4482 K., 10.05.2011 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 30.03.2024); Yargıtay 21. HD, 2011/1271 E., 2012/10429 K., 07.06.2012 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 30.03.2024); Yargıtay 21. HD, 2011/11841 E., 2012/19138 K., 08.11.2012 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 30.03.2024).

17 Ayrıca bkz. *(…) "ne var ki, sosyal ve teknik alandaki değişim ve gelişmeler iş yerlerinde tehlike boyutlarını artırmış ve salt kusura dayalı kuralların bu alanda yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. İşveren kendi alanında her türlü tedbirleri almış olsa dahi; iş yeri koşullarından kimi tehlikeli durumlar, zararlandırıcı sonuçlar meydana gelmektedir. Bu nedenle kusura dayanan sorumluluk ilkesi toplumun ihtiyaçlarına cevap vermemiş, adaletsiz durumlar ortaya çıkarmıştır. Gerçekten, kimi tehlikelerle dolu uğraşlardan doğan zararlı sonuçlar bazı kere insan eylem ve iradesi dışında meydana gelebilir. Dış çevrede belirli tehlikeler yaratan uğraşı ve davranışların sonuçlarından kaçınma ve bunların önleme olanağı olmasa bile, bu uğraşlardan yararlananlar bundan sorumlu olmalıdır. Zarar, sorumluluk kaynağı tehlikeye bağlı olarak ortaya çıkar. "Risk nazariyesi" olarak nitelendirilen ve kabul edilen bu görüş çerçevesinde beden gücüyle topluma yararlı işler sağlama amacında bulunan kişiler korunur. Burada, işverenin iş kazalarından sorumluluğu, akdi bir sorumluluk olarak; sadece kasti veya işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili mevzuat hükümlerine aykırı veya suç sayılır eylemi sonucu meydana gelen zararlara ilişkin olmayıp "Tehlike (Risk)" nazariyesine dayalı kusursuz sorumluluğu da içerir" (…)* Yargıtay 21. HD, 2007/4504 E., 2007/8407 K., 21.05.2007 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 30.03.2024). Aynı yönde bkz. Yargıtay 21. HD, 2010/3847 E., 2010/4078 K., 08.04.2010 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 30.03.2024).

18 … *"objektifleştirilen kusur, kusur sorumluluğunu kusursuz sorumluluğa yaklaştırsa da, onu*

Bu hususta öncelikle objektifleştirilmiş kusur kavramını açıklamak gerekmektedir. Objektifleştirilmiş kusur, kusur sorumluluğunu, kusursuz sorumluluğa doğru yaklaştıran ancak sorumluluğun doğabilmesi için kusurun varlığını gerekli gören anlayıştır (Baloğlu, 2014: 118). Burada ayırt edici nokta yani kusursuz sorumluluk olarak nitelendirilmemesinin sebebi kusurun varlığının aranmasıdır. Dolayısıyla objektif kusur sorumluluğu söz konusu olsa dahi sorumluluğun ortaya çıkabilmesi için kusurun varlığı şarttır. Kusursuz sorumlulukta ise işverenin gerekli önlemleri alması suretiyle iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması hususunda herhangi bir kusurlu davranışı bulunmamasına rağmen işçinin işyerinde uğradığı zarardan işverenin kusursuz olarak sorumlu tutulması söz konusudur. Kusursuz sorumluluk görüşüne göre işverenin zarardan dolayı sorumlu olabilmesi için zarar ile meydana gelen olay arasında illiyet bağı kurulması yeterlidir (Baloğlu, 2014: 118).

Yargıtay'a göre de objektifleştirilmiş kusur, işverenin sorumluluğunu kusursuz sorumluluğa doğru yaklaştırsa da kusur sorumluluğunu ortadan kaldırıcı nitelikte değildir. Bir Yargıtay kararında objektifleştirilmiş kusurun, kusur sorumluluğunu ortadan kaldırmayacağı zira objektifleştirilmiş kusurun varlığı halinde dahi işverenin sorumluluğunun doğabilmesi için işverenin kusurlu davranışının mevcut olması gerektiği vurgulanmıştır[19].

Objektifleştirilmiş kusur görüşünün benimsenmesinin gerekçesi ise 6331 sayılı İSGK'nin 4. ve 5. maddeleri ile işverenin yükümlülüklerinin düzenlenmesi ve buna bağlı olarak hüküm altına alınan iş sağlığı ve güvenliği yönetmeliklerinin işverenin sorumluluğunu objektifleştiren unsurlar olduğu şeklinde açıklanmaktadır[20]. Ayrıca Yargıtay kararlarında 6331 sayılı İSGK

kusursuz sorumluluk haline dönüştüremez. Çünkü, bazı istisnalar dışında işverenin sorumluluğu için kusurun varlığı şarttır. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 417/2. maddesi, Anayasa ve 6331 sayılı Kanun hükümleri objektifleştirilmiş kusur sorumluluğu ilkesi gereğince işverenin sorumluluğunu oldukça genişletmiştir". Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2021/21-15 E., 2022/1276 K., 11.10.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); aynı yönde bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2022/10-604 E., 2022/1117 K., 20.9.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); Bkz. Yargıtay 10. HD., 2022/3288 E., 2022/6937 K., 11.05.2022 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 17.11.2023); Yargıtay 10. HD, 2021/6422 E., 2022/11749 K., 4.10.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); (E.T. 03.12.2023); Yargıtay 21. HD, 2016/12322 E., 2018/1190 K., 13.2.2018 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); Yargıtay 21. HD, 2017/4908 E., 2017/8118 K., 23.10.2017 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2013/21-586 E., 2014/95 K., 12.2.2014 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023).

19 "*…, objektifleştirilen kusur, kusur sorumluluğunu kusursuz sorumluluğa yaklaştırsa da, onu kusursuz sorumluluk haline dönüştürmez. Çünkü, bu halde dahi işverenin sorumluluğu için kusurun varlığı şarttır".* Yargıtay 10. HD., 2021/4297 E., 2022/9921 K., 28.06.2022 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 17.11.2023)

20 "*… 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 77. ve devamı maddelerini yürürlükten kaldıran 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu 4. ve 5. maddelerde işverenin yükümlülüklerini, 19. maddede de çalışanların yükümlülüklerinin çağdaş anlaşıyla daha ayrıntılı ve somut olarak ortaya koymuş ve kusur sorumluluğunun sınırlarını kusursuz sorumluluğun sınırlarına yaklaştırmıştır. 6331 Sayılı Kanun'un 4. ve 5. maddeleri ile buna uygun olarak çıkarılan iş sağlığı ve güvenliği yönetmelikleri*

hükümlerinin yanı sıra Anayasa, TBK md. 417/2'nin kusur sorumluluğunu objektifleştirerek, sorumluluğun kapsamını genişlettiği ifade edilmektedir[21].

3. İşverenin İş Kazası ve Meslek Hastalığından Doğan Hukuki Sorumluluğu

3.1.İşverenin Sözleşmeden Doğan Hukuki Sorumluluğu

İş sağlığı ve güvenliği önlemlerini gerektiği şekilde almayarak işyerinde meslek hastalığı veyahut iş kazasının gerçekleşmesine neden olan işveren öncelikle iş sözleşmesinden doğan işçiyi gözetme borcuna[22] aykırı davranmış olacaktır (Senyen Kaplan, 2022: 301-302; Süzek, 2022: 436.). Dolayısıyla bu şekilde işçiyi gözetme borucunu gereği gibi yerine getirmeyen işveren sözleşmeye aykırı hareket etmiş sayılacaktır. Bu durumda işverenin sözleşmeye aykırılık sebebiyle TBK md. 112 uyarınca ve TBK md. 417/3 hükmünden dolayı hukuki sorumluluğu[23] doğacaktır.

3.1.1.Sözleşmeden Doğan Hukuki Sorumluluğun Şartları

3.1.1.1.Bir İş Kazası ya da Meslek Hastalığının Meydana Gelmiş Olması

SGK'nin sorumluluğu bakımından iş kazası ile işverenin sorumluluğu yönünden iş kazası birbirinden ayrışmaktadır (Sümer, 2020: 194)[24]. 5510 sayılı Kanun'a göre SGK'nin sorumluluğunu doğuracak olan her kaza, işverenin sorumluluğunu ortaya çıkaran bir kaza anlamına gelmemektedir (Süzek, 2022: 440; Sümer, 2020: 194). Bu şekilde bir ayrım olmasının sebebi sigortalının

hükümleri işverenin sorumluluğunu objektifleştiren kriterler olarak değerlendirilmelidir. Bu sebeple mevzuatta yer alan tenik iş kurallarına uyulmaması işverenin kusurlu davranışı olarak kabul edilmelidir. Ancak işveren sadece anılan yazılı kurallara değil, yazılı olmayan ve teknolojinin gerekli kıldığı önlemlere aykırı davrandığında da kusurlu görülerek oluşan zararı karşılamalıdır…". Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2021/21-15 E., 2022/1276 K., 11.10.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 17.11.2023).

21 "*…öte yandan objektifleştirilen kusur, kusur sorumluluğunu kusursuz sorumluluğa yaklaştırsa da, onu kusursuz sorumluluk haline dönüştüremez. Çünkü, bazı istisnalar dışında işverenin sorumluluğu için kusurun varlığı şarttır. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 417/2. maddesi, Anayasa ve 6331 Sayılı Kanun hükümleri objektifleştirilmiş kusur sorumluluğu ilkesi gereğince işverenin sorumluluğunu oldukça genişletmiştir…".* Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2022/10-604 E., 2022/1117 K., 20.09.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 17.11.2023); Yargıtay 10. HD., 2023/1414 E., 2023/7747 K., 11.7.2023 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 17.11.2023).

22 İşverenin işçiyi koruma borcunun kapsamı içerisinde iş güvenliği ve iş sağlığını sağlama borcu da yer almaktadır. Detaylı bilgi Bkz. (Sümer, *İş Hukuku*, 2019: 90); benzer yönde açıklama: işverenin gözetme borcu kapsamında meslek hastalıkları ve iş kazalarının önlenmesi maksadıyla iş güvenliği ve iş sağlığı tedbirlerini alma yükümlülüğü vardır. Bkz. (Tunçomağ ve Centel, 2018: 314); işyerinde işveren tarafından iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasının, gözetme borcunun bir neticesi olduğuna ilişkin bkz. (Günay, 2020: 210).

23 İşverenin hukuki sorumluluğu, işçiyi koruma yükümlülüğüne aykırı davranması neticesinde zarar gören işçiye ya da hak sahiplerine karşı doğacak olan tazminat sorumluluğudur. Bu kapsamda işverenin sorumluluğu akdi sorumluluktur. Bkz. (Andaç, 2022: 209; Mollamahmutoğlu, İş Hukuku: 1509).

24 Öğretide işverenin hukuki sorumluluğunun doğmasına sebebiyet veren iş kazasına bireysel iş hukuku anlamında iş kazası da denilmektedir. Bkz. (Cengiz, 2018: 128; Özdemir, 2014: 519).

yaşadığı meslek hastalığı veya iş kazasında işverenin sorumluluğunun doğmasının zorunlu bir husus olmamasıdır.

Bir iş kazası yaşanmış olmasına rağmen bundan dolayı işverenin herhangi bir kusuru yok ise meydana gelen iş kazasında hukuki sorumluluğu mevcut olmayacaktır. İşte bahsedilen söz konusu iş kazası, SGK kapsamında olan bir iş kazası niteliğinde olacaktır. Çünkü meydana gelen iş kazasında işverenin sorumluluğu söz konusu olmasa da sigortalanın uğradığı zararların 5510 sayılı Kanun'un 16. maddesi vd. hükümleri uyarınca SGK tarafından çeşitli sosyal yardımlar[25] sağlanarak karşılanması mümkün olacaktır.

3.1.1.2. İşverenin Kusurunun Bulunması

İşverenin, meydana gelen meslek hastalığı ya da iş kazasından ötürü sorumluluğunun doğabilmesi için kusurlu bir davranışının mevcut olması gerekir. SSGSSK'nın 13. maddesinde hangi hallerin iş kazası sayılacağı açıklanmıştır. Bu maddede sayılan durumlardan birine uyan bir kazanın mevcut olması halinde sigortalı olan kişiye ya da bu kişinin ölmesi halinde hak sahiplerine[26] işverenin kusurlu olup olmadığı araştırması yapılmaksızın ayrıca sigortalının kusursuz olması şartı da aranmaksızın SGK tarafından sosyal yardım yapılacaktır (Sümer, 2020: 194). Diğer bir anlatımla 5510 sayılı Kanun kapsamında iş kazasından ve meslek hastalığından doğan zararın tazmini niteliği taşıyan sosyal yardımların ödenmesi için işverenin kusurunun ve sigortalının kusurlu olup olmadığının önemi bulunmamaktadır[27]. Ancak işverenin sorumluluğuna gidilebilmesi için işverenin meslek hastalığının veyahut iş kazasının ortaya çıkmasında kusurunun mevcut olması gerekmektedir. Burada sigortalının SGK tarafından karşılanmayan zararlarını işverenden talep edebilmesi[28] ya da SGK'nin sigortalıya yaptığı ödeme için işverene rücû edebilmesi ancak işverenin kusurlu olmasına bağlıdır.

---

25 Sigortalıya yapılacak yardımlar, 5510 sayılı Kanun md. 16 vd. gereğince geçici iş göremezlik ödeneği, sürekli iş göremezlik geliri gibi yardımlardır. Hak sahiplerine yapılacak yardımlar hakkında ise ayrıntılı bilgi için bkz. (Arıcı, 2022: 346-348; Elma, 2022: 237).

26 5510 sayılı Kanun md. 3/7 gereğince hak sahipleri anne, baba, eş, çocuk veya çocuklardır.

27 Nitekim Yargıtay'ın alkollü iken kaza geçiren sigortalının iş kazası geçirmiş sayılması gerektiği yönünde kararı bulunmaktadır. İlgili kararda Yagıtay: "*…müfettiş raporu ile ölümünün iş kazası sonucu meydana geldiği ve işveren hakkında 506 sayılı Kanunun 10 ve 26. maddelerin uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Anılan Yasanın 11. maddesinin A-a/b fıkrası gereği, sigortalının işyerinde çalışırken ve işverenin işini yaparken öldüğü sabit olduğuna göre ölümün iş kazası sonucu meydana geldiğinin kabulü yerine, işyerinde sarhoş çalışırken öldüğünü göz önüne alıp olayın iş kazası sayılamayacağına karar verilmesi isabetsiz olup, bozma nedenidir*". Yargıtay 10. HD., 1991/12579 E., 1992/3624 K., 23.03.1992 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 17.11.2023). Söz konusu kararında Yargıtay, iş kazasının varlığının sigortalının kusurlu olup olmamasına bağlı olmadığını belirtmiştir. Sigortalının kasıtlı hareketi halinde yaşadığı kazasının iş kazası sayılmayacağı görüşü için bkz. Tuncay vd., 2023: 367-368.

28 SGK tarafından ödenen yardımın sigortalığının meydana gelen iş kazasından ya da meslek hastalığından uğradığı zararı tazmin etmeye yetmediği hallere ilişkin olarak 5510 sayılı Kanunu'nda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Söz konusu hallerde işverenin Türk Borçlar Kanunu bağlamında genel hükümlere göre sorumlu olması gerekir. Bu nedenle de genel hükümlere göre işverenin sorumluluğuna gidilebilmelidir. Bkz. (Sümer, 2020: 195).

Nitekim Yargıtay kararlarında[29], işverenin meslek hastalığı ya da iş kazasından sorumlu tutulabilmesi için işverenin kusurlu davranışının mevcut olması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kararların birinde[30] Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, kaza nedeniyle ortaya çıkan zarardan işverenin sorumluluğunun doğabilmesi için tarafların arasında bir hizmet sözleşmesinin mevcut olması ve meydana gelen kazanın, iş kazası niteliğinde olması gerektiğini belirttikten sonra ortaya çıkan olayın iş kazası niteliğinde olmasının her zaman işverenin sorumluluğunu doğurmayacağını ifade etmiştir. Ayrıca ilgili kararda Yüksek Mahkeme, sosyal sigortalar hukuku bağlamında işverenin bir iş kazasından sorumlu tutulabilmesi için işverenin yerine getirmekle yükümlü olduğu iş güvenliği önlemlerini almaması, özen yükümlülüğüne aykırı hareket eden davranışı ya da ihmal göstermesi neticesinde kazanın ortaya çıkmış olması gerektiğini vurgulamış, özetle işverenin kusurunun bulunmadığı hallerde sorumlu tutulmasının mümkün olmadığı anlamında görüşünü açıklamıştır.

Aynı yönde bir kararında[31] ise Yargıtay 10. Hukuk Dairesi "*… sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatına aykırı bir hareketi sonucu meslek hastalığı veya iş kazasının meydana gelmesinde işverenin sorumlu tutulabilmesi için, kaza işverenin iş güvenliği önlemlerini alma ve özen gösterme yükümlülüğüne aykırı davranışı veya ihmal göstermesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır. Diğer bir deyişle, oluşan kazadan sorumlu olabilmesi için işverenin kusurunun kanıtlanmış olması gerekir*". Demek suretiyle işverenin meslek hastalığı veya iş kazasından sorumlu olabilmesi için kusurlu olması gerektiğini vurgulamıştır.

Kanaatimizce işverenin sorumluluğu objektifleştirilmiş bir kusur sorumluluğudur. Zira temel olarak işverenin sorumluluğu TBK 417/3'ün neticesinde ve md. 112 gereğince kusur sorumluluğu olmakla beraber Kanun koyucu, TBK md. 417/2 hükmü ile işverene gerekli olan her türlü önlemi alması yükümlülüğünü getirerek aslında kusur sorumluluğunu kusursuz sorumluluğa doğru yaklaştırmıştır. Ayrıca 6331 sayılı İSGK'nin 4. ve 5. maddelerinde işverene getirilen yükümlülüklerde bu kapsamda işverenin sorumluluğunu genişletmiştir. Örneğin işverenin, teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çık-

29 "*… işverenin sorumlu tutulabilmesi için meslek hastalığı veya iş kazası, işverenin iş güvenliği önlemlerini alma ve özen gösterme yükümlülüğüne aykırı davranışı veya ihmal göstermesi sonucu meydana gelmiş olmalıdır…",* Yargıtay 10. HD, 2020/7528 E., 2021/8981 K., 24.6.2021 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 26.11.2023); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2015/10-1100 E., 2018/1185 K., 13.6.2018 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 26.11.2023); Yargıtay 10. HD, 2020/7011 E., 2021/4792 K., 06.04.2021 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 26.11.2023); Yargıtay 10. HD, 2020/85 E., 2020/816 K., 06.02.2020 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 26.11.2023); (E.T. 26.11.2023); Yargıtay 10. HD, 2018/6696 E., 2020/638 K., 04.02.2020 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 26.11.2023).

30 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2012/1121 E., 2013/386 K., 20.03.2013 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 24.11.2023).

31 Yargıtay 10. HD, 2016/21 E., 2018/6118 K., 26.06.2018 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 24.11.2023).

mış olan işçiyi koruyucu yeni bir kişisel koruyucu donanımı bulundurmaması dahi işverenin hukuku sorumluluğunu doğurabilecektir. Belirtmek gerekir ki bu durumda bile işverenin hukuki sorumluluğu için kusurlu bir davranışının mevcut olması şarttır. İlgili örneğe geri dönmek gerekirse kişisel koruyucu donanımı bulundurması gerektiği halde bulundurmayan işverenin en azından dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranması yani ihmali bir hareket şeklinde kusurlu davranışta bulunduğunu söylemek mümkün olacaktır.

Yargıtay da son on yıllık süre zarfında işverenin hukuki sorumluluğunu, objektifleştirilmiş bir kusur sorumluluğu olarak kabul etmektedir[32]. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında[33]; işveren için sorumluluğunun doğmasına sebebiyet veren ve kendisini tazminat ödemek zorunda bırakan hususun kanunlar ile hizmet sözleşmesinden kaynaklanan borç edimlerini ihmal ya da kasıtlı olarak ifa etmemesi olduğunu belirtmiştir. Sonrasında ise işverenin söz konusu kusurlu davranışının değerlendirmesinde içinde bulunduğu mevcut halin göz önünde bulundurulmayacağını değerlendirmenin objektif bir kritere göre yapılmasının yerinde olacağını ifade etmiş, 6331 sayılı[34] İSGK md. 4 ve md. 5 ile bunlara uygun olarak düzenlenen ilgili yönetmelik hükümlerinin, işverenin kusurunu objektifleştiren ölçüt olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yüksek Mahkeme kararın devamında mevzuatta bulunan iş güvenliği hükümlerine aykırı hareket edilmesinin işverenin, kusurlu hareketi şeklinde sayılması gerektiğini fakat işverenin sadece yazılı kurallara değil, yazılı olmayan ancak teknolojiden dolayı alınması gerekli tedbirleri almadığında da kusurlu hareket etmiş kabul edilerek ortaya çıkan zararı karşılamak zorunda kalması gerektiğini belirtmiştir.

Söz konusu kararın hüküm kısmında ise Yargıtay, olay gerçekleştiğinde yürürlükte bulunan İŞK md. 77'nin[35] gözetilmesi suretiyle ilgili somut olayın

32 … *"objektifleştirilen kusur, kusur sorumluluğunu kusursuz sorumluluğa yaklaştırsa da, onu kusursuz sorumluluk haline dönüştüremez. Çünkü, bazı istisnalar dışında işverenin sorumluluğu için kusurun varlığı şarttır. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 417/2. maddesi, Anayasa ve 6331 sayılı Kanun hükümleri objektifleştirilmiş kusur sorumluluğu ilkesi gereğince işverenin sorumluluğunu oldukça genişletmiştir".* Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2021/21-15 E., 2022/1276 K., 11.10.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); aynı yönde bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2022/10-604 E., 2022/1117 K., 20.9.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); Yargıtay 10. HD, 2021/6422 E., 2022/11749 K., 4.10.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); (E.T. 03.12.2023); Yargıtay 21. HD, 2016/12322 E., 2018/1190 K., 13.2.2018 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); Yargıtay 21. HD, 2017/4908 E., 2017/8118 K., 23.10.2017 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2013/21-586 E., 2014/95 K., 12.2.2014 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023).

33 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2013/21-586 E., 2014/95 K., 12.2.2014 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 03.12.2023).

34 İlgili Yargıtay kararında 6331 sayılı Kanun yerine sehven 6356 sayılı Kanun yazılmış olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu nedenle İlgili Kanun'un sayısı düzeltilerek yazılmıştır.

35 İŞK mülga md. 77/1: *"İşverenler işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli*

özelliği yönünden işverenin alması gerekli ya da alabileceği tedbirlerin mevcut olup olmadığı araştırılarak bir karar verilmesi gerektiğini belirtmiş ve alt derece mahkemesinin direnme kararını bozmuştur. İlgili kararda Yargıtay, mevcut koşullarda alınması zorunlu olan önlemlerin yanı sıra "alınabilecek" önlemler kavramı ile işverenin içinde bulunduğu günün koşullarına göre de önlemler alması gerektiğini ifade ederek kusur sorumluluğunu genişletmiş ve kusursuz sorumluluğa yaklaştırmıştır.

3.1.1.3. Bir Zararın Ortaya Çıkması

İşverenin, meslek hastalığı ya da iş kazasının ortaya çıkmış olması durumunda bundan dolayı sorumlu tutulabilmesinin bir diğer koşulu zararın mevcut olması gerekliliğidir. Sigortalının zararı, çoğunlukla işyerinde yaşadığı iş kazası ya da yakalandığı meslek hastalığı sebebiyle ortaya çıkabilmektedir (Senyen Kaplan, 2022: 303). Diğer bir anlatımla sigortalının uğradığı zarar, vücut veya ruhsal bütünlüğünün ihlal edilmesi neticesinde mevcut olan, tedavi masrafları, çalışma gücünün[36] kaybı ve ekonomik geleceğin sarsılması[37] gibi maddi zarar niteliğinde oluşabilir. Bunun yanı sıra sigortalının uğradığı zarar, kişilik haklarını ihlal edici özelliğe sahip ise manevi zarar niteliğinde kabul edilecektir.

3.1.1.4. Uygun Nedensellik Bağı

Nedensellik bağı[38], hukuki sorumluluğun en önemli koşulu iken aynı zamanda tazminat hukukunun temel ilkesi[39] olma özelliğini taşımaktadır[40]. İşverenin hukuki sorumluluğunun doğabilmesi için işverenin borcuna aykırı hareket etmesi neticesinde ortaya çıkan olay ile işçinin uğramış olduğu zarar

---

her türlü önlemi almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmak, işçiler de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdürler".

İŞK mülga md. 77/2: *"İşverenler işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine uyulup uyulmadığını denetlemek, işçileri karşı karşıya bulundukları mesleki riskler, alınması gerekli tedbirler, yasal hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirmek ve gerekli iş sağlığı ve güvenliği eğitimini vermek zorundadırlar. Yapılacak eğitimin usul ve esasları Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir".*

36 Çalışma gücü, zarara uğrayanın beden ve fikir gücünün yani iş gücünün gelir sağlayıcı biçimde kullanılması anlamına gelmektedir. Bkz. (Sümer, *Uygulamalar*, 2019: 471).

37 Ekonomik geleceğin sarsılması kavramı ve bundan doğan zararlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Topçuoğlu, 2022: 20).

38 Söz konusu kavram öğretide ve Yargıtay kararlarında "nedensellik bağı" ya da "illiyet bağı" şeklinde ifade edilebilmektedir. Bkz. (Çelik vd., 2021: 442); "*…maddi **"nedensellik bağını (illiyet ilişkisi)"** tespit eden kesinleşmiş hükmünün hukuk hâkimini bağlamasına, 6098 Sayılı Kanun'un 74. maddesi bir engel oluşturmaz…*" Yargıtay 9. HD, 2022/12159 E., 2022/13881 K., 01.11.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.11.2023); *"…her bir zararlandırıcı işlem ile davalı işçi arasında **"illiyet bağının"** ne şekilde kurulduğu…",* Yargıtay 9. HD, 2023/3538 E., 2023/5955 K., 24.4.2023 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.11.2023). Bunun yanı sıra nedensellik bağının teorisi hakkında ayrıntılı için bkz. (Eren, 1975: 21 vd).

39 Nedensellik bağı, sorumluluğun temel koşulu, tazminat hukukunun esas ilkesi mahiyetindedir. Bkz. (Eren, 2022: 617.

40 (Senyen Kaplan, 2022: 306).

arasında uygun nedensellik bağının mevcut olması gerekmektedir (Süzek, 2022: 440; Senyen Kaplan, s. 306).

Somut olayda hasıl olan benzer bir sonucu, olayların hayatın olağan akışına ve yaşam deneyimlerine göre niteliği yönünden ortaya çıkarmaya elverişli olan veyahut bu çeşitten bir neticenin gerçekleşme ihtimalini kuvvetlendiren "zorunlu şart" ile "ilgili netice" arasındaki bağa uygun nedensellik bağı adı verilir (Eren, 1975: 52). Burada işverenin hukuki sorumluluğu bakımından "zorunlu şart", işverenin sahip olduğu gözetim, işçinin kişiliğini koruma gibi borçlarına aykırı davranmasıdır. "İlgili netice" ise işçide meydana gelen zarardır.

Yargıtay'ın çeşitli kararlarında da uygun nedensellik bağının tanımı yapılmıştır. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bir kararında[41] nedensellik bağının kısaca iki olay arasındaki neden sonuç ilişkisi olduğunu, sözleşmeden doğan sorumluluğun kurucu unsurları arasında yer aldığını ancak her sebebin bu bağ oluşturmayacağını dolayısıyla uygun olan nedenlerden birinin neticeyi ortaya çıkarmaya elverişli olacağını belirtmiştir. Ardından ise nedensellik bağını, olayda meydana gelen neticeyi ortaya çıkarmaya elverişli olan ya da bu çeşitten bir neticenin yaşanması olasılığını objektif şekilde yükseltmiş bulanan zorunlu şart ile ilgili netice arasındaki bağ olarak tanımlamıştır.

İşverenin hukuki sorumluluğun doğabilmesi için gözetme borcu gereğince alması gereken önlemleri almaması ile söz konusu iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin alınmaması neticesinde işçinin uğramış olduğu zarar arasında uygun nedensellik bağının mevcut olması şarttır[42]. Örneğin işverenin tüm iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerini sağlamış ve almış olmasına karşın sigortalının işyerinde iş görme edimi kapsamı dışında bulunan ağaca çıkıp meyve toplarken düşerek yaralanması şeklinde bir kaza gerçekleşmiş olabilir. Bu kaza, iş kazası sayılsa bile işveren alması gereken tüm iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini aldığından dolayı hukuki sorumluluğunun oluşması mümkün olmayacaktır. Başka bir anlatımla 5510 sayılı Kanun md. 13 gereğince ilgili kaza, iş kazası sayılsa dahi işverenin sorumlu olabilmesi için iş güvenliği tedbirlerini alma yükümlülüğüne aykırı davranması ile ortaya çıkan zarar arasında bir uygun nedensellik bağı bulunması gerekmektedir (Senyen Kaplan, 2022: 308).

Nitekim Yargıtay bir kararında[43] işverenin sorumlu olabilmesi için gerçekleşen kaza ile sigortalının yaşadığı zarar arasında nedensellik bağının mevut olması gerektiğine ilişkin görüşünü açıklamıştır. Anılan kararda işverenin sorumluluğunun mevcut olması ile meydana gelen somut olayın iş kazası

41 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2017/13-2244 E., 2021/961 K., 7.7.2021 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.11.2023).

42 (Senyen Kaplan, 2022: 307).

43 Yargıtay 9. HD, 2022/11890 E., 2022/15984 K., 14.12.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.11.2023).

sayılmasının aynı manaya gelmediği ifade edilmiş, nedensellik bağının varlığı için sigortalının ifa etmekte olduğu iş ile ortaya çıkan kaza olayı arasında bir ilişki olması gerektiği vurgulanmıştır.

İlgili karar ışığında bir olayın iş kazası sayılması doğrudan işverenin hukuki sorumluğunu ortaya çıkarmayacak, gerçekleşen iş kazası ile sigortalının gördüğü iş arasında nedensellik bağı olması halinde işverenin sorumluluğu gündeme gelecektir[44].

3.1.2.İş Kazası ve Meslek Hastalığı Sebebiyle İşverenin Sözleşmeden Doğan Sorumluluğunun Haksız Fiil Sorumluluğu ile Yarışması

İşverenin kusurlu bir hareketi sonucunda meslek hastalığı veya iş kazası meydana gelmiş ise bu durumda TBK md. 417/3 uyarınca hem sözleşmeden doğan sorumluluğa hem de TBK md. 49 gereğince haksız fiil sorumluluğuna gidilebilmesi mümkündür (Ulusan, 1990: 127). Bu durumda TBK md. 60'a göre[45] iki sorumluluk türünün birbiriyle yarışması söz konusu olacaktır. Nitekim Yargıtay da vermiş olduğu kararlarda işverenin kusurlu hareketinin mevcut olduğu iş kazalarında işverenin sözleşmeden doğan hukuki sorumluluğu ile haksız fiil sorumluluğunun yarışacağını belirtmektedir[46].

İşçinin, haksız fiil sorumluluğuna dayanabilmek için TBK md. 50 uyarınca işverenin kusurlu hareketini ve kendi gördüğü zararı ispat etmesi gerekir. Bunların yanı sıra işçinin hukuka aykırılık oluşturan fiili, ispat etmesi gerektiği dolaylı olarak söylenebilir (Ulusan, 1990: 127). Zira işverenin haksız fiilden dolayı sorumlu olabilmesi için söz konusu fiilin TBK md. 49'a göre hukuku aykırı bir eylem olması gerekmektedir. Ayrıca işçinin kusurlu davranış ile gördüğü zarar arasında uygun nedensellik bağının bulunduğunu da kanıtlaması gerekecektir (Ulusan, 1990: 127).

44 Aynı yönde bkz. (Andaç, 2022: 209).

45 TBK md. 60: "*bir kişinin sorumluluğu, birden çok sebebe dayandırılabiliyorsa hâkim, zarar gören aksini istemiş olmadıkça veya kanunda aksi öngörülmedikçe, zarar görene en iyi giderim imkânı sağlayan sorumluluk sebebine göre karar verir*".

46 "*İşverenin gözetme borcu iş sözleşmesinden kaynaklandığından işçi, iş kazasından doğan vücut bütünlüğünün zedelenmesi nedeniyle açacağı maddi ve manevi tazminat davasında sözleşmeden doğan sorumluluk hükümlerine (6098 Sayılı Kanun 112 ve 417) dayanabilecektir. Öte yandan işverenin bu davranışı, kişi varlıklarını doğrudan korumayı amaçlayan (iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin) emredici kuralların kusurlu bir davranışla ihlali niteliğinde olup aynı zamanda haksız fiil oluşturur. Bu nedenle işçilerin iş kazasından kaynaklanan tazminat taleplerinde sözleşmeden doğan ile haksız fiilden doğan dava hakları yarışır. İşçinin ölümü veya vücut bütünlüğünün zedelenmesi hâli sözleşmeye aykırılık doğuracak olmakla birlikte bu durum aynı zamanda bir haksız fiilin unsurunu da oluşturur (Oğuzman, K.: İş Kazası veya Meslek Hastalığından Doğan Zararlardan İşverenin Sorumluluğu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 34, S. 1-4, 1968, s. 339). İşçi zararının tazmini için sözleşmeye aykırılık veya haksız fiil hükümlerine dayanmakta serbesttir*". Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2018/21-906 E., 2024/104 K., 14.2.2024 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.04.2024). Aynı yönde bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2021/21-213 E., 2022/1824 K., 21.12.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.04.2024); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2020/21-600 E., 2022/1019 K., 22.6.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 25.04.2024)

Eğer işverenin sözleşmeden doğan sorumluluğuna gidecek olur ise TBK md. 112 gereğince işçi bir ispat yükü altında olmayacak artık işverenin meslek hastalığı veyahut iş kazasının ortaya çıkmasında kusursuz olduğunu kanıtlaması gerekecektir. Burada işçi, haksız fiil sorumluluğu yerine sözleşmeden doğan sorumluluğa başvurur ise işverenin kusurlu hareketinin mevut olduğuna ilişkin ispat yükü altında olmayacağından dolayı kendisi adına lehe bir durum olacağını belirtmekte fayda vardır.

Ayrıca zaman aşımı süreleri bakımından farklılıklar mevcuttur. İşverenin sözleşmeden doğan sorumluluğu, TBK md. 146 gereğince herhalde on yıllık zaman aşımına bağlıyken, haksız fiil sorumluluğunda ise TBK md. 72'ye göre "*tazminat istemi, zarar görenin zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yıl…*" ve herhalde on yılın geçmesiyle zaman aşımına uğramaktadır.

3.2.İşverenin SGK'ya Karşı Sorumluluğu

İşverenin, sigortalı ile hak sahiplerine karşı hukuki sorumluluğu bulunmakla birlikte bunların yanı sıra SGK'ya karşı da hukuki sorumluluğu vardır (Ekmekçi vd., 2022: 267). SSGSSK md. 21/1 gereğince işverenin meslek hastalığı veya iş kazasının ortaya çıkmasında kasıtlı bir hareketi veyahut iş güvenliği ve iş sağlığı önlemlerine uymayan bir davranışı söz konusu ise SGK tarafından sigortalıya ya da hak sahiplerine ödenen yardımların ilgili kurumca işverene rücû edilmesi mümkündür.

SSGSSK md. 21/1 uyarınca işverenin SGK'ya karşı sorumluluğu doğuran davranışlar, "işverenin kasıtlı hareketi" veya "sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatını ihlal" eden bir hareketidir. İş kazası ya da meslek hastalığı, söz konusu hareketlerin yalnızca birisi neticesinde ortaya çıkmış olsa dahi, SGK'nin işverene dava açma hakkı mevcut olacaktır (Güzel vd., 2021: 440).

İkinci davranış olarak meslek hastalığı ya da iş kazası, "sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği mevzuatını ihlal eden bir hareket" neticesinde ortaya çıkmışsa işverenin bu halde de SGK'ya karşı sorumluluğu doğacaktır. Burada sigortalıların sağlığı ve güvenliği kavramının ne anlama geldiğini açıklamak gerekir.

Sigortalıların sağlığı ve güvenliği kavramı geniş bir anlam ve kapsama sahiptir (Güzel vd., 2021: 440). Bu nedenle sınırlarının çizilmesi ve kapsayıcı bir tanım yapılması oldukça güçtür (Güzel vd., 2021: 440). Buna özdeş şekilde SSGSSK md. 21/1'de kullanılan "mevzuat" kavramı iş sağlığı ve güvenliği alanındaki yürürlükte bulunan bütün kanun, yönetmelik ve sair düzenlemeleri kapsayıcı niteliğe sahiptir. Çünkü Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin[47] 45. maddesinin 2. fıkrasında mevzuat kavramı şu şekilde açıklanmıştır: "*ya-*

47 RG, T. 12.05.2010, S. 27579.

sal olarak yürürlüğe konulmuş ve yürürlüğünü muhafaza eden, sigortalıların sağlığını koruma ve iş güvenliği alanında, yasa koyucu ile yasa koyucunun yürütme veya idareye verdiği yetki sonucu, bu organlarca kabul edilen genel, objektif kural veya hükümlerin tümüdür".

Olayın ortaya çıkmasında işverenin kusur oranı, SGK'nin rücû edeceği miktarı belirleyecektir (Ekmekçi vd., 2022: 269). Diğer bir anlatımla SGK'nin işverene rücû edeceği miktar, meslek hastalığı veyahut iş kazasının ortaya çıkmasında işverenin kusurunun hangi oranda olduğuna göre değişiklik gösterecektir. SSGSSK md. 45/3 gereğince işverenin kusurluluk halinin tespitinde kaçınılmazlık da göz önünde bulundurulacaktır.

Kaçınılmazlık kavramının ne anlama geldiğini açıklamakta yarar vardır. Kaçınılmazlık, SSGSSK'nin 45. maddesinin 3. fıkrasına göre olayın ortaya çıktığı tarihte geçerli olan teknik ve bilimsel kurallar uyarınca alınabilecek tüm tedbirlere karşın, meslek hastalığı ya da iş kazasının gerçekleşmesi halidir[48]. Yargıtay ise bir kararında[49] kaçınılmazlığı tanımlamış bunun yanı sıra olayın önlenemezliği hususunda da açıklama yapmıştır. İlgili kararda Yargıtay'a göre kaçınılmazlık, teknik ve hukuki kapsamda bilimsel olarak gerçekleşmesi engellenemeyecek durumları diğer bir ifadeyle, işveren tarafından mevzuatta düzenlenen bütün tedbirlerin alınmasına rağmen ortaya çıkabilecek hal ve neticeleri anlatmaktadır. Olayın önlenemezliği ise somut vakanın kendisiyle alakalı değildir. Önlenemezlik hususu, borca aykırılık ve davranış kuralına ilişkindir. Dolayısıyla bütün önlemler alınmış olsa bile sözleşmeden kaynaklanan bir edimin veya davranış kuralının ihlal edilmesini ifade eder. Somut vakanın kendisi önlenemez nitelikte olsa dahi işverenin sözleşmeden doğan bir borcu ya da uyması gerektiği halde yerine getirmediği bir yükümlülüğü ihlal etmesi halinde kaçınılmazlık unsuru mevcut olmayacaktır[50].

Bununla birlikte işverenin kusur sorumluluğu esasının benimsendiği hallerde sigorta tarafından karşılanan zarar doğuran olayın ortaya çıkmasında işverenin kusuru mevut değil ise bu durumda SGK'nin geçici veya sürekli iş göremez ödenekleri, çeşitli yardımlar ve gelirler vb[51]. şeklinde karşıladığı zararları, işverene rücû etmesi mümkün olmayacaktır (Akdeniz 2014: 11).

3.3. İşverenin Sigortalıya ve Hak Sahiplerine Karşı Sorumluluğu

İş kazası ya da meslek hastalığının ortaya çıkmasında işverenin kasıtlı bir hareketinin veya ihmalinin bulunması durumunda, işçinin zararının tamamı, SGK yardımları ile karşılanmasa da işverenin hukuki sorumluluğuna

48 Kaçınılmazlık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. s. 15-17.

49 Yargıtay 10. HD, 2022/4213 E., 2022/8109 K., 30.05.2022 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 31.03.2024).

50 Yargıtay 10. HD, 2022/4213 E., 2022/8109 K., 30.05.2022 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 31.03.2024).

51 İş kazasının gerçekleşmesi veyahut meslek hastalığının var olması durumunda sigortalıya ya da hak sahiplerine sağlanan haklar için bkz. SSGSSK md. 16.

gidilebilecek olması imkânı mevcuttur[52]. Başka bir ifadeyle işçinin, SGK'nin yardımları ile karşılanamayan zararları, somut olayda kusurlu davranışı olan işverenin sorumluluğuna gidilerek tazmin edilebilecektir.

Kusurlu işverenin genel olarak hukuki sorumluluğu yani tazminat sorumluluğu, SGK tarafından işçiye verilen ödenek ya da sağlanan gelirleri, işçinin gördüğü maddi zararın SGK tarafından sağlanan yardımları aşan zarar miktarını bunların yanı sıra işçinin kendisinin veya hak sahiplerinin talep edeceği manevi zararları[53] kapsamaktadır (Akdeniz 2014: 11).

Fakat meslek hastalığı veyahut iş kazasının ortaya çıkmasında işverenin kusurlu davranışı yok ise SGK tarafından SSGSSK md. 16 gereğince yine de işçiye yardım yapılacaktır. Ancak yapılan söz konusu yardımlar, işçinin zararını karşılamaya yetmeyebilir (Akdeniz 2014: 11; Ekmekçi vd., 2022: 267). İşte böyle bir durumda işverenin SGK tarafından sağlanan yardımlar ile karşılanamayan zararlardan sorumlu olup olmayacağına ilişkin mevzuatta bir hüküm mevcut değildir.

3.4. Kaçınılmazlık

Kaçınılmazlık, borcu mevcut olan kişiyi borçlu olmaktan alıkoyan ya da borçlunun gerçekleştirdiği fiili ile fiilin yapılmasına bağlanan hukuki netice arasındaki nedensellik bağını ortadan kaldıran beklenilmeyen durumun(kazanın) veya zorlayıcı nedenin (mücbir nedenin) en önemli ögesidir (Tuncay, 2006: 186). Kaçınılmazlık hakkında yapılan bir başka tanıma göre hangi boyutta tedbir alınırsa alınsın, dikkat ve özenin her çeşidi yerine getirilirse getirilsin ortaya çıkması önlenemeyen fiil ve olaylardır (Ergin, 2006: 138).

İş sağlığı ve güvenliği kapsamında kaçınılmazlık, önlenemez nitelikteki deprem, sel, toprak kayması vb. olay neticesinde hasıl olan meslek hastalığı veyahut iş kazasından dolayı işverenin ancak her türlü önlemi almış olması halinde sorumlu tutulmasını engelleyen bir unsurdur[54]. Bu kapsamda olayın gerçekleştiği andaki teknolojik koşullara göre işveren tarafından alınabilecek tüm tedbirlerin alınmasına ve her çeşit dikkat ve özenin gösterilmesine karşın meslek hastalığı veya iş kazasının ortaya çıkması halinde kaçınılmazlıktan[55] söz edilecektir. Nitekim "kaçınılmazlık" kavramına ilişkin olarak Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinin (SSİY) 45. maddesinin 3. fıkrasında özdeş bir tanım yapılmıştır.

52 Benzer açıklama için bkz. (Akdeniz 2014: 11; Ekmekçi vd., 2022: 281).

53 Burada hak sahiplerinin manevi zarar talep edebilmesi için işçinin ölmesi ya da bedensel bütünlüğünün ağır şekilde zarar görmesi gerekmektedir. İşçi, bedensel bütünlüğünün zedelenmesi veya ağır şekilde zarar görmesi halinde manevi tazminat isteminde bulunabilecekken, hak sahipleri ise işçinin ağır bedensel zarar ya da ölümü halinde manevi tazminat talebinde bulunabilir (TBK md. 56).

54 Özdeş yönde açıklamalar için bkz. (Ergin, 2006: 139; Güzel vd., 2021: 442-443).

55 Kaçınılmazlığın her türlü önlemin alınmasına ve her çeşit dikkat ve özenin gösterilmesine rağmen zarar doğuran olayın hiç kimse tarafından önlenememesi olduğuna ilişkin bkz. (Özdemir, 2014: 300).

İlgili maddedeki tanıma göre kaçınılmazlık, olayın ortaya çıktığı tarihte var olan teknik ve bilimsel kurallara göre alınabilecek bütün tedbirlere karşın meslek hastalığı veya iş kazasının ortaya çıkması halidir. Bu tanımlamanın yanı sıra kanun koyucu SSİY md. 45/3'te işverenin gerekli önlemlerin birisini veya birkaçını dahi almamış olması durumunda meydana gelen olayla ilgili kaçınılmazlıktan bahsedilemeyeceğini belirtmiştir.

Kaçınılmazlık hususu Yargıtay'ın bir kararında[56] şu şekilde ifade edilmiştir: *"kaçınılmazlık, hukuksal ve teknik anlamda "fennen önlenmesi olanaksız" başka bir anlatımla işverence mevzuatın öngördüğü tüm önlemler alınmış olunsa bile önlenemeyecek olan durumları ifade eder"*. Yargıtay burada işverenin mevzuat uyarınca alması gerekli olan tüm tedbirleri almış olmasına karşın yaşanabilecek olan meslek hastalığı veya iş kazasında kaçınılmazlık unsurunun mevcut olacağını ifade etmiştir.

İşverenin kusurlu davranışı sebebiyle hukuki sorumluluğunu doğurabilecek nitelikteki bir meslek hastalığı ya da iş kazasının ortaya çılmasında kaçınılmazlık ögesinin var olup olmadığının her somut olay bakımdan değerlendirilmesi gerekir[57]. Nitekim SSGSSK md. 21/1'de işverenin sorumluluğunun tespit edilmesinde kaçınılmazlık ilkesinin göz önünde bulundurulacağını hüküm altına alınmıştır. Bunun yanı sıra Yargıtay kararlarında da kaçınılmazlık unsurunun var olup olmadığına yönelikte tespitlerde bulunulduğu görülmektedir[58].

---

56 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2022/1760 E., 2022/1760 K., 15.12.2022 T., (Çevrimiçi), www.kazanci.com, (E.T. 26.04.2024).

57 Her somut olaya uygulanacak bir ölçüte sahip olmadığına ilişkin aksi yönde görüş için bkz. (Güzel vd., 2021: 444).

58 "*Eldeki davada alınan kusur raporunda davalı işverenliğe %80, kazalı sigortalıya %10 oranında kusur verilmişse de kusur oran ve aidiyetleri kazanın oluş biçimine uygun değildir. Kazalı sigortalının ustabaşı konumunda, tahkimatla görevli, işinde tecrübeli olduğu, işin yürütülmesiyle ilgili sorumlulukları bulunduğu, iş güvenliği eğitimleri aldığı anlaşıldığından kusur oranı daha fazla olmalıdır. Bu nedenle oluşa uygun çelişkileri gideren, kaçınılmazlığa yer verilmeyen yeni bir kusur raporu alınarak oluşacak sonuca göre bir karar verilmelidir. 3- Kabule göre de; hükme esas alınan kusur oranlarına göre kurulan hüküm, müşterek ve müteselsil sorumluluk esaslarına göre oluşturulmamış olup hatalıdır. Mahkemece yeniden alınacak kusur raporuyla birlikte 5510 sayılı yasanın 21/1 ve 21/4 hükümleri gözetilmek suretiyle sorumluluk belirlenmelidir*". Yargıtay 10. HD, 2022/4213 E., 2022/8109 K., 30.05.2022 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024). Kaçınılmazlık unsuruna ilişkin bir başka karar şu şekildedir:
Mahkemece uyulan bozma ilamızda, kaçınılmazlık olgusunun yeterince tartışılmadığı ile mevcut olaya göre de fazla hesaplandığı hususları nazarında yeniden rapor aldırılması gerektiği belirtilmiş, uyulan bozma ilamı sonrası alınan raporda, sigortalı kaptan pilotun %50, ikinci pilotun %20, davalı şirketin %30 kusurlu olduğu anlaşılmış ise de, önceki raporlarda kaçınılmazlık olgusunun fazla hesaplandığı belirtildiği halde bu raporda kaçınılmazlığa yer verilmediği (…) iş kazasının oluşumundaki kusur durumunu irdeleyen oluşa ve mevzuata uygun kusur raporu alınarak sonucuna göre hüküm kurulması gerekirken yazılı şekilde hüküm kurulması usul ve yasaya aykırı olup bozma nedenidir. Yargıtay 10. HD, 2016/18627 E., 2017/183 K., 17.01.2017 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024).

Yargıtay bir kararında işverenin meslek hastalığının meydana gelmemesi adına her türlü önlemi almış olmasına rağmen işyerinin ve işin niteliği nedeniyle söz konusu hastalığın ortaya çıkma olasılığının bulunduğunu bu sebeple de hastalığın meydana gelmesinde belli bir oranda kaçınılmazlığın etkisinin olacağını belirterek bozma kararı vermiştir[59]. İlgili kararında Yargıtay, işverenin alması gereken her çeşit önlemi alsa bile işin ve işyerinin niteliğinden dolayı ortaya çıkabilecek özellik taşıyan meslek hastalıklarında kaçınılmazlığın belli bir oranda mevcut olacağı kabulüyle hüküm kurmuştur.

Yargıtay, bir başka ilamında[60] ise işverenin alması gerekli olan önlemleri almamış olması nedeniyle somut olayda işçide meydana gelen meslek hastalığının oluşumunda kaçınılmazlık unsurunun mevut olmadığını belirterek hüküm kurmuştur.

4. İşverenin Hukuki Sorumluluğunun Kapsamı

4.1. Maddi Tazminat

İşverenin TBK md. 417/3'e göre gözetme borcuna ve iş güvenliği önlemlerine aykırı hareket etmesi neticesinde ortaya çıkan meslek hastalığı veyahut iş kazası dolayısıyla zarara uğrayan işçi, bu zararını, TBK md. 54'e dayanarak tazmin etme hakkına sahiptir. Zira İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nda ve İş Kanunu'nda işçinin işverenin kusurlu davranışı sonucunda yaşadığı meslek hastalığı veya iş kazasından ötürü uğradığı zararları tazmin etmesine imkân veren bir hüküm bulunmamaktadır (Özdemir, 2014: 504; Sümer, 2020: 203). Bu nedenle genel hükümlere başvurulması gerekecektir. Dolayısıyla TBK md. 54 gereğince işçinin yaralanması halinde uğrayacağı zararları, işverenden tazminini isteyebilecektir[61]. Diğer bir ifadeyle işçi, TBK md. 54'te belirtilen ve somut olayda var olan bedensel zarar kalemlerini işverenden tazmin edebilir. Söz konusu bedensel zarar kalemleri, TBK md. 54'te ifade edilmiştir. İlgili

59 "*Mahkemece, diğer benzer dava dosyalarındaki meslek hastalığının oluşumunda kaçınılmazlığın bulunmadığını bildiren bilirkişi raporları esas alınarak hüküm kurulmuş ise de, meslek hastalığında, işveren bu konuda her türlü tedbiri almış olsa bile, işin ve işyerinin niteliği sebebiyle bu hastalığın ortaya çıkması ihtimalinin bulunması ve bu nedenle hastalığın oluşumunda belli bir oranda kaçınılmazlığın etken olduğunun kabulü zorunlu olup, hükme esas alınan rapor bu yönüyle hüküm kurmaya yeterli ve elverişli değildir".* Yargıtay 10. HD, 2014/17919 E., 2015/21307 K., 03.12.2015 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024). Aynı yönde kararlar için bkz. Yargıtay 10. HD, 2013/25251 E., 2014/6653 K., 24.03.2014 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024); Yargıtay 10. HD, 2013/25256 E., 2014/6654 K., 24.03.2014 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024); Yargıtay 10. HD, 2013/25256 E., 2014/6654 K., 24.03.2014 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024).

60 "*İşyerinde alınması gereken önlemlerin hiçbirinin işveren tarafından alınmadığının bilirkişiler tarafından tespit edilmiş olması, aynı işin makine kullanılarak laser veya robotlar aracılığıyla da yapılması mümkün iken kumlama yöntemiyle üretim yapılmasında ısrar edilmiş olması, Anayasa ile teminat altına alınmış olan yaşama hakkının ihlali niteliğinde olup, bu durumun "kaçınılmaz bir sonuç olarak değerlendirilmesi" isabetli bulunmamaktadır".* Yargıtay 10. HD, 2016/3375 E., 2018/7595 K., 04.10.2018 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 27.04.2024).

61 Aynı yönde açıklama için bkz. (Senyen Kaplan, 2021: 314-315).

madde yönünden bedensel zararlar, sırasıyla işçinin tedaviye ilişkin yaptığı harcamalar, yaşadığı kazanç kaybı, çalışma gücünü yitirmesi veya azalmasından doğan kayıplar ve son olarak ekonomik geleceğin tehlikeye girmesinden kaynaklanan kayıplardır.

Maddi tazminatın doğmasına sebebiyet verecek bedensel zarar, meslek hastalığı ya da iş kazası neticesinde örneğin bir organın veya uzvun zedelenmesi, kırılması şeklinde meydana gelebileceği gibi, görme ya da işitme kaybı veya kalp krizi, beyin kanaması biçiminde de ortaya çıkabilir (Süzek, 2022: 443; Senyen Kaplan, 2021: 315).

İşçinin ifa ettiği işin yürütümü nedeniyle akciğer kanseri, pnömökonyoz gibi meslek hastalığına yakalanması neticesinde çalışma gücünün yitirilmesinden dolayı da bedensel zarar ortaya çıkabilir.

4.2. Destek Yoksun Kalma Tazminatı

İşverenin gözetme borcuna aykırı hareket etmesi neticesinde meslek hastalığına yakalanan ya da iş kazası geçiren işçinin ölmesi durumunda desteğinden yoksun kalan kişiler TBK md. 53 gereğince tazminat isteme hakkına sahiptirler (Sümer, 2020: 212; Süzek, 2022: 453;).

Destekten yoksun kalma tazminatı, meslek hastalığına yakalanan ya da iş kazası geçiren işçinin ölmesi durumunda yaşıyor olsaydı destekte bulunduğu kişilere yapacağı yardımın karşılığı olan tazminat olarak ifade edilebilir (Demircioğlu, vd., 2020: 309; Sümer, 2020: 212; Süzek, 2022: 453). Söz konusu tazminat ile birlikte işçinin yaşıyorken destekte bulunduğu kişilerin kendisinin ölümü halinde dahi yaşamlarını devam ettirebilmelerine imkân sağlanmaktadır (Demircioğlu, vd., 2020: 309). Nitekim Yargıtay bir kararında[62] ölen kişinin desteğinden yoksun kanlananlara verilecek olan tazminatın amacına ilişkin olarak destekten yoksun kalma tazminatının muhtevasının desteğin kaybedilmesi nedeniyle yoksun olunan zarar olduğu söz konusu tazminatın gayesinin desteğin ölümü dolayısıyla destekten mahrum kalan kişilerin kendi hayatlarındaki iktisadi ve sosyal hallerinin korunmasının sağlanması olduğu görüşüne yer vermiştir.

Destekten yoksun kalma tazminatında tazmin edilecek olan zarar kalemi, ölen işçinin desteğinden mahrum kalan kişilerin uğradıkları kayıplardır. Söz konusu kayıp, aniden ortaya çıkmayan zaman içerisinde meydana gelen bir zarar niteliği taşımaktadır. (Demircioğlu, vd., 2020: 309).

Meslek hastalığına yakalanan veya iş kazası geçiren işçinin ölümü halinde, 5510 sayılı SSGSSK md. 16 vd. hükümleri gereğince hak sahiplerinin zararları SGK tarafından tazmin edilecektir. Ancak hak sahiplerinin uğradığı zararların tamamı SGK tarafından karşılanmamış olabilir. Bu durumda ölen

62 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2019/597 E., 2022/1079 K., 29.06.2022 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 28.04.2024).

işçinin desteğinden yoksun kalan kişiler, kalan zararlarının tazmin edilmesi için işverene karşı TBK md. 53 ve md. 417/3 gereğince destekten yoksun kalma tazminatı davası açabilirler. Bu davanın amacının SGK tarafından giderilmeyen zararların tazmini olduğunu belirtmekte yarar vardır (Özdemir, 2014: 309). Bununla birlikte SGK'nin işçinin desteğinden yoksun kalan kişi veya kişilere gelir bağlamamış olması davının reddini gerektirmeyecektir (Özdemir, 2014: 309) Ancak Yargıtay bir kararında[63] destek şahıslarının emekli aylığı alması sebebiyle SGK tarafından kendilerine gelir bağlanmadığını belirterek ölen kişinin desteğinden faydalanmadıkları gerekçesiyle destekten yoksun kalma tazminat talebini reddetmiştir. Söz konusu kararın isabetli olmadığını belirtmek gerekir[64]. Zira destek şahıslarının emekli aylığı alıyor olması onların işçinin ölümünden sonra da aynı yaşam şartları ile hayatını devam ettirmesine imkân vermeyebilir. Destekten yoksun kalma tazminatındaki amaç kişilerin ekonomik ve sosyal yaşam standardının devamının sağlamasıdır.

4.3.Manevi Tazminat

SGK'nin meslek hastalığına yakalanan ya da iş kazası geçiren sigortalıya veyahut diğer hak sahiplerine yönelik yapmış olduğu parasal ödemeler ve sağlık yardımları bazı somut olaylarda görülen zararı tamamen karşılamayabilir (Özdemir, 2014: 309). Bununla birlikte halihazırda SSGSSK ve sair mevzuatta sigortalının tutulduğu meslek hastalığı veya yaşadığı iş kazası sebebiyle duyacağı elem, acı, ızdıraba ilişkin SGK tarafından karşılanacak bir zarar tazmini öngörülmemiştir. Bu kapsamda sigortalının veya diğer hak sahiplerinin uğrayacağı manevi zarar hakkında genel hüküm niteliğindeki TBK md. 56'ya göre işverene yönelik bir manevi tazminat davası açmaları gerekmektedir.

TBK'nin 56. maddesi gereğince hâkim, bir kişinin bedensel tamlığının zarara uğraması halinde, somut olayın özelliklerini dikkate alarak, zarar görmüş olan kişiye makul miktarda paranın manevi tazminat biçiminde ödenmesine hükmedebilir. İlgili hüküm incelendiğinde *"olayın özellikleri göz önünde tutarak"* ifadesinden kanun koyucunun Hâkime manevi tazminatın miktarını belirlemesi konusunda takdir yetkisi verdiği görülmektedir. Nitekim hâkimin takdir yetkisine ve manevi tazminatın miktarının tespitine ilişkin bir Yargıtay kararını[65] şu şekilde özetlemek mümkündür:

Tazminat olarak karar verilecek olan para, bir ceza niteliğinde değildir. Ayrıca malvarlığına ilişkin zararları da karşılama amacı bulunmamaktadır.

63 "*Somut olayda, davacı anne ile babanın 5434 sayılı Kanuna tabi emekli aylığı aldıkları, bu nedenle 5510 sayılı Yasanın 34. maddesi gereğince gelir tahsis edilemediği anlaşıldığından ölenin desteğinden yararlanmadıkları ve böylece maddi tazminata da hak kazanamayacakları kabul edilerek davacıların destekten yoksun kalma tazminatı istemlerinin reddine karar verilmesi gerekirken yazılı şekilde kabulüne karar verilmesi doğru olmamıştır".* 21. Hukuk Dairesi, 2015/21768 E., 2016/15113 K., 15.12.2016 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 28.04.2024).

64 Kararın isabetli olmadığına ilişkin aynı yönde bkz. (Özdemir, 2014: 309).

65 21. Hukuk Dairesi, 2018/942 E., 2019/3037 K., 16.04.2019 T., (Çevrimiçi), www.yargitay.gov.tr, (E.T. 28.04.2024).

Manevi tazminatın sınırı, bu tazminatın gayesine göre tespit edilmelidir. Hâkim tarafından takdir edilecek meblağ, oluşan zararın karşılanması hususunda tatmin edici özellik taşımalıdır. Ancak söz konusu tazminat miktarı, bu tatmin edici miktarın üzerinde olmamalı orantılı olmalıdır. Ayrıca Yargıtay 26.06.1966 tarihli ve 7/7 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararında belirtilen hususları da vurgulamış, bu kapsamda hâkimin manevi zararın miktarını tayin ederken paranın satın alma gücü, ülkenin içinde bulunduğu iktisadi şartlar, somut vakanın ağırlığı, kusurluluk hali, işçinin yaşı, sürekli iş göremezlik oranı, somut olayın meydana geldiği tarih gibi hususları dikkate alması ve son olarak tazminat tutarının caydırıcı oranda olması gerektiğini ifade etmiştir.

SONUÇ

Türk iş hukuku doktrininde işverenin meslek hastalığından ve iş kazasından kaynaklanan sorumluluğunun hukuki niteliği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş olsa da İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve İş Kanunu maddelerinde işverenin hukuki sorumluluğuna ilişkin bir hüküm bulunmadığı görülmektedir. Bu nedenle genel hükümler olan Türk Borçlar Kanunu hükümlerine gidilmesi gerekecektir. Türk Borçlar Kanunu sistematiği incelendiğinde asıl sorumluluğun kusur sorumluluğu olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu neticeye TBK md. 112 ve TBK md. 417/3'ten ulaşılmaktadır.

İşverenin gözetim borcuna aykırı hareket etmesi ve iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine riayet etmemesi neticesinde sigortalı iş kazası geçirebilir ya da zaman içerisinde meslek hastalığına yakalanabilir. İşverenin belirtildiği şekilde gözetim borcuna aykırı davranışı ve iş sağlığı ve güvenliği önlemlerini almaması halinde kusurlu davranışı söz konusu olacaktır. İşverenin kusurlu davranışı gözetim borcuna ilişkin yeterli ve dikkatli özeni göstermemesi neticesinde ortaya çıkabileceği gibi kasıtlı olarak işçiyi gözetmemesi sonucunda da mevcut olabilir. Aynı şekilde işverenin kusurlu davranışı iş güvenliği önlemlerinin hiç alınmaması yani kasıtlı hareket biçiminde veya alınması noktasında yeterli dikkat ve özenin gösterilmemesi yani ihmali davranış şeklinde de meydana gelebilir.

Dolayısıyla TBK'nın kabul ettiği kusur sorumluluğu esasına göre meslek hastalığı veyahut iş kazasının meydana geldiği hallerde işverenin hukuki sorumluluğu mevcut olabilmektedir. Bu kapsamda işveren açısından bir hukuki sorumluluğun ortaya çıkabilmesi için öncellikle bir meslek hastalığı veya iş kazası olarak nitelendirilecek bir olayın mevcut olması gerekir. İkinci unsur olarak işverenin işçiyi gözetme borcunu ihlal edici nitelikte bir kusurlu davranışı olması gerekmektedir. Üçüncü unsur ise işverenin kusurlu davranışının neticesinde işçinin vücut bütünlüğü veya kişiliği üzerinde bir zarar ortaya çıkmış olması gerekliliğidir. Son unsur ise söz konusu zarar ile yaşanan iş kazası veya ortaya çıkan meslek hastalığı arasında uygun illiyet bağının da mevcut olması şarttır. Anılan unsurlar kümülatif olarak mevcut

olduğu durumlarda işverenin mevcut olan iş kazasından veya meslek hastalığından dolayı işçiye veya onun ölümü halinde hak sahiplerine karşı tazminat sorumluluğu doğacaktır. Burada işverenin gözetim borcuna aykırı hareketi nedeniyle TBK md. 417/3 uyarınca sözleşemeden doğan sorumluluğu mevcut olacak hem de hukuka aykırı ve kusurlu bir fiil mevcut olduğundan dolayı haksız fiil sorumluluğu doğacaktır. Bu iki sorumluluk türü birbiriyle yarışacak, işçinin daha lehine olan sözleşmeden doğan sorumluluğa gidilmesi isabetli olacaktır.

İşverenin meslek hastalığına tutulan veya iş kazası geçiren işçi ve diğer hak sahiplerine karşı tazminat sorumluluğu olduğu gibi SGK'ya karşı da hukuki sorumluluğu mevcut olabilecektir. SGK işçiye veya onun hak sahiplerine yaptığı ödemeleri işverene karşı SSGSSK md. 21/1 gereğince rücû edebilme hakkına sahiptir. İşverenin işçiye, hak sahiplerine ve SGK'ya karşı sorumluluğu belirlenirken SSGSSK md. 21/1 gereğince kaçınılmazlık unsurunun da dikkate alınması gerekecektir.

KAYNAKÇA

Akdeniz AL 2014. İşverenin İş Kazası ve Meslek Hastalığından Doğan Zararlardan Sorumluluğunun Niteliği. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 72(2): 3-30.

Alper Y, Kılkış İ 2021. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku. Bursa: 6. Baskı, Dora.

Andaç F 2022. Türk İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku Uygulaması. İstanbul: 1. Baskı, Legal.

Arıcı, K 2022. Türk Sosyal Güvenlik Hukuku. Ankara: 2. Baskı, Gazi, 676 s.

Aydın Y, Barış K 2015. Yeraltı Kömür Ocaklarında Gaz İzleme Ağları Sensör Ölçümlerinin ve Konumlarının Doğruluğunun Analizi: Ttk Kozlu Müessesesi, Madencilik TMMOB Maden Mühendisleri Odası Dergisi 54(2): 19-32.

Aydınlı İ 2021. İş Sağlığı ve Güvenliğinden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk. Ankara: 2. Baskı, Seçkin, 1064 s.

Baloğlu C 2014. İşverenlerin İş Kazalarından Doğan Hukuki Sorumluluğu Kamu-İş Dergisi C. 13 (3): 107-123.

Cengiz İ 2018. İşverenin İş Kazasından Doğan Hukuki Sorumluluğu, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 34: 123-142.

Cömert MA, Yılmaz H, Gebeşoğlu Erden B, Tutkun E, Keskinkılıç B, Soydal, T 2014. Kaynak İşçilerinde Pnömokonyoz Gelişimi Yönünden Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi. Ankara Medical Journal 14(1): 11-14.

Çelik N, Caniklioğlu N, Canbolat T, Özkaraca E 2021. İş Hukuku Dersleri. İstanbul: 34. Baskı, Beta, 1276 s.

Demircioğlu M, Korkmaz D, Kaplan HA 2020. Sorularla İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku. İstanbul: 2. Baskı, Beta, 390 s.

Demircioğlu M, Centel T, Kaplan HA 2021. İş Hukuku. İstanbul: 21. Baskı, Beta, 393 s.

Ekmekçi Ö, Köme Akpulat A, Akdeniz AL 2022. İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku. İstanbul: 2. Baskı, On iki Levha, 607 s.

Elma R 2022. Örnek ve Uygulamalarla Sosyal Güvenlik Hukuku. Ankara: 6. Baskı, Seçkin, 1640 s.

Eren F 2022. Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Ankara: 27. Baskı, Yetkin, 1515 s.

Eren F 1975. Sorumluluk Hukuku Açısından Uygun İlliyet Bağı Teorisi. Ankara: 1. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 234 s.

Ergin B 2006. Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu İşverene Rücuya Nasıl Bakıyor? Sicil İş Hukuku Dergisi 4: 129-140.

Eyrenci Ö, Taşkent S, Ulucan D, Baskan E 2020. İş Hukuku. İstanbul: 10. Baskı, Beta, 728 s.

Friis RH 2021. 21. Yüzyılda İş Sağlığı ve Güvenliği. Ankara: 1. Baskı, Palme, 450 s.

Gerek N 2011. 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu'nda Öngörülen Tehlike Sorumluluğu, SİCİL İş Hukuku Dergisi S. 24: 33-41.

Günay, Cİ 2020. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri. Ankara: 6. Baskı, Yetkin, 688.

Güzel A, Okur AR, Caniklioğlu N 2021. Sosyal Güvenlik Hukuku. İstanbul: 19. Baskı, Beta 1032 s.

İnciroğlu L 2021. İş Sağlığı ve Güvenliğinde Çalışan ve İşverenin Hukuki ve Cezai Sorumlulukları. İstanbul: 3. Baskı, Legal, 340 s.

Kılkış İ 2022. İş Sağlığı ve Güvenliği. Bursa: 4. Baskı, Dora, 278 s.

Kurt R 2015. Herkes İçin İş Sağlığı ve Güvenliği Rehberi. Ankara: 3. Baskı, Seçkin, 1143 s.

Mollamahmutoğlu H, Astarlı M, Baysal U 2022. İş Hukuku Ders Kitabı (Cilt 1 Bireysel İş Hukuku). Ankara: 6. Baskı, Lykeion, 446 s. *(Cilt 1 Bireysel İş Hukuku)*

Mollamahmutoğlu, H, Astarlı M, Baysal U 2022. *İş Hukuku.* Ankara: 7. Baskı, Lykeion, 1598 s. *(İş Hukuku)*

Narmanlıoğlu Ü 2014. İş Hukuku Ferdi İş İlişkileri I. İstanbul: 5. Baskı, Beta, 750 s.

Oğuzman MK, Öz MT 2022. Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. II. İstanbul: 17. Baskı, Vedat, 700 s.

Oğuzman MK 1968. İş Kazası veya Meslek Hastalığından Doğan Zararlardan İşverenin Sorumluluğu, İstanbul Hukuk Mecmuası 34: 322-342.

Özdemir E 2014. İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku. İstanbul: 1. Baskı, Vedat Kitapçılık, 718 s.

Senyen Kaplan ET 2022. Bireysel İş Hukuku. Ankara: 12. Baskı, Yetkin, 756 s.

Sümer HH 2019. İş Hukuku. Ankara: 24. Baskı, Seçkin, 314 s. *(İş Hukuku)*

Sümer HH 2020. İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku. Ankara, 4. Baskı, Seçkin, 276 s.

Sümer, HH 2019. İş Hukuku Uygulamaları. Ankara: 7. Baskı, Seçkin, 832 s. *(Uygulamalar)*

Süzek S 2022. İş Hukuku. İstanbul: 22. Baskı, Beta, 1022 s.

Şakar M, Karaman MH 2025. *İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku.* İstanbul: 14. Baskı, Beta, 371 s.

Topçuoğlu S 2022. Bedensel Zarar Bağlamında Ekonomik Geleceğin Sarsılmasından Doğan Zararların Tazmini. Ankara: 1. Baskı, Seçkin, 192 s.

Tuncay AC 2015. İş Kazası ve İşverenin Sorumluluğu Giresun Barosu Bülteni Mayıs 2015, 10: 16-27.

Tuncay AC 2006. Kurumun İşverene Rücuu - Olayda Kaçınılmazlık Durumu, Sicil İş Hukuku Dergisi S. 4: 183-188.

Tuncay AC, Ekmekçi Ö, Gülver E 2023. Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri. İstanbul: 22. Baskı, Beta, 854 s.

Tunçomağ K, Centel T 2018. İş Hukuku'nun Esasları. İstanbul: 9. Baskı, Beta, 521 s.

Ulusan İ 1990. Özellikle Borçlar Hukuku ve İş Hukuku Açısından İşverenin İşçiyi Gözetme Borcu Bundan Doğan Hukuki Sorumluluğu. İstanbul: 1. Baskı, Kazancı Kitap, 204 s.

Uşan MF, Erdoğan C 2022. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku. Ankara: 3. Baskı, Seçkin, 612 s.

Veri Tabanları ve İnternet Siteleri

www.hukukturk.com.

www.https://karararama.yargitay.gov.tr.

www.kazanci.com.

www.legalbank.net.

www.toraks.org.tr.

www.turcademy.com.

Bölüm 2

SAĞ KALAN EŞİN MİRASÇILIĞI: KATILMA ALACAĞI İLE MİRAS PAYININ KESİŞİMİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Senem ÖNDER ÖZBAKIR[1]

1 Iğdır Üniversitesi Tuzluca Meslek Yüksekokulu, Öğretim Görevlisi, ORCID ID: 0000-0001-9012-9884.

GİRİŞ

Evlilik birliği ölümle sona erdiğinde sağ kalan eş, iki ayrı hukuki dayanağa sahip olur. Birincisi mal rejimidir. Türk Medeni Kanunu'nda (TMK) yasal mal rejimi edinilmiş mallara katılma rejimidir (TMK m. 202). Eşlerden birinin ölümü rejimi sona erdirir (TMK m. 225) ve tasfiyeyi zorunlu kılar. Sağ kalan eş, tasfiye sonunda ölen eşin artık değerinin yarısı üzerinde katılma alacağına hak kazanabilir (TMK m. 236/1). İkincisi miras hukukudur. Sağ kalan eş, birlikte çağrıldığı zümreye göre yasal miras payına (TMK m. 499) ve saklı paya (TMK m. 506) sahiptir.

Bu iki hak farklı kaynaklara dayanır. Katılma alacağı mal rejiminden doğan, şahsi nitelikte bir alacak hakkıdır. Miras payı ise mirasçılık sıfatına bağlı, terekeye ilişkin ayni bir haktır (Akçaal, 2020; Akıntürk ve Ateş, 2026; Kılıçoğlu, 2025). Buna rağmen her ikisi aynı ölüm olayında, aynı malvarlığı üzerinde ve çoğu zaman aynı kişi lehine doğar. Eski TMK'da yasal rejim mal ayrılığı olduğu için eşin ölümünde ayrıca bir rejim tasfiyesine gerek yoktu. Yeni TMK'da ise önce rejimin tasfiye edilmesi, ancak bundan sonra mirasın paylaştırılması gerekir (Çekin, 2017). Bu sıralama, iki hukuk alanının birbirine yaklaşmasına ve kesişmesine yol açmıştır.

Kanun koyucu bu ilişkiyi ayrıntılı biçimde düzenlememiştir. Katılma alacağının terekede nasıl yer alacağı, saklı pay ve tenkis hesabını nasıl etkileyeceği, mirasçıların hangi ölçüde sorumlu olacağı ve aile konutu gibi tek bir malın hangi hukuki yoldan sağ kalan eşe kalacağı büyük ölçüde doktrin ve Yargıtay içtihadıyla çözülmektedir. Bu çözümler her zaman tutarlı değildir. Örneğin Yargıtay'ın katılma alacağı borcunu mirasçılar arasında miras payları oranında bölmesi, doktrinde müteselsil sorumluluk ilkesine aykırı bulunarak eleştirilmektedir (Akçaal, 2020). Mal rejimi sözleşmeleriyle artık değere katılma oranının değiştirilmesi ise saklı pay korumasını yalnızca ortak olmayan altsoy lehine devreye sokmakta ve altsoy arasında eşitsizlik doğurmaktadır (Birinci Uzun, 2018; Çekin, 2017).

Bu bölümün amacı, katılma alacağı ile miras payının kesiştiği noktaları belirlemek ve her noktadaki sorunu sistematik biçimde incelemektir. Çalışmada Türk hukuku esas alınmış, Yargıtay içtihadı ve güncel doktrin birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca Alman hukukundaki götürü çözüm ile İsviçre hukukunda 2020 tarihli federal kanunla yapılan değişiklikler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Türk mal rejimi hukukunun kaynağı İsviçre hukuku olduğu için bu karşılaştırma, sorunların hangi ölçüde sistemden kaynaklandığını görmeyi kolaylaştırır.

Bölümün çıkış noktası doktrinde kabul gören bir ayrımdır. Katılma alacağı mirasın dışında kalan, terekeyi azaltan bağımsız bir alacaktır. Bu nedenle mal rejiminin tasfiyesi ile terekenin paylaşımı ayrı ve ardışık yürütülür (Akçaal, 2020; Akıntürk ve Ateş, 2026). Bu bölümün katkısı, söz konusu

ayrımı iki hakkın kesiştiği noktalarda sınamak ve her noktada gerekçeli bir konum almaktır. Çalışmada başlıca altı konuda görüş geliştirilmiştir. Birincisi, mirasçıların katılma alacağından müteselsilen sorumlu olduğu ve Yargıtay'ın payı oranında sorumluluk çizgisinin yerinde olmadığıdır. İkincisi, eşe yapılan kazandırmanın tenkiste yalnızca eşin artık değer payına denk gelmeyen kısmıyla sınırlı tutulması gerektiğidir. Üçüncüsü, TMK m. 240'a dayanan özgüleme talebinin ölen eşin ölüme bağlı tasarrufundan etkilenmediği ve değer artış payının da bu hükme dahil edilmesi gerektiğidir. Dördüncüsü, derdest boşanma davasında ölüm halinde TMK m. 236/2'nin dar yorumlanması gerektiğidir. Beşincisi, katılma alacağının ölümle doğduğu, miktarının tasfiyeyle belirlendiği ve TBK m. 146'daki on yıllık genel zamanaşımına tabi olduğudur. Altıncısı, TMK m. 237/2'nin koruma alanının yetersiz olduğu ve Türk hukuku için İsviçre çözümünün Alman çözümüne göre daha uygun bir model oluşturduğudur. Saklı pay, tenkis, mal rejimi sözleşmeleri ve ölüme bağlı kazandırmalar alanlarında kanunun sessizliği ile doktrin ve içtihat arasındaki ayrılıklar ise hesaplama sırası ve kapsam bakımından açık kurallara ihtiyaç doğurmaktadır. Çalışma yalnızca ölümle sona eren yasal rejimi kapsar. Boşanma yoluyla tasfiye ve diğer mal rejimleri kapsam dışında bırakılmıştır.

Bölüm dört kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda kavramsal çerçeve çizilmekte ve iki hakkın hukuki ilişkisi ortaya konmaktadır. İkinci kısımda kesişim noktalarında doğan sorunlar tek tek incelenmektedir. Üçüncü kısımda Alman ve İsviçre hukuku karşılaştırılmaktadır. Dördüncü kısımda ise değerlendirme, çözüm önerileri ve sonuç sunulmaktadır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE İKİ HAKKIN HUKUKİ İLİŞKİSİ

A. Rejimin Ölümle Sona Ermesi ve Katılma Alacağının Doğuşu

Eşlerden birinin ölümü, edinilmiş mallara katılma rejimini ölüm tarihi itibarıyla sona erdirir. Ölüm karinesinin söz konusu olduğu hallerde rejim, ölüm tehlikesi altında kaybolunan tarihte sona erer. Eşlerin birlikte öldüğü karine edildiğinde ise eşler birbirine mirasçı olamaz. Buna rağmen katılma alacakları devam eder ve her iki eşin yasal mirasçılarına geçer (Köroğlu, 2016). Bu ayrıntı, katılma alacağının mirasçılık sıfatından bağımsız olduğunu gösteren erken bir işaret sayılabilir.

Kanun koyucu edinilmiş mallara katılma rejiminde ayni paylaşım ilkesini benimsememiştir. Bunun yerine tasfiye sonunda bir alacak hakkı tanımıştır (Akçaal, 2020; Doğan, 2026). Alacağın temel ölçüsü artık değerdir. Artık değer, her eşin edinilmiş mallarının toplam değerinden bu mallara ilişkin borçların çıkarılmasıyla bulunur (TMK m. 231/1). Hesapta eklenecek değerler ve denkleştirme de dikkate alınır. Her eş veya mirasçıları, diğer eşe ait artık değerin yarısı üzerinde hak sahibi olur (TMK m. 236/1). Karşılıklı alacaklar takas edilir. Takastan sonra kalan miktar, lehine bakiye çıkan eş için

katılma alacağını oluşturur (Akçaal, 2020). Alacak rejimin sona ermesiyle doğar. Miktarın belirlenmesi ve muacceliyet ise ayrı kavramlardır (bkz. I.B).

Tasfiyenin kapsamı, hangi malların edinilmiş mal sayılacağına bağlıdır. Bir malın kişisel mal olduğunu ileri süren eş bunu ispatla yükümlüdür. Kişisel mal olduğu ispat edilemeyen mal, edinilmiş mal sayılır (TMK m. 222). Yargıtay da ispat yükünün TMK m. 6 ve HMK m. 190 uyarınca dağıldığını belirtir. Kanuni bir karineye dayanan taraf yalnızca karinenin temelini oluşturan olguyu ispatlar. Karşı taraf ise karinenin aksini ispat edebilir. Aynı kararda kişisel mal savunması ve ispatı uyuşmazlık konuları arasında sayılmış, Daire bozma nedenleri dışındaki itirazları yerinde görmemiştir (Yargıtay 2. HD, E. 2023/9728, K. 2024/8129, T. 01.11.2024, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Savunmanın ne zaman ileri sürüldüğü de önem taşır. Bir bölge adliye mahkemesi kararında taşınmaz, edinme tarihi itibarıyla edinilmiş mal kabul edilmiştir. Taraflardan hiçbiri yargılama sırasında malın kişisel mal olduğunu veya edinilmesine kişisel malla katkıda bulunduğunu ileri sürmemiştir. Davalıların istinafta taşınmazın başka bir taşınmaz satılarak alındığını söylemeleri dikkate alınmamıştır. Gerekçeye göre mal rejiminin tasfiyesi davalarında taraflarca getirilme ilkesi geçerlidir. Taraflarca ileri sürülmeyen hususlar tanık beyanlarına dayanılarak araştırılamaz (Ankara BAM 12. HD, E. 2020/309, K. 2023/211, akt. Yargıtay 2. HD, E. 2023/6106, K. 2024/6104, T. 19.09.2024, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Bu nedenle katılma alacağının ve terekeden indirilecek miktarın hesabı, kişisel mal savunmasının ilk derece yargılamasında ve delilleriyle birlikte ileri sürülüp sürülmediğine bağlıdır.

B. Katılma Alacağının Hukuki Niteliği

Katılma alacağı, rejimin sona ermesi ve tasfiyesi sonucunda ortaya çıkan şahsi nitelikte bir alacak hakkıdır. Rejim sürerken eşlerden biri, diğerinin edinilmiş malları üzerinde doğrudan mülkiyet veya paylı mülkiyet hakkı ileri süremez. Yalnızca tasfiye sonucunda hesaplanan artık değer üzerinde parasal bir talep hakkı doğar (Songör Sayılır, 2026). Rejim sürerken eşin elinde yalnızca bir beklenti vardır. Alacak, rejimin sona ermesiyle doğar. Ölüm halinde bu an ölüm tarihidir (TMK m. 225). Alacak bu anda doğduğundan, ölen eşin lehine olan alacak mirasçılarına geçer. Alacağın miktarı ise tasfiyeyle belirlenir. Tasfiyenin tamamlanma anı hâkimin karar verdiği andır. Kesinleşme aranmaz (Doğan, 2026). Bu nedenle bölümde üç an birbirinden ayrılmaktadır: alacağın doğduğu an, miktarının belirlendiği an ve muacceliyet. Alacak rejimin sona ermesiyle muaccel olur. Muacceliyeti tasfiyenin tamamlanmasına bağlayan görüş kanaatimizce yerinde değildir. Rejim sona erdikten sonra alacak devredilebilir ve rehnedilebilir. Rejim sona ermeden önceki beklenti ise devredilemez, rehnedilemez ve haczedilemez; yalnızca ölüme bağlı tasarrufa konu olabilir (Doğan, 2026).

Sağ kalan eşin mirasçı olup olmaması bu niteliği değiştirmez. Mirastan feragat, mirasın reddi, mirasçılıktan çıkarma veya mirastan yoksunluk, katılma alacağından feragat anlamına gelmez. Sağ kalan eş, katılma alacağını aldıktan sonra borça batık terekeyi bile reddedebilir (Akçaal, 2020). Bu sonuç, hem eşin mirasçı sıfatını yitirdiği hem de bu sıfatın birçok hakkı doğrudan etkilediği durumlarda önem kazanır.

Bağımsızlığın pratikte bir sınırı vardır. Katılma alacağı mirasçılık sıfatından bağımsız olsa da, eşin sonraki davranışları alacağın ileri sürülebilmesini etkileyebilir. Yargıtay 2. HD, mirasçıların imzaladığı miras taksim sözleşmesinden sonra katılma alacağı isteyen eşin davasının reddine ilişkin kararı onamıştır. Somut olayda mirasçılar terekedeki malları paylaşmış ve sözleşme icra edilmiştir. Davacı eş, mal rejiminin tasfiyesini ileri sürmeden bir kısım taşınmaz ve aracı devralmıştır. İlk derece ve bölge adliye mahkemeleri, davacının paylaşımdan sonra dava açmasında iyi niyetli olmadığı sonucuna varmıştır. Davacı ise sözleşmede katılma alacağından vazgeçtiğine ilişkin bir ibare bulunmadığını, mirastan feragat ve mirasın reddinin katılma alacağından feragat anlamına gelmediğini ileri sürmüştür. Yargıtay bu itirazları yerinde görmemiş ve bölge adliye mahkemesi kararını onamıştır (Yargıtay 2. HD, E. 2022/5418, K. 2023/4223, T. 27.09.2023, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026).

Kanaatimizce bu karar, bağımsızlık ilkesiyle çelişmemektedir. Alacak hukuken varlığını sürdürür. Ancak taksim sözleşmesinden sonra tasfiye istenmesi, somut olayın koşullarına göre iyi niyet ve ibra değerlendirmesiyle karşılaşabilir. Sözleşmenin kapsamı, tarafların rejim tasfiyesini bilip bilmediği ve sözleşmede katılma alacağına ilişkin bir irade bulunup bulunmadığı belirleyicidir. Taksim sözleşmesinin kendiliğinden alacağı ortadan kaldırdığı söylenemez.

C. Tasfiye Sırası: Önce Mal Rejimi, Sonra Tereke

Ölüm halinde iki ayrı tasfiye yapılır. Önce katılma rejimi tasfiye edilir, ardından ölen eşin terekesi mirasçılar arasında paylaşılır (Köroğlu, 2016). Sıralamanın nedeni basittir. Net tereke, ancak eşler arasındaki alacak ve borçlar belirlendikten sonra hesaplanabilir. Yargıtay da rejimin tasfiyesini terekenin paylaşılmasının ön koşulu sayar. Katılma alacağı, terekenin öncelikle ve peşin ödenmesi gereken borçları arasındadır (Yargıtay 8. HD, E. 2014/5192, K. 2014/13289, T. 24.06.2014, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 04.10.2026). Kanun bu sırayı açıkça koşul olarak düzenlememiştir. Ancak doğru bir tereke paylaşımı önce rejimin tasfiyesini gerektirir (Akçaal, 2020; Akıntürk ve Ateş, 2026).

Yargıtay iki tasfiyenin birlikte yapılmasını mümkün görmez. Sağ kalan eş hem katılma alacağı davası açmış hem de terekenin tasfiyesini istemişse, katılma alacağı davası bekletici sorun sayılır (HMK m. 165; Akçaal, 2020).

Katılma alacaklısı ölen eş ise borçlu eş bu miktarı ölenin mirasçılarına öder ve alacak terekenin aktifine girer (Songör Sayılır, 2026). Sağ kalan eş bakımından sonuç iki aşamalı bir korumadır. Önce rejim tasfiyesinde, sonra terekenin tasfiyesinde ekonomik güvence sağlanır. Bu nedenle katılma alacağı, terekeyi azaltan ancak terekeden bağımsız bir alacak olarak nitelendirilir (Akçaal, 2020).

D. İki Hakkın Birbirinden Farkları

İki hakkın birbirinden ayrıldığı noktalar, ilgili kanun hükümleri esas alınarak ve öğreti ile yargı kararları ışığında aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Ölçüt	Katılma alacağı	Miras payı
Kapsamı	Yalnızca edinilmiş mallar	Kişisel ve edinilmiş tüm malvarlığı
Hukuki nitelik	Şahsi alacak hakkı, parasal paylaşım	Terekede miras payı oranında ayni hak, kendiliğinden kazanılır
Mirasçı sıfatı	Gerekmez, mirasçılığın kaybı alacağı etkilemez	Gerekir
Oran	Kural olarak artık değerin yarısı (TMK m. 236/1), sözleşmeyle değiştirilebilir (TMK m. 237/1)	Değişken, zümreye göre (TMK m. 499)
Doğuş anı	Rejimin sona ermesi, yani ölüm anı (TMK m. 225). Miktar tasfiyeyle belirlenir	Ölüm anı (TMK m. 599)
Değerleme anı	Tasfiye anı, Yargıtay'a göre karar tarihine en yakın tarih (TMK m. 235/1)	Ölüm anı (TMK m. 507/1)
Beklenti üzerinde tasarruf	Rejim sona erdikten sonra devredilebilir ve rehnedilebilir, öncesindeki beklenti devredilemez	Mirasbırakanın katılımı veya izni olmadan açılmamış miras hakkında sözleşme geçersizdir (TMK m. 678), mirasbırakanla mirastan feragat sözleşmesi yapılabilir (TMK m. 528); ölümden sonra miras payı devredilebilir
Görevli mahkeme	Aile mahkemesi	Sulh hukuk mahkemesi (TMK m. 658)
Zamanaşımı	Doğan alacak için 10 yıl (TBK m. 146) (tartışmalı)	Paylaşım istemi için kanunda süre yok (TMK m. 642/1)

Bu farklar teorik değildir. Bunların birçoğu, aşağıdaki bölümde incelenen uygulama sorunlarının kaynağını oluşturur. Değerleme anındaki ayrılık hesabı etkiler. Görevli mahkeme ayrılığı davaların bir arada görülmesini engeller. Oran ayrılığı ise sağ kalan eşin toplam kazanımını mirasçı sayısına ve zümreye göre değiştirir.

E. Sağ Kalan Eşin Yasal Miras Payı ve Saklı Payı

Sağ kalan eşin yasal miras payı, birlikte çağrıldığı zümreye göre değişir. Birinci zümreyle birlikte dörtte bir, ikinci zümreyle yarım, üçüncü zümrede büyük ana ve babaları veya onların çocuklarıyla dörtte üç, bunlar da yoksa terekenin tamamıdır (TMK m. 499; Dural ve Öz, 2024; Kılıçoğlu, 2025). Saklı

pay ise TMK m. 506 ile belirlenir. Eşin saklı payı, birinci ve ikinci zümreyle birlikte mirasçı olması halinde yasal payının tamamıdır. Diğer hallerde yasal payın dörtte üçüdür (Birinci Uzun, 2018; Antalya, 2021; Dural ve Öz, 2024).

Katılma alacağı bu hesabın dışında kalır ama onu etkiler. Ölen eşin sağ kalan eşe karşı sahip olduğu alacağın terekeye dahil edilmesi, sağ kalan eşin ölen eşe karşı sahip olduğu alacağın ise terekeden indirilmesi gerekir (Akçaal, 2020; Karakaş, 2014). Tereke bu şekilde belirlendikten sonra saklı paylar ve tasarruf oranı hesaplanır. İki rejimin kesiştiği sorunlar da bu hesabın farklı aşamalarında ortaya çıkmaktadır.

II. KESİŞİM NOKTALARINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

A. Sağ Kalan Eşin Aynı Anda Hem Alacaklı Hem Mirasçı Olması

Sağ kalan eşin katılma alacağını kimden ve ne kadar isteyebileceği, onun mirasçılık durumuna göre değişir. Eş mirasçı değilse, örneğin eş mirası reddetmişse veya mirasçılığını yitirmişse, alacağın tamamını diğer mirasçılardan isteyebilir (Akçaal, 2020). Eş tek mirasçıysa alacaklı ve borçlu sıfatı aynı kişide birleşir ve alacak sona erer (TBK m. 135). Asıl sorun, eşin başka mirasçılarla birlikte mirasçı olduğu üçüncü ihtimalde ortaya çıkar.

Yargıtay bu durumda katılma alacağını tereke borcu sayar. Alacak, miras paylaşımından önce ödenmesi gereken bir borçtur. Mirasçılar bu borçtan hem kişisel olarak (TMK m. 599/2) hem müteselsilen (TMK m. 641) sorumludur. Ancak davacı eş de mirasçı olduğundan alacaklı ve borçlu sıfatı onda kısmen birleşmiştir. Bu nedenle eşin kendi miras payına düşen kısım alacaktan indirilir. Kalan miktardan her davalı mirasçı, miras payı oranında sorumlu tutulur ve bu miktar hüküm fıkrasında ayrı ayrı gösterilir (Yargıtay 8. HD, E. 2015/11423, K. 2017/2742, T. 28.02.2017, https://kararara ma.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026; Yargıtay 2. HD, E. 2023/5995, K. 2024/173, T. 11.01.2024, https://kararara ma.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026; Yargıtay 8. HD, E. 2013/1927, K. 2013/5882, T. 18.04.2013, https://kararara ma.yargitay.gov.tr/, E.T. 04.10.2026).

Aynı dairenin 2013 tarihli bir kararı ise farklı bir yol izlemiştir. Bu kararara göre davacı eşin miras payının katılma alacağından düşürülmesi, hem katılma alacağına hem miras hukukuna hâkim ilkelere aykırıdır. Alacak önce terekenin öncelikli borcu olarak ödenmeli, eşin terekeye olan borcu ise tereke tasfiyesinde miras payından düşülmelidir (Yargıtay 8. HD, E. 2013/17871, K. 2013/19233, T. 17.12.2013, https://kararara ma.yargitay.gov.tr/, E.T. 04.10.2026). Sonraki tarihli kararlar ise payı oranında sorumluluk ve mahsup çizgisinde birleşmektedir.

Bu çizgide bir iç çelişki vardır. Daire gerekçede TMK m. 641'e dayanarak müteselsil sorumluluğu anmakta, hüküm kurarken ise davalıları yalnızca miras payları oranında sorumlu tutmaktadır. Payı oranında sorumluluk

yaklaşımı yerinde değildir. TMK m. 641/1'e göre mirasçılar tereke borçlarından müteselsilen sorumludur. Birden fazla mirasçı karşısında sağ kalan eşin konumu bir dış ilişkidir. Eş, kendi payı indirildikten sonra kalan borcun tamamını veya bir kısmını dilediği mirasçıdan isteyebilir (TBK m. 163/1). Kendisinden ifa istenen mirasçı, yalnızca miras payı oranında sorumlu olduğunu ileri süremez. Fazla ödeyen mirasçı diğerlerine ancak payı oranında rücu eder (TBK m. 167/2). Aynı gerekçeyle Yargıtay'ın davalı mirasçılar arasında mecburi dava arkadaşlığı kabul etmesi de yerinde değildir. Burada ihtiyari dava arkadaşlığı vardır (HMK m. 57-58; Akçaal, 2020).

Kanaatimizce Yargıtay'ın eşin kendi payına düşen kısmı alacaktan indirmesi isabetlidir. Bu, TBK m. 135'teki birleşmenin kısmi sonucudur ve iç ilişkideki yüklenmeyle uyumludur. Buna karşılık davalıların yalnızca miras payları oranında sorumlu tutulması yerinde değildir. Katılma alacağı, terekeden önce ödenmesi gereken bir borçtur. Dış ilişkide alacaklı eş, kendi payı indirildikten sonra kalan borcun tamamını dilediği mirasçıdan isteyebilmelidir. Payı oranında bölme ise alacağı ödeme aşamasında küçülterek iki tasfiyeyi birbirine karıştırma riski taşır.

B. Değerleme Anındaki Ayrılık

Katılma rejiminde edinilmiş malların sürüm değeri esas alınır ve bu mallar tasfiye anındaki değerleriyle hesaba katılır (TMK m. 232, 235/1). Yargıtay tasfiye tarihini karar tarihi, daha doğrusu karar tarihine en yakın tarih olarak kabul eder. Güncel bir kararda Daire, tasfiye konusu malın karara en yakın tarihteki sürüm değerinin esas alınması gerektiğini belirtmiştir. Aynı ilke yabancı para için de geçerlidir. Döviz cinsinden bir alacak, karara en yakın tarih itibarıyla reel kur karşılığı belirlendikten sonra katılma alacağının hesabına girer. Mahkemenin döviz cinsinden tahsile hükmetmesi bu nedenle hatalı bulunmuştur (Yargıtay 2. HD, E. 2023/9728, K. 2024/8129, T. 01.11.2024, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Bir bölge adliye mahkemesi kararında da taşınmazın değeri karar tarihine en yakın tarih itibarıyla piyasa rayiç değeriyle belirlenmiş, katılma alacağı bu değerin yarısı olarak hesaplanmıştır (Ankara BAM 12. HD, E. 2020/309, K. 2023/211, akt. Yargıtay 2. HD, E. 2023/6106, K. 2024/6104, T. 19.09.2024, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Terekenin hesabında ise TMK m. 507/1 gereği tüm kişisel ve edinilmiş malların sürüm değeri ölüm anına göre belirlenir (Hatemi, 2022; Öztan, 2021). Böylece aynı mal, aynı ölüm olayında iki ayrı anın değeriyle hesaba girmektedir. Bu ayrılık, alacağın doğduğu an ile miktarının belirlendiği an arasındaki farktan kaynaklanır. Alacak ölümle doğar, ancak değeri tasfiye anına göre belirlenir.

Bu ayrılığın pratik sonucu açıktır. Katılma alacağı karar tarihindeki değer üzerinden belirlenir ve terekeye borç olarak yazılır. Saklı pay ve tasarruf oranı ise ölüm anındaki değerlerle hesaplanır. Ölümle karar arasında geçen

sürede malların değeri değişirse, katılma alacağının terekeden indirilmesi iki farklı değerleme tabanını bir araya getirir. Doktrinde ve incelenen içtihatta bu iki ölçütü uyumlaştıran açık bir kural tespit edilememiştir. Faiz bakımından da Yargıtay, tasfiye tarihini karar tarihi sayar ve faizi bu tarihten başlatır (Yargıtay 8. HD, E. 2017/11214, K. 2019/2244, T. 05.03.2019, https://kararara-ma.yargitay.gov.tr/, E.T. 04.10.2026). Bu uygulama, alacağın ölümle muaccel olduğu yönündeki görüşümüzden farklı bir başlangıç noktasına dayanmaktadır. Bu nedenle değerleme anının, ölüm anı ile karar anı arasındaki farkı gidermek üzere kanunda açıkça düzenlenmesi yerinde olur.

C. Sağlararası Kazandırmalar: Eklenecek Değerler, Denkleştirme ve Tenkis

Ölen eş sağlığında birçok kazandırma yapmış olabilir. Bu kazandırmalara hem mal rejimi hem miras hukuku hükümleri uygulanabilir. Mal rejimi bakımından TMK m. 229 iki kalem sayar. Birincisi, rejimin sona ermesinden önceki bir yıl içinde diğer eşin rızası olmadan yapılan ve olağan hediyeleri aşan karşılıksız kazandırmalardır. İkincisi, katılma alacağını azaltmak kastıyla yapılan devirlerdir. Bu değerler artık değere eklenir ve katılma alacağının hesabını etkiler. Miras hukukunda ise iki ayrı araç vardır. Birincisi tenkistir. TMK m. 565 tenkise tabi kazandırmaları sayar ve bu yolla saklı payı ihlal eden kazandırmalar azaltılır. İkincisi denkleştirmedir. TMK m. 669 uyarınca mirasçının miras bırakandan sağlığında aldığı bazı kazandırmalar paylaşmada payına mahsup edilir ve böylece mirasçılar arasında eşitlik sağlanır (Antalya, 2021; Çekin, 2017; Hatemi, 2022; Kılıçoğlu, 2025; Öztan, 2021).

Bu hükümlerin amaçları farklıdır. TMK m. 229, eşin artık değer payını talep hakkını korur. Tenkis ise saklı payları korur. Bu farklar şu sonuçlara yol açar. Birincisi, mal rejiminde "diğer eşin rızası olmadan" şartı aranırken tenkiste bir şahsın rızasının alınmış olması talebi ortadan kaldırmaz. İkincisi, TMK m. 229/1'de bir yıllık süre aranırken TMK m. 565/1, b. 1'de böyle bir süre yoktur. Buna karşılık TMK m. 229/2 ve TMK m. 565 b. 4 bakımından her iki alanda da açık bir azaltma veya etkisiz kılma amacı aranır. Denkleştirme tenkisten önce gelir; denkleştirmeye tabi kazandırma ancak bu yükümden kurtulduktan sonra tenkise konu olur (Çekin, 2017).

Asıl tartışmalı durum, kazandırmanın diğer eş lehine yapılmasıdır. TMK m. 229 yalnızca üçüncü kişiler lehine yapılan kazandırmaları hesaba kattığından, eş lehine yapılan kazandırma için mal rejimi açısından eklenecek bir değer yoktur. Miras hukuku açısından ise denkleştirme ve tenkis gündeme gelir (Çekin, 2017). Burada soru, kazandırmanın tümüyle mi yoksa yalnızca eşin artık değer payına denk gelmeyen kısmının mı tenkise tabi tutulacağıdır. İsviçre Federal Mahkemesi kazandırmayı mal rejiminden bağımsız değerlendirmiş ve tümünü tenkise tabi tutmuştur (BGE 107 II 119, akt. Çekin, 2017). Kanaatimizce bu yaklaşım yerinde değildir. Kazandırma edinilmiş

mallardan yapıldığı için, eşe hiç kazandırma yapılmasaydı bu miktarın yarısı zaten artık değer payı olarak eşe kalacaktı. Tümünün tenkise tabi tutulması, lehine kazandırma yapılan eşi hiç kazandırma yapılmamış duruma göre daha kötü konuma sokar. Kazandırmanın yalnızca eşin artık değer payına denk gelmeyen kısmının tenkise tabi tutulması görüşü daha isabetli görünmektedir.

Rıza konusu da ayrıca önem taşır. Eş, diğerinin yaptığı kazandırmaya rıza gösterirse mal rejimi bakımından bir ekleme yapılmaz. Ancak bu rıza, miras hukuku bakımından aynı sonucu doğurmaz. Saklı paylara müdahale eden bir işlem miras sözleşmesi şekline tabidir (TMK m. 528, 545; İkizler ve Tüzüner, 2025). TMK m. 229 kapsamındaki rıza ise şekle bağlı değildir. Bu nedenle bu rıza, şekle tabi bir miras sözleşmesiyle aynı etkiyi doğuramaz. Ölümün yakın olduğu hallerde, ölecek eşin rızasıyla diğer eşin kendi mirasçılarına yaptığı kazandırmalar ise TMK m. 565 b. 4 çerçevesinde tenkise konu olabilir (Çekin, 2017).

D. Mal Rejimi Sözleşmeleri ve Saklı Pay

Eşler mal rejimi sözleşmesiyle artık değere katılmada başka bir esas kabul edebilir (TMK m. 237/1). Sağ kalan eşe artık değerin dörtte üçünü veya tamamını bırakmak bu yöntemle mümkündür. Ancak böyle bir sözleşme ölen eşin terekesini azaltır ve saklı payları ihlal edebilir. Eğer terekenin aktifi ağırlıklı olarak edinilmiş mallardan oluşuyorsa, sağ kalan eş dışındaki mirasçılar mirasın tamamından yoksun kalabilir (Birinci Uzun, 2018). Bu riske karşı TMK m. 237/2, bu tür anlaşmaların eşlerin ortak olmayan çocuklarının ve onların altsoylarının saklı paylarını zedeleyemeyeceğini düzenler.

Ne var ki bu hüküm yeterli bir koruma sağlamamaktadır. Bu hüküm üç bakımdan yetersizdir. İlk olarak koruma yalnızca ortak olmayan altsoya tanınır. Ortak altsoy ve ölen eşin ana babası kapsam dışında kalır. İkinci olarak bu ayırım, birinci zümre mirasçıları arasındaki eşitliği bozar. Oysa TMK m. 669 denkleştirmenin amacını mirasçılar arasında eşitliği sağlamak olarak belirler. Üçüncüsü, miras hukuku "sınırlamalar hukuku" iken mal rejimi sözleşmesiyle ölüme bağlı tasarrufa benzer sonuçlar doğurulabilir. Bu durum gerçek olmayan bir kanun boşluğudur ve düzeltme kanun koyucuya aittir (Birinci Uzun, 2018). Ortak ve ortak olmayan altsoy arasındaki ayırımın makul bir gerekçeye dayandığı da şüphelidir. Gerekçe, ortak olmayan çocuğun sağ kalan eşin mirasçısı olmamasıdır. Ne var ki ortak çocuklar da sağ kalan eşin ölümünü beklemek zorunda kalır ve bu sürede tereke sağ kalan eşin tasarruflarına açık kalır. Mirastan yoksunluk, mirasçılıktan çıkarma veya malvarlığının tüketilmesi gibi ihtimaller, ortak çocukların bu menfaatten hiç yararlanamaması riskini taşır (Birinci Uzun, 2018).

Koruma yalnızca TMK m. 237/2 ile sınırlıdır. Diğer mal rejimi sözleşmeleri bu korumanın dışında kalır. Mal ayrılığından mal ortaklığına geçiş, bir işletmenin kişisel mal sayılması (TMK m. 221/1) ve değer artış payı oranının

değiştirilmesi (TMK m. 227/3) bu duruma örnektir. Bu sözleşmeler terekeye girecek değeri ölümden önce azaltabilir ve altsoyun saklı paya esas değerini küçültebilir. Altsoyun bu duruma karşı miras hukukundan doğan bir başvuru yolu yoktur (Çekin, 2017).

İkinci bir sorun, artık değere katılma oranını değiştiren anlaşmanın hukuki niteliğidir. Anlaşma sağlararası bir işlem sayılırsa eşler arasındaki kazandırma tenkise tabi tutulur. Ölüme bağlı tasarruf sayılırsa artık değer payı doğrudan terekeden karşılanır. İsviçre Federal Mahkemesi önce anlaşmayı sağlararası işlem saymış, sonraki içtihadında ise ölüme bağlı bağışlama olarak değerlendirmiştir (BGE 82 II 477; BGE 102 II 313, akt. Çekin, 2017). Türk doktrininde de saklı payı zedeleyen anlaşmanın ölüme bağlı kazandırma gibi tenkise tabi tutulması gerektiği savunulmuştur (Şıpka ve Kaplan, 2004). Bu niteleme aynı zamanda saklı pay hesabına artışın eklenip eklenmeyeceğini ve tenkisin hangi sırayla yapılacağını belirler. Bu soruya İsviçre'de 2020 değişikliğiyle verilen yanıt, karşılaştırmalı hukuk bölümünde ele alınacaktır.

E. Ölüme Bağlı Kazandırma ve Artık Tereke

Sağ kalan eş saklı paylı mirasçıdır (TMK m. 506). Ölen eş vasiyetle ona veya çocuklarından birine kazandırma yapmış olabilir. Bu durumda hesap iki aşamalı ilerler. Önce net tereke bulunur. Net terekenin tespiti için sağ kalan eşin katılma alacağı terekeden çıkarılır. Ardından tenkise tabi kazandırmalar ve denkleştirmeye tabi kazandırmalar terekeye eklenir ve tasarruf oranı bulunur (İnan, Ertaş ve Albaş, 2024; Karakaş, 2014). Ölüme bağlı tasarruflar yerine getirildikten sonra kalan kısım artık terekedir (Karakaş, 2014; Öztan, 2021).

Kazandırma saklı paylı bir mirasçıya yapılmışsa artık terekenin nasıl paylaşılacağı konusunda kanunda doğrudan bir hüküm yoktur. Öğretide iki yöntem görülür. Birinci yöntemde artık tereke tüm mirasçılar arasında yasal miras paylarına göre paylaşılır. İkinci yöntemde ise önce kendilerine kazandırma yapılmamış saklı paylı mirasçıların saklı payları karşılanır (Hatemi, 2022; Karakaş, 2014). Bu konuda TMK m. 649/1 ve m. 599 hükmüne dayanan birinci yöntem tercih edilmektedir (Karakaş, 2014). Bu hükümlere göre her mirasçı, kendisine ölüme bağlı tasarrufta bulunulmuş olsun veya olmasın, artık tereke üzerinde eşit hakka sahiptir.

Bu tartışma sağ kalan eş bakımından özel bir önem taşır. Katılma alacağı net terekeyi küçültür. Bu küçülme artık terekenin büyüklüğünü de etkiler. Ayrıca eşe yapılan kazandırma, eşin saklı payına mahsup edilir. Saklı payını kazandırmadan alan mirasçı tenkis isteyemez (TMK m. 560-561; İkizler ve Tüzüner, 2025; Karakaş, 2014). Bu nedenle eşe yapılan vasiyetin, katılma alacağı çıkarıldıktan sonra kalan net tereke üzerinden hesaplanması gerekir. Aksi halde hem katılma alacağı hem vasiyet aynı değerden iki kez düşülür veya hiç düşülmez.

F. Aile Konutu ve Ev Eşyası: İki Ayrı Yoldan Özgüleme

Sağ kalan eş aile konutunu iki ayrı hukuki yoldan kendisine özgülettirebilir. Birincisi mal rejimine ilişkin TMK m. 240, ikincisi mirasın paylaşılmasına ilişkin TMK m. 652'dir. Eş bu yollardan birine başvurabileceği gibi her ikisine de başvurabilir (Doğan, 2025). Yollar rekabet halindedir ve koşulları farklıdır.

Ölçüt	TMK m. 240 (mal rejimi)	TMK m. 652 (miras)
Koşul	Rejim ölümle sona ermiş ve eşin katılma alacağı var	Eş mirasçı ve konut terekede
Talebin dayanağı	Katılma alacağına mahsuben	Miras payına mahsuben
Kural olan hak	İntifa veya oturma hakkı	Mülkiyet
Haklı sebeple	Mülkiyet istenebilir	İntifa veya oturma hakkı istenebilir
Ölüme bağlı tasarrufla bertaraf edilmesi	Edilemez	Edilebilir

Her iki hak da sağ kalan eşe sıkı sıkıya bağlıdır. Başkasına devredilemez, mirasçılara geçmez ve hak düşürücü süreye tabi değildir. Gaiplik kararı veya ölüm karinesi de uygulamayı başlatmaya yeter (Doğan, 2025). TMK m. 240'taki konut kavramı doktrinde, TMK m. 194'teki aile konutundan daha geniş anlaşılmaktadır (Ürem, 2020). Yargıtay ise m. 240'ın uygulanabilmesi için taşınmazın ölen eşe ait olup davacı ile birlikte yaşanan konut, diğer bir deyişle aile konutu olmasını aramaktadır (Yargıtay 2. HD, E. 2023/9728, K. 2024/8129, T. 01.11.2024, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Kanaatimizce m. 240'ın lafzı "birlikte yaşadıkları konut" ifadesini kullandığından, konutun fiilen eşlerin ortak yaşamının merkezi olması aranmalıdır. Yargıtay'ın bu şartı araması lafza uygundur. Ev eşyasında ise yalnızca mülkiyet hakkı tesis edilebilir. Çünkü eşya kullanıldıkça değer kaybeder.

İspat yükü bakımından da Yargıtay'ın tutumu açıktır. Somut olayda mahkeme, taşınmazın aile konutu olduğunun aksinin davalılarca ileri sürülemediği gerekçesiyle özgüleme talebini kabul etmiş ve konut üzerinde katılma alacağına mahsuben davacı adına mülkiyet hakkı tanımıştır. Daire bu gerekçeyi hatalı bulmuştur. Yargıtay'a göre mülkiyet hakkı tanınan taşınmazın ölen eşe ait olup eşlerin birlikte yaşadığı konut olduğunu ispat yükü, TMK m. 6 ve HMK m. 190 uyarınca davacıdadır. Karar bu nedenle bozulmuştur (Yargıtay 2. HD, E. 2023/9728, K. 2024/8129, T. 01.11.2024, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Bu sonuç, sağ kalan eş açısından özgüleme hakkının varlığının yanında konutun fiilen birlikte kullanıldığının kanıtlanmasının da belirleyici olduğunu gösterir.

Kesişim noktası üç sorunda görülür. İlki, yalnızca değer artış payının bulunması halinde TMK m. 240'ın uygulanamamasıdır. Bu sorun karşısında hükmün değer artış payını da kapsayacak şekilde değiştirilmesi önerilmektedir (Doğan, 2025). Yargıtay, değer artış payı alacağını (kararda "katkı payı

alacağı" ifadesi kullanılmıştır) katılma alacağı gibi tereke borcu saymaktadır (Yargıtay 8. HD, E. 2015/11423, K. 2017/2742, T. 28.02.2017, https://karararama.yargitay.gov.tr/, E.T. 05.10.2026). Kanaatimizce bu öneri yerindedir. Değer artış payı da katılma alacağı gibi mal rejiminin tasfiyesinden doğan bir alacaktır ve konutun özgülenmesi bakımından farklı işlem görmesi için haklı bir neden yoktur. İkincisi, ölen eşin konutu üçüncü bir kişiye vasiyet etmesidir. Mal rejimi tasfiyesi miras paylaşımından önce yapıldığı ve katılma alacağı tereke borcu olduğu için sağ kalan eşin özgüleme talebinin vasiyetten etkilenmeyeceği savunulmaktadır (Dursun Karaahmetoğlu, 2021). Kanaatimizce de bu görüş isabetlidir. TMK m. 603 uyarınca miras bırakanın alacaklılarının hakları vasiyet alacaklılarının hakkından önceliklidir. TMK m. 194 ise yalnızca sağlararası işlemleri kapsadığından ölüme bağlı tasarrufla çatışmaz. Üçüncüsü, talebin sonucudur. Eş TMK m. 240'a dayanarak aile konutu üzerinde ayni hak elde ederse, katılma alacağı TMK m. 239 uyarınca ayni olarak ifa edilmiş olur (Dursun Karaahmetoğlu, 2021). Konut alacağın bir kısmını veya tamamını karşılar. Karşılanmayan kısım tereke borcu olarak kalır ve terekeyi azaltmaya devam eder. Kanaatimizce bu sonuç, katılma alacağının terekeden önce ödenmesi gereken bir borç olduğu yönündeki yaklaşımla uyumludur.

G. Derdest Boşanma Davasında Eşlerden Birinin Ölümü

Boşanma kararı kesinleşmeden eşlerden biri ölürse evlilik boşanmayla değil ölümle sona erer. Bu durumda sağ kalan eş kural olarak mirasçı sıfatını kazanır. TMK m. 181/2 bu kurala bir istisna getirir. Ölen eşin mirasçıları davaya devam edebilir. Sağ kalan eşin boşanmayı gerektirecek derecede kusurlu olduğunu ispatlanırsa sağ kalan eşin mirasçılığı sona erer (Songör Sayılır, 2026).

Burada asıl soru, mirasçılığını yitiren kusurlu eşin katılma alacağının da etkilenip etkilenmeyeceğidir. TMK m. 181/2 yalnızca miras hukukuna ilişkin bir yaptırım öngörür. Hüküm, katılma alacağını sona erdirmez veya azaltmaz. Katılma alacağı mal rejiminin tasfiyesinden doğan şahsi bir alacaktır ve mirasçılık sıfatından bağımsızdır. Bu sonuç, bu bölümde savunulan ayrım ilkesiyle uyumludur. Tasfiye önce yapılır, mirasçılık sonra belirlenir.

Tartışma TMK m. 236/2 etrafında yoğunlaşır. Hüküm, zina veya hayata kast nedeniyle boşanma halinde hâkime kusurlu eşin artık değerdeki payını hakkaniyete uygun biçimde azaltma ya da kaldırma yetkisi verir. Hükmün lafzı boşanma kararına dayanır. Derdest davada ölüm halinde ise mahkeme boşanmaya karar vermez. Yalnızca TMK m. 181/2 kapsamında kusuru tespit eder. Bu nedenle m. 236/2'nin doğrudan uygulanması isabetli değildir. Eşit paylaşıma getirilen bir istisna dar yorumlanmalıdır (Songör Sayılır, 2026). Kanaatimizce de isabetlidir. Sağ kalan kusurlu eşin katılma alacağı, kural olarak genel tasfiye hükümlerine göre belirlenmelidir.

Bu yaklaşımın sonucu şudur. Sağ kalan eş mirasçılığı kaybetse bile ölen eşin mirasçıları ona katılma alacağını ödemek zorundadır. Bu alacak tereke borcu olarak terekeden düşülür. Böylece kusurlu eş, yasal payını kaybederken artık değerdeki payını korur. Kanun koyucunun bu ikiliği bilinçli olarak mı kabul ettiği tartışmalıdır. Yine de açık hüküm bulunmadığı sürece katılma alacağına müdahale edilemez. İsviçre hukukundaki değişiklikler ışığında bu alanda yasal düzenleme önerileri de tartışılmaktadır (Tokat, 2023). İsviçre hukukunda derdest boşanma davası sırasındaki ölüm, artık değere katılma oranını değiştiren anlaşmalar bakımından düzenlenmiştir. Dava sağ kalan eşin saklı pay hakkının kaybına yol açacaksa, kanuni katılmayı değiştiren anlaşmalar ancak evlilik sözleşmesi bunu açıkça öngörüyorsa geçerlidir (ZGB m. 217/2).

H. Katılma Alacağının Ödenmesi, Ertelenmesi ve Zamanaşımı

Katılma alacağının ödenmesi, tereke bakımından da sonuç doğurur. TMK m. 239 uyarınca alacak kural olarak nakden ve bir defada ödenir. Borçlunun ciddi güçlüklere düşmesi halinde hâkim erteleme tanıyabilir. Ertelenen alacağa faiz işler ve gerekirse teminat istenir (Şengül, 2012). Borçlu sıfatı burada ölen eşin mirasçılarına geçtiği için erteleme talebi mirasçılar tarafından ileri sürülür. Mirasçıların müteselsil mi yoksa miras payı oranında mı sorumlu olduğu sorusu, bu nedenle ödeme aşamasında yeniden önem kazanır.

Ödemenin ayni olarak yapılması da mümkündür. Bu husus uygulamada belirsizlik doğurmaktadır (Kıran, 2022). Ayni ödemede sürüm değerinin hangi tarihe göre belirleneceği tartışmalıdır. Bir görüşe göre sürüm değeri, borçlunun seçimlik hakkını kullandığı anda esas alınır (Şengül, 2012). Diğer görüşe göre ise borçlu seçimini yaptıktan sonra ayni ödemede sürüm değeri ifa anına göre belirlenir (Doğan, 2026). İki görüş arasındaki fark, değer artışı veya azalışı riskinin kime yükleneceğini belirler.

Zamanaşımı konusunda da görüş birliği yoktur. Bir görüşe göre on yıllık süre uygulanır (Kıran, 2022). Başka bir yaklaşım ise TMK m. 178 kapsamındaki bir yıllık süre ile TBK m. 146'daki on yıllık süre arasındaki ayrımı tartışmaktadır (Doğan, 2026). Kanaatimizce katılma alacağı mal rejiminin sona ermesiyle doğar ve muaccel olur. Alacağın miktarının henüz belirlenmemiş olması muacceliyeti etkilemez. Bu nedenle TBK m. 146'daki on yıllık genel zamanaşımı süresi uygulanmalıdır. Süre, alacağın muaccel olduğu andan, yani ölüm halinde ölüm tarihinden itibaren işlemeye başlar (TBK m. 149). Tasfiye talebinde bulunulması sürenin başlangıcını etkilemez, dava açılması ise zamanaşımını keser (TBK m. 154). Bu sonuç, alacağın şahsi nitelikte olduğu tezi ve alacağın ölümle mirasçılara geçtiği tespitiyle uyumludur.

III. KARŞILAŞTIRMALI HUKUK: ALMAN VE İSVİÇRE HUKUKU

A. Alman Hukuku

Alman hukukunda yasal mal rejimi kazanç topluluğu rejimidir (Zugewinngemeinschaft). Eşler evlilik sözleşmesiyle başka bir rejim kabul etmemişse bu rejim uygulanır (BGB § 1363 f. 1). Rejim süresince eşlerin malvarlıkları ayrı kalır. Evlilikte elde edilen kazanç ise rejim sona erdiğinde denkleştirilir (BGB § 1363 f. 2). Kazanç, bir eşin son malvarlığının başlangıç malvarlığını aşan kısmıdır (BGB § 1373). Bir eşin kazancı diğerinin kazancından fazlaysa, fazlalığın yarısı diğer eşe denkleştirme alacağı olarak düşer (BGB § 1378 f. 1). Alacak mal rejiminin sona ermesiyle doğar ve bu andan itibaren miras bırakılabilir ve devredilebilir. Rejim sona ermeden önce alacağın tasarrufuna yönelik borçlanma kural olarak yapılamaz (BGB § 1378 f. 3). Alacağın miktarı, rejimin sona erdiği anda borçlar düşüldükten sonra kalan malvarlığı değeriyle sınırlıdır (BGB § 1378 f. 2). Bu yapı, işlev bakımından Türk hukukundaki katılma alacağına benzer.

Rejimin eşlerden birinin ölümüyle sona ermesi halinde Alman hukuku kazancın denkleştirilmesini genel hükümlere bırakmaz. BGB § 1371 f. 1 uyarınca denkleştirme, sağ kalan eşin yasal miras payının mirasın dörtte biri oranında artırılmasıyla gerçekleşir. Bu çözüm miras hukuku çözümü olarak adlandırılır (erbrechtliche Lösung). Sağ kalan eş birinci zümre mirasçılarla, yani altsoyla birlikte mirasçı olduğunda yasal payı dörtte birdir (BGB § 1931 f. 1). Götürü artışla bu pay yarıya çıkar. Eş ikinci zümre mirasçılarla veya büyükanne ve büyükbabalarla birlikte mirasçı olduğunda ise yasal pay yarıdır ve artışla dörtte üçe ulaşır. Büyükanne ve büyükbabalarla birlikte mirasçı olunduğunda, büyükanne ve büyükbabaların altsoyu da sağsa, eş diğer yarıdan BGB § 1926 uyarınca bu altsoya düşecek payı da alır (BGB § 1931 f. 1 c. 2). BGB § 1931 f. 3 uyarınca bu düzenleme § 1371'i etkilemez. Artış, eşlerin fiilen elde ettiği kazançtan bağımsızdır ve mal rejimi tasfiyesi yapılmadan gerçekleşir. Bu çözümle, sağ kalan eşin diğer mirasçılarla yapacağı paylaşımda doğabilecek uyuşmazlıkların önlenmesi amaçlanmıştır (Çekin, 2017).

Ölen eşin, ölümle sona eren evlilikten olmayan mirasçı altsoyu varsa, sağ kalan eş bu altsoya, ihtiyaç duydukları ölçüde, uygun bir eğitim için gerekli araçları ek olarak aldığı dörtte birlik paydan sağlamakla yükümlüdür (BGB § 1371 f. 4; Çekin, 2017). Bu hüküm, götürü artışın ortak olmayan altsoy bakımından doğurduğu sonucu sınırlı ölçüde dengeler.

Sağ kalan eş mirasçı değilse ve kendisine belirli mal vasiyeti (Vermächtnis) de bırakılmamışsa dörtte birlik artıştan yararlanamaz. Bu durumda kazancın denkleştirilmesini, mal rejiminin sona ermesine ilişkin genel hükümlere göre gerçek hesapla isteyebilir (BGB § 1371 f. 2; BGB §§ 1373-1383, 1390). Bu halde eşin saklı payı, artırılmamış yasal payına göre belirlenir. Buna mal rejimi hukuku çözümü denir (güterrechtliche Lösung). Eş mirası reddederse

de kazancın denkleştirilmesini aynı biçimde isteyebilir. Ayrıca bu halde, miras hukuku hükümlerine göre hak etmeyecek olsa bile saklı payını da isteyebilir (BGB § 1371 f. 3). Sağ kalan eş, ölen eşle yaptığı bir sözleşmeyle yasal miras hakkından veya saklı pay hakkından vazgeçmişse bu kural uygulanmaz.

Götürü çözümün yararı, mal rejiminin tasfiyesi ile tereke paylaşımı arasındaki sıra sorununu ortadan kaldırmasıdır. Hesaplama yapılmadığı için değerleme anı sorunu da doğmaz. Bedeli ise sonucun her olayda adil olmamasıdır. Eşlerden biri hiç kazanç elde etmemiş olsa veya sağ kalan eşin kazancı ölen eşinkinden fazla olsa bile artış sağlanır. Türk hukuku bu çözümü benimsememiştir. Ölüm halinde de gerçek hesaplamaya dayalı mal rejimi tasfiyesi yapılır ve katılma alacağı ile miras payı ayrı haklar olarak varlığını sürdürür. Kanaatimizce bu tercih, mal rejiminin eşler arasında hakkaniyete uygun paylaşım işlevini koruması bakımından yerindedir. Karşılığında bu bölümde incelenen kesişim sorunlarının Türk hukukunda ortaya çıkması kaçınılmazdır.

B. İsviçre Hukuku ve 2020 Değişikliği

İsviçre Medeni Kanunu, Türk hukukundaki edinilmiş mallara katılma rejiminin kaynağıdır. İsviçre'de de rejim eşlerden birinin ölümüyle sona erer (ZGB m. 204/1). Rejimin hangi malları kapsadığı bu ana göre belirlenir. Mevcut edinilmiş malların değeri ise tasfiye anına göre hesaplanır, eklenecek değerlerde devir anı esastır (ZGB m. 214/1-2). Böylece İsviçre hukukunda da alacağın doğduğu an ile değerinin belirlendiği an birbirinden ayrılmıştır. Her eş, diğerinin artık değerinin yarısı üzerinde hak sahibi olur (ZGB m. 215/1). Eşler evlilik sözleşmesiyle başka bir katılma oranı kararlaştırabilir (ZGB m. 216/1). Bu düzenleme TMK m. 225, m. 236/1 ve m. 237/1 ile paralel olduğu için İsviçre'deki gelişmeler bizim açımızdan özel önem taşır.

18.12.2020 tarihli federal kanunla İsviçre miras hukuku kapsamlı biçimde değiştirilmiş, değişiklik 1.1.2023'te yürürlüğe girmiştir. Değişiklik bu bölümün konusuyla iki noktada ilgilidir.

Birincisi, evlilik sözleşmesiyle artık değerde yapılan paylaşım değişikliğinin saklı pay bakımından ele alınışıdır. ZGB m. 216/2 uyarınca yarıyı aşan kısım, sağ kalan eşin, ortak çocukların ve bunların altsoyunun saklı payı hesaplanırken terekeye eklenmez. Ortak olmayan çocuklar ve bunların altsoyu ise ZGB m. 216/3 ile korunur. Anlaşma, bunların saklı pay taleplerini zedeleyemez. Bu koruma tenkis sırasına da yansımıştır. Evlilik sözleşmesinden doğan ve mal varlığına eklemeye tabi olan kazandırma, sağlararası kazandırmalar arasında ilk sırada azaltılır (ZGB m. 532/2 b. 1). Böylece Türk hukukunda TMK m. 237/2 etrafında tartışılan sorun, İsviçre'de açık hükümlerle düzenlenmiştir (Birinci Uzun, 2018; Tokat, 2023).

Bu düzenleme, anlaşmanın hukuki niteliği tartışmasına da kanun düzeyinde bir cevap vermektedir. İsviçre Federal Mahkemesi daha önce bu

anlaşmayı bazen sağlararası işlem, bazen ölüme bağlı bağışlama olarak değerlendirmiştir (bkz. II.D). Yeni hükümler, yarıyı aşan kısmı sağlararası kazandırma gibi ele almaktadır.

İkincisi, saklı pay oranlarının düşürülmesidir. ZGB m. 470/1 ve m. 471 uyarınca altsoyun saklı payı yasal payının 3/4'ünden 1/2'sine indirilmiş, anne babanın saklı payı kaldırılmıştır. Sağ kalan eşin saklı payı ise yasal payın yarısı olarak kalmıştır. Altsoy bakımından bu oran TMK m. 506'daki orana denk gelmektedir. Türk hukukunda sağ kalan eşin saklı payı ise yasal payın tamamı veya dörtte üçüdür. Sağ kalan eşin yasal payı İsviçre'de altsoyla terekenin yarısı, ana baba zümresiyle dörtte üçüdür (ZGB m. 462). TMK m. 499'da ise bu oranlar sırasıyla dörtte bir ve yarımdır. Saklı pay bakımından fark küçüktür: altsoyla birlikte her iki hukukta da terekenin dörtte biridir, ana baba zümresiyle birlikte ise İsviçre'de sekizde üç, Türk hukukunda yarıdır. Asıl fark eşin yasal payındadır ve İsviçre modelinin aktarılmasında bu fark dikkate alınmalıdır. Saklı payların daralması, eşe yapılan kazandırmaların ve mal rejimi sözleşmelerinin tenkise tabi olma ihtimalini de azaltmaktadır.

C. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Üç hukuk düzeni, ölüm halinde mal rejimi ile miras hukuku arasındaki ilişkiyi farklı kurar. Alman hukuku, kazancın denkleştirilmesini sağ kalan eşin miras payının götürü artırılmasıyla gerçekleştirir (BGB § 1371 f. 1). Böylece tasfiye ile paylaşım arasındaki sıra ve değerleme anı sorunları ortadan kalkar. Ancak sonuç, eşlerin gerçek kazancından bağımsız hale gelir. İsviçre ve Türk hukuku ise gerçek hesaplamaya dayalı tasfiyeyi korur ve katılma alacağı ile miras payını ayrı haklar olarak ele alır.

Gerçek hesaplamanın korunması, bu bölümde incelenen kesişim sorunlarının da nedenidir. İsviçre kanun koyucusu bu sorunların bir bölümünü 2020 değişikliğiyle çözmüştür. Evlilik sözleşmesiyle yapılan artış, ortak çocuklar bakımından saklı pay hesabına katılmaz, ortak olmayan çocuklar bakımından ise tenkis yoluyla azaltılabilir (ZGB m. 216/2-3, m. 532/2 b. 1). Türk hukukunda ise yalnızca TMK m. 237/2 vardır ve bu hüküm tenkis sırasını açıkça göstermemektedir.

Kanaatimizce İsviçre çözümü, Türk kanun koyucusu için Alman çözümüne göre daha uygun bir modeldir. Çünkü Türk mal rejimi sistemi İsviçre hukukundan alınmıştır ve gerçek hesaplamaya dayalı tasfiye ilkesi korunmaktadır. Buna karşılık İsviçre çözümü, ortak ve ortak olmayan çocuklar arasındaki ayırımı terk etmemiş, aksine açık hükme bağlamıştır. Bu nedenle modelin Türk hukukuna aktarılması, öğretide eleştirilen eşitsizliği ortadan kaldırmaz, yalnızca onu belirli ve öngörülebilir kılar (bkz. II.D). Bu hususa sonuç bölümünde dönülecektir.

IV. DEĞERLENDİRME, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE SONUÇ

A. Genel Değerlendirme

Bu bölümde sağ kalan eşin ölüm anında sahip olduğu iki ayrı hukuki konum incelenmiştir. Katılma alacağı, edinilmiş mallara katılma rejiminin ölümle sona ermesinden doğan şahsi bir alacaktır. Miras payı ise mirasçılık sıfatına bağlı, terekeye ilişkin bir haktır. İki hak aynı kişide birleşse de dayandıkları hukuki sebep, değerleme anı, görevli mahkeme, oran ve korunma biçimi birbirinden farklıdır. Bu nedenle önce mal rejimi tasfiye edilmeli, ardından tereke belirlenip paylaştırılmalıdır. Kanunun bu sırayı açıkça koymaması, uygulamada ve öğretide tartışmaların başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

İncelenen kesişim noktalarında ortak sorun, iki rejimin aynı olayı farklı ilkelerle ele almasıdır. Sağ kalan eşin hem alacaklı hem mirasçı olması halinde Yargıtay'ın güncel kararları, eşin payını düşüp kalanı davalılara miras payları oranında yükleyen bir çizgide birleşmektedir. Öğretide ise mirasçıların tereke borcundan müteselsilen sorumlu olduğu görüşü savunulmaktadır. Değerleme anı bakımından katılma alacağında tasfiye tarihi, saklı pay hesabında ise ölüm anı esas alınmaktadır. Eşe yapılan sağlararası kazandırmaların TMK m. 229 ve m. 565 karşısında nasıl değerlendirileceği açık değildir. TMK m. 237/2 yalnızca ortak olmayan altsoyu korumakta, diğer mal rejimi sözleşmelerini ve tenkis sırasını düzenlememektedir. Derdest boşanma davasında ölüm halinde TMK m. 181/2 ile m. 236/2 arasındaki ilişki, ödeme ve zamanaşımı konuları ile aile konutunun özgülenmesinde TMK m. 240 ve m. 652'nin birlikte uygulanması da çözüm bekleyen diğer alanlardır.

B. Çözüm Önerileri

Bu bölümde ulaşılan sonuçlar, yasal düzenleme ve uygulama bakımından altı öneri halinde özetlenebilir.

Birinci öneri, katılma alacağının hukuki niteliği ve tasfiye sırası ve sorumlulukla ilgilidir. Katılma alacağının terekeden önce ödenmesi gereken bir tereke borcu olduğu ve mal rejimi tasfiyesinin tereke paylaşımından önce yapılması gerektiği kanun metninde açıkça yer almalıdır. Bu düzenleme, bugün yüksek mahkeme içtihadıyla sağlanan sonucu hukuki güvenceye bağlayacaktır. Sorumluluk bakımından asıl ihtiyaç yeni bir hüküm değil, mevcut hükmün doğru uygulanmasıdır. TMK m. 641/1 mirasçıların tereke borçlarından müteselsilen sorumlu olduğunu zaten öngörmektedir. Kanaatimizce Yargıtay'ın davalı mirasçıları miras payları oranında sorumlu tutan çizgisini bırakması gerekir. Eşin kendi payına düşen kısım ise birleşme nedeniyle alacaktan indirilmeli, kalan miktar bakımından mirasçılar müteselsilen sorumlu tutulmalıdır. Yargıtay bu çizgiyi korudukça, mirasçıların katılma alacağından müteselsilen sorumlu olduğunu belirten açıklayıcı bir hüküm de yerinde

olur. Yasal düzenleme yapılana kadar mahkemelerin iki tasfiyeyi birbirinden ayırması ve sağ kalan eşin alacaklı sıfatı ile mirasçı sıfatını ayrı değerlendirmesi gerekir.

İkinci öneri, değerleme anları ve sağlararası kazandırmalarla ilgilidir. Katılma alacağı ile saklı pay hesabının farklı tarihlere bağlanması hesaplamada tutarsızlığa yol açmaktadır. Yargıtay tasfiye değerini karara en yakın tarihe göre belirlerken, saklı pay hesabı ölüm anına göre yapılmaktadır. Kanun koyucu, ölüm halinde mal rejimi bakımından da ölüm anını esas alan açık bir kural getirmeli ya da en azından iki değerin nasıl bağdaştırılacağını göstermelidir. Eşe yapılan sağlararası kazandırmalar bakımından da TMK m. 229 ile m. 565'in ilişkisi açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu konuda, kazandırmanın yalnızca eşin artık değer payına denk gelmeyen kısmının tenkise tabi tutulması yönündeki görüş (Çekin, 2017) kanun düzenlemesi için bir temel oluşturabilir.

Üçüncü öneri, TMK m. 237/2 ile ilgilidir. Hüküm yalnızca ortak olmayan altsoyu korumakta, diğer mal rejimi sözleşmelerini ve tenkis sırasını düzenlememektedir. İsviçre'de 2020 değişikliğiyle getirilen çözüm bu bakımdan yol göstericidir. O düzenlemede artış, eş ve ortak çocukların saklı payı hesabında terekeye eklenmemekte, ortak olmayan çocuklar bakımından ise korunmakta ve tenkis sırası açıkça belirlenmektedir. Türk kanun koyucusu da en azından artışın saklı pay hesabındaki yerini ve tenkis sırasını açıkça düzenlemelidir. Mal ayrılığından mal ortaklığına geçiş gibi diğer sözleşmelerin saklı pay üzerindeki etkisi de aynı çerçevede ele alınmalıdır. Ortak ve ortak olmayan çocuklar arasındaki ayırımın korunup korunmayacağı ise ayrıca değerlendirilmelidir. Çünkü ortak çocuklar da sağ kalan eşin ölümüne kadar bekleyen konumdadır ve bu sürede tereke sağ kalan eşin tasarruflarına açık kalmaktadır. Böylece eşlerin mal rejimi özgürlüğü ile altsoyun saklı payı arasında dengeli bir çözüm sağlanabilir. Kanaatimizce bu konuda Alman götürü çözümü yerine İsviçre modeli esas alınmalıdır.

Dördüncü öneri, aile konutu ve derdest boşanma davasında ölüm halleriyle ilgilidir. TMK m. 240, değer artış payını da kapsayacak şekilde değiştirilmelidir. TMK m. 240 ile m. 652 arasındaki ilişki, sağ kalan eşin hangi hükümden yararlanacağını gösterecek biçimde düzenlenmeli; mal rejimine dayanan özgüleme talebinin ölüme bağlı tasarruftan etkilenmediği de açıkça belirtilmelidir. Derdest boşanma davasında ölüm halinde TMK m. 181/2 yaptırımının katılma alacağına yansıyıp yansımayacağı da açık bir hükme bağlanmalıdır. Kanaatimizce mevcut durumda TMK m. 236/2 dar yorumlanmalı ve yalnızca boşanma kararı verilen zina ve hayata kast hallerinde uygulanmalıdır. TMK m. 240'taki konut kavramının TMK m. 194'teki aile konutuyla ilişkisi de kanunda netleştirilmelidir.

Beşinci öneri, ödeme ve zamanaşımına ilişkindir. Katılma alacağının

zamanaşımı süresi ve başlangıç anı hakkında doktrinde ve uygulamada görüş birliği yoktur. Bu sürenin kanunda açıkça belirlenmesi hak kaybını önleyecektir. Kanaatimizce bu süre, TBK m. 146'daki on yıllık genel zamanaşımı süresi olmalıdır. Kanun, alacağın doğuş anını, miktarının belirlendiği anı ve muacceliyeti ayrı ayrı göstermelidir. Süre, ölüm halinde ölüm tarihinden başlamalıdır. Ayni ödemede sürüm değerinin hangi tarihe göre belirleneceği konusunda da benzer bir belirsizlik bulunmaktadır. Kanun koyucu bu tarihi belirleyerek değer artışı veya azalışı riskinin kime yükleneceğini de açıklığa kavuşturmalıdır.

Altıncı öneri, uygulayıcılara yöneliktir. Miras taksim sözleşmesi hazırlanırken katılma alacağının saklı tutulup tutulmadığı açıkça yazılmalıdır. Aksi halde sağ kalan eşin sonradan tasfiye istemesi iyi niyet ve ibra değerlendirmesiyle karşılaşabilir. Kişisel mal savunması da ilk derece yargılamasında ve delilleriyle birlikte ileri sürülmelidir. Yargılama sırasında ileri sürülmeyen hususlar tanık beyanlarına dayanılarak araştırılamaz.

C. Sonuç

Sağ kalan eşin katılma alacağı ile miras payı, eşi korumak amacıyla getirilmiş, birbirini tamamlayan iki haktır. Ancak bu haklar aynı hukuki rejim içinde değerlendirilemez. Katılma alacağı mal rejiminden, miras payı miras hukukundan doğar. Biri şahsi, diğeri terekeye ilişkin bir haktır. Katılma alacağı mirasçılık sıfatından bağımsızdır ve terekeyi azaltan, terekeden önce ödenmesi gereken bağımsız bir alacaktır. Bu nedenle ölüm halinde önce mal rejimi tasfiye edilmeli, ardından net tereke belirlenip paylaştırılmalıdır. Bu ayırım gözetilmediğinde hesaplama hataları ortaya çıkmakta, mirasçıların ve sağ kalan eşin hak ve yükümlülükleri belirsizleşmektedir.

Çalışmada iki hakkın kesiştiği alanlarda kanunun sessizliği ile doktrin ve içtihat arasındaki ayrılıklar tespit edilmiştir. Sorumluluğun payı oranında mı yoksa müteselsilen mi belirleneceği, değerleme anlarının farklılığı, eşe yapılan kazandırmaların tenkisi, mal rejimi sözleşmelerinin saklı payla ilişkisi, aile konutunun özgülenmesi ve derdest boşanma davasında ölüm halleri bu alanların başlıcalarıdır. Kanaatimizce bu alanların birçoğunda çözüm, iki rejimin ilkelerini birbirine karıştırmadan hesabı ardışık yapmaktır. Önce katılma alacağı belirlenir ve tereke borcu olarak terekeden düşülür. Ardından net tereke üzerinden tasarruf oranı, saklı paylar ve tenkis hesaplanır. Artık tereke ancak bundan sonra paylaştırılır.

Çalışmada geliştirilen görüşler şöyle özetlenebilir. Birincisi, mirasçılar katılma alacağından müteselsilen sorumludur. Yargıtay'ın eşin payını düşüp kalanı davalılara miras payları oranında yükleyen çizgisinin yalnızca eşin payına ilişkin kısmı isabetlidir. İkincisi, eşe yapılan kazandırma tenkiste yalnızca eşin artık değer payına denk gelmeyen kısmıyla sınırlı olarak ele alınmalıdır. Üçüncüsü, TMK m. 240'a dayanan özgüleme talebi ölen eşin ölü-

me bağlı tasarrufundan etkilenmez ve değer artış payı da bu hükme dahil edilmelidir. Dördüncüsü, derdest boşanma davasında ölüm halinde TMK m. 236/2 dar yorumlanmalıdır. Beşincisi, katılma alacağı ölümle doğar, miktarı tasfiyeyle belirlenir ve TBK m. 146'daki on yıllık genel zamanaşımına tabidir. Altıncısı, TMK m. 237/2 yetersizdir ve bu alanda İsviçre çözümü Türk hukuku için Alman çözümüne göre daha uygun bir modeldir.

Karşılaştırmalı hukuk bu sorunların çözümüne ışık tutmaktadır. Alman hukuku, ölüm halinde kazancın denkleştirilmesini sağ kalan eşin miras payının götürü artırılmasıyla gerçekleştirmekte ve sıra, değerleme anı gibi sorunları baştan ortadan kaldırmaktadır. Ancak bu çözüm, eşlerin gerçek kazancından bağımsız bir sonuç doğurmaktadır. Türk hukuku gerçek hesaplamaya dayalı tasfiyeyi korumuş, bu tercihin sonucu olarak kesişim sorunlarıyla karşılaşmıştır. İsviçre hukukunda 2020 değişikliği ise gerçek hesaplamayı korurken mal rejimi sözleşmesiyle saklı pay arasındaki ilişkinin kanun düzeyinde düzenlenebileceğini göstermiştir. Bununla birlikte İsviçre çözümü ortak ve ortak olmayan çocuklar arasındaki ayırımı da korumuştur. Türk kanun koyucusunun bu modeli dikkate alırken ayırımın doğurduğu eşitsizliği ayrıca değerlendirmesi gerekir.

Türk kanun koyucusunun özellikle tasfiye sırası, değerleme anı ve TMK m. 237/2 konularında açık düzenlemeler yapması gerekmektedir. Bu düzenlemeler yapılana kadar uygulayıcıların, mal rejimi ile miras hukukunun ayrı ilkelerini koruyarak her olayda iki hesabı ardışık yapmaları en sağlıklı yol olarak görünmektedir. Uygulayıcılar bakımından miras taksim sözleşmesinde katılma alacağının saklı tutulması ve kişisel mal savunmasının ilk derece yargılamasında delilleriyle ileri sürülmesi önem taşımaktadır. Çalışma yalnızca ölümle sona eren yasal rejimi kapsamıştır. Boşanma yoluyla tasfiye ve diğer mal rejimlerinde mal rejimi ile miras hukuku arasındaki ilişki ayrı çalışmaların konusudur.

KAYNAKÇA

Akçaal, M. (2020). Sağ kalan eşin katılma alacağı ve bunun mirasın tasfiyesine etkisi. *İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6*(2), 231-247. doi:10.17932/IAU.HFD.2015.018/hfd_v06i2004

Akıntürk, T. ve Ateş, D. (2026). *Medeni hukuk* (29. Baskı). Beta Basım Yayın.

Antalya, O. G. (2021). *Miras hukuku* (Marmara Hukuk Yorumu Serisi, C. III, 5. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Birinci Uzun, T. (2018). Artık değere (TMK md.237 f.2) ve ortaklık mallarına (TMK md.276 f.3) katılma anlaşmalarıyla saklı pay kurallarının bertaraf edilmesi: Bir medeni hukuk anomalisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 9*(1), 105-132. doi:10.21492/inuhfd.388339

Çekin, M. S. (2017). Mal rejimi hukukunda gerçekleştirilen tasarrufların miras hukukuna etkisi. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 4*(2), 189-207.

Doğan, B. (2025). Edinilmiş mallara katılma rejiminde ve miras hukukunda aile konutunun sağ kalan eşe özgülenmesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 16*(64), 285-308. doi:10.54049/taad.1810236

Doğan, B. (2026). Katılma alacağı ve ödenmesi. *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi, 8*(1), 1-17. doi:10.47136/asbuhfd.1743672

Dural, M. ve Öz, M. T. (2024). *Türk özel hukuku: Cilt IV. Miras hukuku* (21. Baskı). Filiz Kitabevi.

Dursun Karaahmetoğlu, Ş. (2021). Ölen eşin aile konutuna ilişkin ölüme bağlı tasarruflarının sağ kalan eşin TMK m. 240 uyarınca aile konutunun özgülenmesi talebine etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23*(1), 431-459. doi:10.33717/deuhfd.899908

Hatemi, H. (2022). *Miras hukuku* (10. Baskı). Onikilevha Yayıncılık.

İkizler, M. ve Tüzüner, Ö. (2025). *Medeni hukuk: III. Miras hukuku*. Adalet Yayınevi.

İnan, A. N., Ertaş, Ş. ve Albaş, H. (2024). *Türk medeni hukuku: Miras hukuku* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Karakaş, F. T. (2014). Saklı paylı mirasçılara yapılan kazandırmalar ve artık terekenin paylaşılması sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63*(4), 813-831.

Kılıçoğlu, A. M. (2025). *Miras hukuku* (14. Baskı). Turhan Kitabevi.

Kıran, B. (2022). Edinilmiş mallara katılma rejiminde katılma alacağı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Hukuk Sayısı, 21*(44), 849-864. doi:10.46928/iticusbe.1101687

Köroğlu, E. (2016). Edinilmiş mallara katılma rejimini sona erdiren sebepler ve bu mal rejiminin sona erme anı (TMK m. 225). *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 11*(1), 229-251.

Öztan, B. (2021). *Miras hukuku* (12. Baskı). Yetkin Yayınları.

Songör Sayılır, N. (2026). Derdest boşanma davasında eşlerden birinin ölümü halinde sağ kalan kusurlu eşin katılma alacağı. *Ankara Barosu Dergisi, 84*(3), 2019-2048.

Şengül, M. (2012). Edinilmiş mallara katılma rejiminde katılma alacağının ifasına ilişkin hüküm ve sonuçlar. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7*(3-4), 61-97.

Şıpka, Ş. ve Kaplan, H. A. (2004). 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre eşlerin artık değere katılma ve paylaşma oranı ile ilgili olarak yapacakları mal rejimi sözleşmelerinin altsoya etkisi. *Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu için armağan* içinde (s. 263-274). Seçkin Yayıncılık.

Tokat, H. (2023). İsviçre Medenî Kanunu'ndaki miras hukukuna ilişkin değişikliklerin Türk hukukuna yansımalarının değerlendirilmesi. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8*(2), 909-952.

Ürem, M. (2020). TMK m. 240 hükmü uyarınca sağ kalan eşin konut ve ev eşyası üzerindeki hakkı. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 10*(2), 638-697.

Mevzuat

Hukuk Muhakemeleri Kanunu. (2011, 12 Ocak). Kanun No. 6100. Resmî Gazete, 27836, 4 Şubat 2011.

Türk Borçlar Kanunu. (2011, 11 Ocak). Kanun No. 6098. Resmî Gazete, 27836, 4 Şubat 2011.

Türk Medeni Kanunu. (2001, 22 Kasım). Kanun No. 4721. Resmî Gazete, 24607, 8 Aralık 2001.

Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738). https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/ (E.T. 05.10.2026).

Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907 (SR 210), Änderung vom 18. Dezember 2020 (Erbrecht), AS 2021 312, BBl 2018 5813. https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/de (E.T. 05.10.2026).

Yargı Kararları

Yargıtay 8. HD, E. 2013/1927, K. 2013/5882, T. 18.04.2013. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 04.10.2026).

Yargıtay 8. HD, E. 2013/17871, K. 2013/19233, T. 17.12.2013. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 04.10.2026).

Yargıtay 8. HD, E. 2014/5192, K. 2014/13289, T. 24.06.2014. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 04.10.2026).

Yargıtay 8. HD, E. 2015/11423, K. 2017/2742, T. 28.02.2017. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 05.10.2026).

Yargıtay 8. HD, E. 2017/11214, K. 2019/2244, T. 05.03.2019. https://karararama.yargi-

tay.gov.tr/ (E.T. 04.10.2026).

Yargıtay 2. HD, E. 2022/5418, K. 2023/4223, T. 27.09.2023. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 05.10.2026).

Yargıtay 2. HD, E. 2023/5995, K. 2024/173, T. 11.01.2024. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 05.10.2026).

Yargıtay 2. HD, E. 2023/6106, K. 2024/6104, T. 19.09.2024. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 05.10.2026).

Yargıtay 2. HD, E. 2023/9728, K. 2024/8129, T. 01.11.2024. https://karararama.yargitay.gov.tr/ (E.T. 05.10.2026).

TÜRK VERGİ YARGILAMASINDA TANIK

Furkan KIRPIK[1]

1 Öğr. Gör., Toros Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Mahkeme Büro Hizmetleri Programı, furkankirpik@toros.edu.tr, https://orcid.org/0009-0007-2663-7842
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Doktora Programı öğrencisi,
* Bu çalışma, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programında Dr. Öğr. Üyesi Ali Volkan ÖZGÜVEN danışmanlığında hazırlanan ve tez savunmasında oy birliği ile kabul edilen "Türk Vergi Yargılaması Hukukunda Tanık Beyanı" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Vergi yargılaması hukukunun amacı, gerçeği tespit ederek adaleti sağlamaktır. Vergi yargılaması hukukunda gerçeğe ulaşmak için "takdiri delil sistemi", "re'sen araştırma" ve "delil serbestisi ilkeleri" benimsenmiştir. Ancak söz konusu bu delil sisteminin, vergi yargılaması hukukunun vasfından kaynaklanan bazı sınırlamaları mevcuttur.

Vergi yargılaması, idari yargı içerisinde düzenleme altına alınmış olması ve farklı bir yargı usul yasasının mevcut olmaması sebebiyle, genel olarak idari yargılama yöntemi maddelerine tabi bulunsa da 2577 sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu'nun atfıyla 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda kabul edilen "delil", "keşif", "bilirkişi" gibi kanıt vasıtalarından vergi yargılamasında faydalanabilmesi olanağı getirilmiştir. Bundan başka, vergi ihtilaflarında 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun yargılama ile alakalı maddelerinin de geçerli bulunduğu belirtilmiştir.

213 sayılı VUK'un "vergi kanunlarının uygulanması ve ispat" başlıklı 3. maddesinde vergiyi ortaya çıkaran vakanın, asıl durumunun saptanabilmesi maksadıyla yemin kanıtı dışında her çeşit kanıtın kabul gördüğü düzenlenmiştir. Bu maddenin devam eden cümlesinde, vergiyi ortaya çıkaran vakayla alakası doğal ve açık olmayan "tanık beyanının" kanıtlama aracı şeklinde ele alınamayacağı hüküm altına alınmıştır. Buna göre, vergiyi ortaya çıkaran vakayla alakası doğal ve açık bulunan şahısların tanıklık yapabileceği ifade edilmiştir. Yani ilgisi tabii ve açık olmayan kişilerin şahitliği geçerli kabul edilmeyeceği vurgulanmıştır. VUK'un 3. maddesine göre vergi yargısında, tanık beyanına kısıtlı olarak delil vasfı verilmiş olmasına rağmen, vergi yargılamasında duruşma esnasında tanık dinlenemeyeceğine yönelik kararlar verilmesi öğretide görüş farklılıkları meydana getirmiştir.

Buna ilişkin olarak VUK'un mükerrer 378. maddesinde, vergi mahkemelerinde gerçekleştirilecek duruşmalarda, sav ve müdafaanın lazım getirdiği durumlarda, vergi mahkemesi tarafından vergi davasına konu olan vergi tarhiyatının dayanağı olan vergi incelemesini icra etmiş olan vergi inceleme elemanları ile vergi yükümlüsünün duruşma sırasında hazır ettiği muhasebecisini ya da mali müşavirinin dinlenebileceğini hüküm altına alınmıştır.

Bu hükme rağmen uygulamada, hâkimin vicdani kanaatinin meydana gelmesi bakımından duruşma esnasında davanın taraflarının belirteceği tanıkların da beyanlarına başvurulmasına gerek olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, vergi yargılamasında duruşmada, duruşma zaptının tutulması ile ilgili olarak yasal bir düzenlemenin mevcut olmaması nedeniyle, tanık dinlense bile tanık ifadelerinin yazıya geçirilmesi konusunda sıkıntıların yaşanması mümkündür. Uygulamadaki bu sorunları gidermek için vergi yargılamasında duruşma usulü ve tanık dinleme hususunda anlaşılır, şüpheye yer bırakmayacak yasal bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmanın amacı, vergilendirme evresinde yasada belirtilen şartlar ile delil olarak kabul edilen tanık beyanının Türk vergi yargılaması hukukunda duruşma sırasında başvurulup başvurulmayacağı tartışmasına olumlu yönde çözüm getirmektir. Bu kapsamda, tanık beyanı kavramı vergi yargılaması hukuku bağlamında ele alınmış ve yargı kararları çerçevesinde incelenmiştir.

I. VERGİ HUKUKUNDA TANIK

Tanığın açıklamaları vergi hukukunda kural olarak geçerli bir delil olduğu söylenebilir. Fakat VUK madde 3'ün B bendinin üçüncü cümlesinde tanık açıklamalarının vergiyi ortaya çıkaran vaka ile alakasının tabii ve açık olması koşulu bulunmaktadır. Söz konusu madde vergi hukukunda, ceza hukukundan farklı olarak "rastlantısal tanık" veya diğer bir adlandırılmasıyla "dolaylı tanık" beyanının kullanılmasına engel teşkil etmektedir[1]. Zira tanık beyanlarının kanıt kıymetini kısıtlayan madde yalnızca vergi hukuku ile alakalıdır. Medeni yargılama hukukunda ise, tanık beyanının kanıt şeklinde kabul gördüğü ve tanık açıklamalarına dayanılarak kanıt yasağının mevcut olmadığı durumlarda, tanık olan şahsın vaka hakkında bilgi sahibi olmasının tesadüfi bulunması kanıt kıymetini etkilememektedir. Fakat tanık açıklamalarının hâkim tarafından takdir edilmesinde dikkate alınmaktadır. Vergi hukukunda tanık beyanlarına bu şekilde bir kısıtlama getirilmesinin sebebi olarak vergi mükellefini bir bakıma teminata alma maksadı bulunmaktadır (Perçin, 1995: 65-67); (Biyan ve Çetinkaya (Ed.), Gerçek 2018: 11).

Vergi hukukunda tanık beyanı ile ilgili bulunan kısıtlamanın yerinde olmadığını dile getiren görüşler[2] bulunmasının yanı sıra söz konusu kısıtlamanın yerinde olduğunu ifade eden görüşlerde[3] mevcuttur. Bu görüşlere ek olarak kısıtlamadaki koşulları sağlayan tanık açıklamalarının yalnız başına vergi hukuku bakımından kanıt olarak değerlendirilemeyeceği, mezkûr kanıtın başka kanıtlar ile de desteklenmesi gerektiğini, zira vergi hukukunda kayıt ve belge sisteminin tatbik edildiğini dile getiren görüşlerde[4] mevcuttur (Biyan, 2018: 12).

Vergi hukukunda vergi yargılaması icra edilirken genel kural olarak tanık beyanlarına başvurulamamaktadır. Ancak bu durumun istisnası VUK mükerrer madde 378'de düzenleme altına alınan hususdur. Mezkûr düzenlemeye göre vergi mahkemelerinde ve Danıştay'da gerçekleştirilecek olan duruşmalarda, davacının savlarının ve davalının müdafaalarının lazım getirdiği durumlarda, yargı makamı görülmekte olan vergi davasına konu edilen vergi tarhiyatına dayanak alınan vergi incelemesini icra etmiş olan, vergi inceleme elemanları ile vergi yükümlüsünün duruşmada hazır ettiği muhasebecisini ya da mali müşavirini dinler hükmüne yer verilmiştir (Çağlar, 2022:

1 Ceza hukukundaki dolaylı tanık hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Canpolat, 2021: 521).
2 (Biyan, 2018: 12).
3 (Karakoç, 1997: 2).
4 (Biyan, 2018: 12).

814; Biyan, 2018: 12; Üzeltürk, 2023: 190). Buna göre vergi yükümlüsünün muhasebecisinin veya mali müşavirinin duruşma yapılarak dinlenilmesi mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Yine aynı şekilde vergi inceleme elemanın dinlenilmesi de mahkemenin kendi takdirinde olup, bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Mükerrer madde 378 ile alakalı olarak Danıştay bir kararında şu ifadelere yer vermiştir;

"…2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununun 17/*1. maddesinde, Danıştay ile idare ve vergi mahkemelerinde açılan iptal ve beş milyon lirayı aşan tam yargı davaları ile tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı beş milyon lirayı aşan vergi davalarında taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılacağı öngörüldüğünden duruşma istemi taraflardan birinin isteği üzerine yerine getirilebileceği açıktır. Öte yandan 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer* 378*. maddesinde Danıştay ve vergi mahkemelerinde yapılacak duruşmalarda iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde mahkemenin vergi davasına konu olan tarhiyatın dayanağı incelemeyi yapmış bulunan inceleme elemanları ile mükellefin duruşmada hazır bulunmadığı mali müşaviri veya muhasebecisini de dinleyeceği hükme bağlanmış olduğundan 2577 sayılı kanuna uygun olarak taraflardan birinin isteği üzerine yapılacak duruşmalarda, mahkemenin iddia ve savunmanın gerekli kılması hallerinde sözü edilen kişileri de dinleyebileceği tabiidir. Ancak inceleme elemanlarının inceleme raporunda mükerrer 378. madde hükmünden bir dinlenme istemleri bulunduğunu belirtmeleri halinde bu istem, davada taraf olan vergi dairesi müdürlüğünce ve açıkça 2577 sayılı kanunun* 17/*1. maddesine uygun olarak yapılmış bir duruşma istemi olarak kabul edilemez. Olayda da vergi dairesi müdürlüğünce açık bir duruşma isteminde bulunulmadan sadece inceleme elemanının dinlenme talebinin varlığından söz edilmiş olması karşısında mahkemenin duruşma yapmaksızın karar vermesinde isabetsizlik görülmemiştir*[5]*."*

Danıştay bu kararda özetle, vergi inceleme elemanlarının yazdıkları raporda her ne kadar mükerrer madde 378'e göre mahkeme tarafından vergi inceleme elemanının dinlenilmesini talep etmelerine rağmen, söz konusu talebin davanın tarafı olarak bulunan vergi dairesince açık bir duruşma talebi olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Yani mükerrer madde 378 tatbik edilerek vergi inceleme elamanın dinlenilmesi için davanın tarafı olarak bulunun vergi idaresi tarafından açık bir şekilde duruşma istenerek vergi inceleme elemanın dinlenilmesinin talep edilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Bu nedenle temyiz istemini yerinde bulmamıştır.

5 Danıştay 3. Daire, E. 19995/3755, K. 1996/4486, T. 13.11.1996, https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 20.02.2023).

Ancak Danıştay bu konuya ilişkin olarak daha sonraki bir kararında içtihat değişikliğine giderek mükerrer madde 378'e göre vergi inceleme elemanının duruşmada dinlenebilmesi için ayrıca ve açıkça bir duruşma talebine gerek olmadığını dile getirmiştir. Söz konusu karar şu şekildedir;

"…2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 17 nci maddesinin 1 inci fıkrasında, Danıştay ile İdare ve Vergi mahkemelerinde açılan iptal ve bir milyar lirayı aşan tam yargı davaları ile tarh edilen vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları toplamı bir milyar lirayı aşan vergi davalarında, taraflardan birinin isteği üzerine duruşma yapılacağı belirtilmiş, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 378 inci maddesinde; Danıştay ve Vergi Mahkemesinin de yapılacak duruşmalarda, iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde, mahkemece vergi davasına konu olan tarhiyatın dayanağı incelemeyi yapmış bulunan inceleme elemanları ile mükellefin duruşmada hazır bulundurduğu mali müşaviri veya muhasebecisinin de dinleneceği açıklanmıştır.

Dava dosyasının incelenmesinden, savunma dilekçesinde davalı idarenin Vergi Usul Kanununun mükerrer 378 inci maddesi gereğince vergi inceleme raporlarını düzenleyen vergi inceleme elemanının dinlenilmesini talep ettiği, ara kararına verilen cevapta da aynı talebin tekrarlandığı anlaşılmıştır.

Bu durumda, vergi inceleme elemanının Vergi Usul Kanununun mükerrer 378 inci maddesi gereği dinlenilebilmesi ancak duruşma yapılmasına bağlı olduğundan davalı idarenin duruşma talebinde bulunduğu sonucuna ulaşılmış olup, duruşma yapılmaksızın verilen kararda yasaya uyarlık görülmemiştir[6]."

Danıştay bu kararında özetle, mükerrer madde 378'e göre vergi incelemesini gerçekleştiren memurun dinlenilmesinin ayrıca bir talep olmaksızın yasa gereği duruşma yapılarak dinlenilmesinin mecburiyet olduğunu belirterek ilk derece mahkemesinin verdiği kararı bozmuştur. Bir başka ifadeyle davalı idarenin yalnızca vergi inceleme elemanının dinlenmesini savunma dilekçesi ve ara karara karşı verdiği cevapta talep etmesinin duruşma talebi yerine geçtiğini belirtmiştir. Bunun sebebi olarak ise mükerrer madde 378'e göre vergi inceleme elemanının beyanının alınabilmesi için duruşma icra edilmesinin zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Bu zorunluluktan dolayı davalı idarenin açıkça ve ayrıca duruşma talep etmesinin gerek olmadığına hükmetmiştir.

Mükerrer madde 378'de iddia ve savunmanın gerekli kıldığı hallerde ifadesi geçmektedir. Buna göre eğer iddia ve savunmada vergi inceleme elemanlarının dinlenilmesi talep ediliyorsa mahkeme açık bir duruşma talebine ihtiyaç duymadan duruşma icra ederek söz konusu kişileri dinlemesi gerekmektedir. Ayrıca resen araştırma ilkesi de bunu gerektirir. Zira açık bir talep olmadan duruşma gerçekleştirmemek, vergi hukukunda geçerli olmayan

6 Danıştay 4. Daire, E. 2007/1959, K. 2007/2845, T. 19.09.2007, https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 20.02.2023).

taraflarca getirilme ilkesini uygulamak olacaktır. Ancak burada şunu vurgulamak gerekirse, iddia ve savunma dilekçelerinde vergi inceleme elemanın dinlenmesi yönünde hiçbir talep yoksa duruşma icra edilmemelidir. Örneğin, iddia ve savunma dilekçelerinde açık bir duruşma talebi yok, ancak vergi inceleme görevlilerinin dinlenmesi yönünde talep var ise bu durumda duruşma icra edilmelidir. Bu nedenle Danıştay'ın içtihat değişikliğinin yerinde bir uygulama olduğunu söylemek mümkündür.

III. HUKUK MUHAKEMELERİ KANUNU İLE VERGİ USUL KANUNUNUN UYGULANACAĞI HALLER İYUK M. 31

Vergi mahkemeleri, idare mahkemeleri ile bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'ın görevinde bulunan davaların çözüme kavuşturulmasında kural 2577 sayılı İYUK maddelerinin tatbik edilmesidir. Fakat bu yasada hüküm mevcut olmayan durumlarda 6100 sayılı HMK ve vergi ihtilaflarında 213 sayılı VUK'un alakalı maddelerinin tatbik edileceği İYUK madde 31'de düzenleme altına alınmıştır (Topuz ve Özkaya, 2002: 689).

Vergi yargısında tanık beyanı konusu açısından İYUK madde 31 önemli bir yer tutmaktadır. Söz konusu madde de 2577 sayılı İYUK'ta düzenleme yapılmayan durumlarda tatbik edilecek HMK maddelerine yer verilmiştir. Mezkûr madde de numerus clausus yani sınırlı sayı yöntemi kullanılmıştır. Buna göre belirli hususlarda HMK'ye atıf yapılmış olup, bu hususlar arasında "tanık" mevcut değildir. Fakat, tanığın dinlenerek beyanlarının alınmasına, HMK'ye yollama gerçekleştirilen hususlardan birisi olan delillerin tespiti imkân vermektedir. Bu şekilde idari yargılama ve vergi yargısında delil tespiti aracılığıyla tanığın beyanlarının alınması istenebilir. Bu istek sonrasında dinlenen tanıkların ifadelerinin tutanağa geçirilerek dava dosyalarına konulması mümkündür. Bu usulde davanın tarafları, dava açılmasının ardından mezkûr davalar ile ilgili olarak delillerin tespit edilmesini davayı gören vergi mahkemelerinden talep edeceklerdir. Vergi mahkemesinde dava açılmadan evvel gerçekleştirilecek delillerin tespiti konusunda İYUK'ta hüküm bulunmamaktadır. Söz konusu halde İYUK madde 31'deki yollama uyarınca dava açılmadan evvel gerçekleştirilecek delillerin tespiti konusunda HMK'nin konu ile alakalı maddelerinin tatbik edilmesi gerekmektedir (Kapucu ve Kocatepe, 2021: 141; Kaneti vd., 2022: 513).

Delil tespiti ile alakalı olarak münakaşaya açık bir başka husus, noterlerin vergi davalarının alanına dahil olan hususlarda delillerin tespit edilmesine yönelik gerçekleştirdikleri muamelelerin kanıt kıymetidir. Uygulamada vergi mahkemesinde tanık dinlenmesine izin verilmemesinden dolayı, taraflar noter vasıtası ile tanık beyanlarını mahkemeye sunmaktadırlar. Sunulan bu delil vergi mahkemeleri tarafından kabul edilmektedir (Kaneti vd., 2022: 513).Tanığın beyanlarının alınmasına imkân veren başka bir müessese keşiftir. İYUK'un 31. maddesinde gerçekleştirilen atıf ile tatbik edilme olanağı

olan HMK'nin keşif kanıtını içeren maddelerine göz atıldığında vergi mahkemesinin keşif sırasında tanığın beyanlarını alması mümkün görünmektedir. Ancak, uygulamada mahkemeler tarafından tanık açıklamalarının keşif tutanağına kaydedilmediği, onun yerine bilirkişi tarafından hazırlanan raporlarda mezkûr açıklamalara yer verildiği görülmektedir. Bunun neticesinde mahkemelerin raporla beraber bahsedilen ifadeleri karara dayanak aldığı dile getirilmektedir (Kaplan, https://www.idare.gen.tr/kaplan-tanik.pdf, E.T. 10/11/2022; Kapucu ve Kocatepe, 2021: 141; Çebi Buğdaycı, 2021: 32-33).

Öğretide yukarıdaki anlatımlardan farklı görüşte olanlar da mevcuttur (Yavuzdoğan, 2007: 107)[7]. Onlara göre İYUK'un 31. maddesinde tanık kurumu ile ilgili olarak HMK'ye yollama gerçekleştirilmemesi ve İYUK'ta bu konuya ilişkin olarak herhangi bir düzenleme bulunmamasından dolayı idari yargı ile vergi yargısında tanığın beyanlarına başvurulamayacaktır. Bu durumun keşif ve delil tespiti aracılığıyla tanığın ifadesine başvurulması hususunda da geçerli bulunduğunu dile getirmektedirler. Danıştay'ın da görüşü bu yöndedir. Danıştay vermiş olduğu kararlarda HMK'ye yollama yapılan hususlar içinde tanıklık kurumu ile alakalı maddelerin bulunmamasından ötürü, idari yargı usulünde tanık beyanlarına başvurulmayacağı neticesine varmaktadır (Kapucu ve Kocatepe, 2021: 142).

Bu durum Danıştay'ın bir kararında[8] özetle şu şekilde ifade edilmiştir; İYUK'un 17. ve 18. maddelerinde duruşma yapılırken yalnızca tarafların açıklamalarının alınacağı düzenlemesine yer verilmiş, tanık dinlenmesiyle alakalı olarak bir madde düzenlenmemiştir. İYUK'un 31. maddesinde HMK'nin tanıklık ile ilgili maddelerine de atıfta bulunulmamıştır. Ayrıca İYUK'ta yazılı yargılama usulü temel alındığına göre vergi mahkemesi tarafından vaka yerinde keşif gerçekleştirilmesinin ardından davacı olan tarafın getirdiği ve sahte fatura tanzim ettiği iddiası bulunan kişilerin beyanları alınmak suretiyle tanzim edilen tutanaktaki saptamalara dayanılarak varılan neticeye göre tarh edilen verginin kaldırılmasına karar verilmesinde hukuka uygunluk bulunmadığını belirtmiştir (Kapucu ve Kocatepe, 2021: 142).

Danıştay başka bir kararında[9], İYUK'un 31. maddesinde HMK'nin tanıklığa ilişkin maddelerine yollama yapmadığından, vergi mükellefinden canlı hayvan satın alımı gerçekleştiren kişinin vergi mahkemesi tarafından duruşma yapılmak suretiyle tanık olarak beyanının alınmasında, tanığa yemin teklif edilmesinde ve yemini yerini getirmemesi sebebiyle yemin teklif edilen konunun ikrar edildiğinin kabulüyle kanıt vasfında sayılarak karar verilmesinde yasa ve usule uygunluk mevcut değildir, şeklinde hüküm kurmuştur. İYUK madde 31'in 2. fıkrasında ise, İYUK ve HMK'ye atıf gerçekleştirilen

7 Vergi yargılamasında tanıklığa, yazılılık ilkesi gereğince başvurulmayacağını dile götüren görüş için bkz. (Candan, 2005: 803).
8 Danıştay 3. Dairesi, E. 1989/3460, K. 1990/3569, T. 25.12.1990, www.hukuktürk.com, (E.T. 11.12.2022).
9 Danıştay 3. Dairesi, E. 1986/1201, K. 1986/2706, T. 24.12.1986, www.hukuktürk.com, (E.T. 11/12/2022)

durumlar ayrık olmak üzere, vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında Vergi Usul Kanunu'nun alakalı maddelerinin tatbik edilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Söz konusu fıkradan yola çıkılarak duruşma sırasında tanıkların beyanlarının alınmasıyla alakalı olarak VUK'un ilişkili hükümlerine değinmekte fayda bulunmaktadır (Kapucu ve Kocatepe, 2021: 142-143).

IV. VERGİ HUKUKU MEVZUATINDA TANIK BEYANI

Vergi hukuku mevzuatını oluşturan yasalar 193 sayılı GVK, 3065 sayılı KDV yasası, 4760 sayılı ÖTV yasası, 5520 sayılı KVK gibi yasalardır. Ancak akla ilk gelen 213 sayılı VUK'tur. Mezkûr yasanın 3. maddesinin B bendinin 3. cümlesinde tanık beyanından bahsedilmiştir. Yine VUK mükerrer madde 378'de ihtiyaç durumunda vergi inceleme görevlileri ile vergi yükümlülerinin muhasebecisinin ya da mali müşavirinin beyanlarının alınabileceği düzenleme altına alınmıştır. Bu nedenle vergi hukukunda tanık beyanının tartışmalı hususlarının aydınlatılabilmesi için VUK'un ayrıntılı bir biçimde ele alınmasında fayda bulunmaktadır.

A. 213 SAYILI VERGİ USUL KANUNU'NDA YER BULAN DÜZENLEMELER

Vergi yargısı açısından, vergi mahkemelerinde duruşma yapılırken tanığın beyanına müracaat edilip edilmeyeceği münakaşasının değişkenlik gösterdiği durum İYUK'un 31. maddesinin 2. fıkrasıdır. Bu tartışma idari muhakeme usulü ile benzer bir biçimde yapılmasına rağmen söz konusu fıkra tartışmanın başka bir yöne kaymasına neden olmaktadır. Mezkûr fıkra, vergi ihtilaflarının çözüme ulaştırılmasında İYUK ve HMK ile beraber, VUK'ta yer alan ilgili maddelerinde tatbik edilmesi gerektiğini belirtmektedir[10]. Bu sebeple vergi yargısı açısından tatbik edilecek VUK maddelerinin saptanması mecburi hale gelmektedir. Bu bağlamda VUK madde 3/B-2'nin incelemesinde yarar vardır (Oktar, 2019: 459; Kapucu ve Kocatepe, 2021: 143).

1. VERGİ USUL KANUNU'NUN 3/B-2 HÜKMÜ

Vergilendirme konusunda ispat ile ilgili olarak Vergi Usul Kanunu'nun 3/B-2 hükmü bir kural ortaya koymaktadır. Bu kural, vergiyi ortaya çıkaran vaka ve bu vaka ile ilgili olarak gerçekleştirilen işlemlerin hakiki durumunun yemin dışında her çeşit kanıtla ispatlanabileceğini fakat vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisi tabii ve açık olmayan şahit ifadesinden kanıtlama aracı şeklinde yararlanılmasının mümkün olmadığını dile getirmektedir. Öyleyse söz konusu düzenlemeden çıkarılan netice, kural olarak vergilendirmede kanıt serbestliğinin mevcut olduğudur. Bu kuralın istisnalarından birisi vergiyi ortaya çıkaran vaka ile alakası tabii ve açık bulunmayan şahit ifadesidir. O halde, vergilendirme yapılırken vergiyi ortaya çıkaran vaka ile alakası tabii ve açık bulunan tanığın açıklamaları kanıtlama aracı şeklinde kullanılabilmesi

10 VUK'ta birçok yargılama normu yer almaktadır. Mezkûr normlar İYUK'ta yer verilen normlar ile çatışabilmektedir. Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Canyaş, 2014: 189.

mümkündür (Armağan ve Armağan, 2022: 424; Ergün, 2006 :83; Kapucu ve Kocatepe, 2021: 143-144).

Vergi Usul Kanunu madde 3/B-2'nin ne anlama geldiğinden bahsedilmesinin akabinde vergi yargısı açısından mezkûr hükmün tatbik edilip edilmeyeceği ve bu çerçevede tanık beyanından faydalanıp faydanılamayacağı sorununa değinmekte yarar vardır. Bu hususta öğretide genel olarak iki görüş bulunduğunu söylemek mümkündür. Mezkûr görüşlerden ilki vergi yargısında VUK madde 3/B-2'nin tatbik edilebileceğini dile getirmektedir. İkinci görüş ise ilk görüşün tam tersini savunmakta, yani VUK madde 3/B-2'nin vergi yargısında tatbik edilemeyeceğini ifade etmektedir (Oktar, 2019: 460; Kapucu ve Kocatepe, 2021: 141).

Birinci görüşe değinmek gerekirse, bu görüşte olan bir grup yazara[11] göre İYUK madde 31'in 2. fıkrası vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında VUK'un alakalı olan maddelerinin tatbik edilmesini saklı olduğunu düzenlemiştir. Buna göre VUK madde 3'te bunlardan biridir. Zira VUK'un 3. maddesinde bahsedilen yorum, vasıflandırma ve ispata ilişkin ilkeler vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulması ile ilgilidir. Bunu destekleyen diğer bir durum, söz konusu madde de yer verilen yemin delilinin kanıtlama aracı biçiminde değerlendirilemeyeceği ile ilgili olan ilkedir. Şu yüzden ki, yargılama gerçekleştirilirken yararlanılan bir kanıt çeşidi olan yemin hususunda ilke getiren bir düzenlemenin yargılama evresiyle ilgisinin bulunmadığını dile getirmek mümkün değildir. Bundan dolayı Vergi Usul Kanunu madde 3/B-2'de ifade edilen sınırlar içerisinde vergi yargısında tanık beyanının alınması olanaklı bulunmakta ve tersini düşündürecek kanuni bir engel mevcut değildir (Gümüşkaya, 2024: 92-93).

Buna ek olarak VUK mükerrer madde 378'e göre vergi tarhiyatı ve vergi cezası hususunda sav sahibi vasfında bulunan vergi dairesine (inceleme elemanına) yargılama aşamasında vergi mahkemesinde gerçekleştirilen duruşmada beyan hakkı verilmektedir. Ancak vergi dairesine verilen bu hak vergi mükellefine verilmemektedir. Vergi yükümlüsünün tanık dinletme hakkına şahıs ve dolaylı olarak konu bakımından sınır belirleyen mezkûr hüküm adil yargılanma hakkına ve silahların eşitliği kuralına aykırılık teşkil etmektedir (Kaneti vd., 2022: 515).

Birinci görüşte olan bir başka grup yazar ise, İYUK madde 31/2 ile bir ilişki kurmadan doğrudan doğruya VUK madde 3'ün B bendinin ispat ile ilgili olarak düzenleme altına aldığı ilkelerin vergi yargısında tatbik edilmesi gerektiğini dile getirmektedirler (Kırbaş, 2015: 217-218; Kalenderoğlu, 2017: 35).

VUK madde 3/B-2'nin vergi yargılamasında tatbik edilemeyeceğini savunan ikinci görüşe değinmek gerekirse, bu görüşte olan bir grup yazara

11 (Gümüşkaya, 2024: 99; Öncel vd., 2021: 214; Kaneti vd., 2022: 514).

göre[12] vergi hukukunda mezkûr fıkraya müracaat edilerek tanık beyanının alınması yalnızca yasada yer alan vasıfları taşıması durumunda, vergileme muamelesi gerçekleştirilmeden evvel vergi dairesinin meydana getirdiği araştırma ve inceleme esnasında olanaklıdır. Zira Vergi Usul Kanunu madde 3/B-2 vergilendirme gerçekleştirmenin usulü ile ilgilidir. Bu nedenle vergi yargılaması evresinde tanığın ifadesine başvurulmasına hukuksal bir gerekçe oluşturmaz. Bu neticeye hükmün yasa içerisinde bulunduğu düzenden ve hükmün muhtevasından varılmaktadır.

Yine ikinci görüşte olan diğer bir grup yazara göre ise, buradaki esas sorun norm ihtilafıdır(Akkaya 2012: 183-184; Canyaş 2014: 191-192). Bu nedenle norm ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında tatbik edilecek ilkeler sorunun çözümünde uygulanmalıdır[13]. Söz konusu yazarlara göre, VUK'ta yer verilen yargı kuralı İYUK ile ters düşmesi durumunda mezkûr yasaların yürürlüğe giriş[14] tarihleri önemli konuma gelir. Bunun neticesinde İYUK'tan daha sonra meydana getirilen VUK'ta düzenlenen hususi yargı kuralı tatbik edilme evveliyetine haiz bulunmaktadır. Bu sebepten ötürü İYUK'tan evvelki VUK'taki yargı kurallarının hiçbir biçimde tatbik edilme olanağı bulunmamaktadır. Başka bir anlatımla sonra tarihli genel norm vasfında yer alan İYUK'taki hükümlerin yürürlüğe kavuşmasının ardından, özel norm vasfında bulunan VUK maddelerinde bir değişiklik gerçekleştirilmemişse İYUK'un 31. maddesinin 2. fıkrası uyarınca İYUK maddelerinin tatbik edilmesi gerekmektedir (Kapucu ve Kocatepe 2021: 147- 148; Akkaya 2012: 183).

İYUK'un 31. maddesinin 2. fıkrası, vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında ilk olarak İYUK maddelerinin tatbik edilmesini ardından burada düzenlenmemiş olması durumunda HMK maddelerinin tatbik edilmesini hüküm altına almıştır. Eğer bu iki yasada da ihtiyaç duyulan maddelerin mevcut olmaması halinde ise VUK'un alakalı maddelerinin tatbik edilmesini tanzim etmiştir. Nitekim durumun bu şekilde olmasından dolayı VUK madde 3/B-2'nin çatışma durumunda olduğu İYUK'un 18. maddesinin 3. fıkrası yerine tatbik edilme olanağı bulamayacaktır. Zira İdari Yargılama Usul Kanunu'nun yürürlüğe girişinin ardından VUK madde 3'ün B bendinin 2. alt bendine yeni bir düzenleme getirilmemiştir. İşte bu sebeple mezkûr yazarlar, vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisi tabii ve açık bulunsa bile vergi mahkemesinde duruşma icra edilirken tanığın beyanının alınmasının olanaklı olmadığını dile getirmektedirler (Kapucu ve Kocatepe, 2021: 14).

İYUK madde 31/2 vergi mahkemelerinde görülen vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında İYUK ve HMK'de yer alan hükümleri saklı tutmuş yani öncelikle bunların uygulanması gerektiğini eğer bu yasalarda vergi uyuş-

12 (Oral, 2020: 80; Öztürk, 2007: 2; Seviğ, 'Vergi Yasasında Tanık İfadesi', ismmmo.org.tr; Candan, 2005: 803).

13 Söz konusu ilkeler ve hukuk normlarının çelişmesi meselesi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Gözler, 2016: 340 vd).

14 Yasaların yürürlüğe girişi konusunda detaylı bilgi amacıyla bkz. (Önen, 2005: 99-100).

mazlığını çözüme kavuşturacak bir hüküm olmaması halinde VUK'un ilgili hükümlerinin uygulanması gerektiğini düzenlemiştir. Buna göre İYUK'un içerdiği maddelerde yargılama aşamasında tanık dinlenebilmesine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır[15]. Buna ek olarak HMK'ye atıf yapılan İYUK'un 31. maddesinde de HMK'de yer alan tanıklık kurumuna bir yollama yapılmamıştır. Buradan varılan netice İYUK ve HMK'de bu hususa ilişkin olarak vergi ihtilaflarına uygulanacak bir hükmün mevcut olmadığıdır. Eğer bu yasalarda hüküm mevcut değilse İYUK 31/2 uyarınca bu hususta VUK'un ilgili hükümlerinin tatbik edilmesi gerekmektedir. VUK'un ilgili hükmü ise madde 3/B-2'dir. Bu hükmün vergi yargısında uygulanarak vergi mahkemelerinde gerçekleştirilen duruşmalarda tanık dinlenmesi gerekmektedir.

Bu konuyu biraz daha açmak gerekirse ilgili hüküm olarak belirtilen VUK m. 3/B-2'nin madde başlığı "vergi kanunlarının uygulanması ve ispat" şeklindedir. Aynı şekilde 3/B-2'de ispattan bahsetmektedir. İspat bir yargılama hukuku kavramıdır. İspat dava açılmasından önce ve yargıcın bilgisi dışında meydana gelen ihtilaf ile ilgili olan olayların doğruluğu hususunda yargılama esnasında yargıçta düşünce ve görüş ortaya çıkarmaktır (Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, 2018: 316). Buna göre VUK madde 3'ün B bendinin 2. alt bendinin yalnızca vergilendirme evresinde tatbik edilebileceği ve yargılama evresinde tatbik edilemeyeceği yönündeki görüşe katılmak mümkün değildir. Aksine ispattan bahseden bu hüküm tam olarak vergi yargılamasına ilişkin bir maddedir ve bu madde tatbik edilerek vergi yargısında tanık beyanlarının alınması gerekmektedir.

B. VERGİ HUKUKUNDA TANIK BEYANININ GEÇERLİLİK KOŞULLARI

VUK madde 3'ün B bendinin 3. cümlesinde tanık beyanının yalnızca vergiyi ortaya çıkaran vakayla ilgisi tabii ve açık bulunan şahıslarca gerçekleştirilebileceği düzenleme altına alınmıştır. Öğretideki bir görüşe göre[16] bahsi geçen biçimde tanık beyanı ile alakalı olarak kısıtlama getirilmesinin sebebi, vergiyi ortaya çıkaran vakayla alakası bulunmayan kişilerin tanık yapılarak vergi yargılamasında hükmedilmesi lazım olan kararlardan uzaklaşılmasına engel olmak ve bu sayede kararların doğruluğunu sağlamaktır. Buna ek olarak vergileme faaliyeti gerçekleştirilirken vergiyi ortaya çıkaran vaka ve söz konusu vaka ile ilgili yapılan işlemlerin hakiki durumunun gerçeğe uyan şekilde saptanabilmesidir (Boyraz, 2020: 45). Söz konusu maddeye göre vergi hukukunda tanık açıklamalarının geçerli kabul edilmesinin ilk şartı tanık olan kişinin vergiyi ortaya çıkaran vakayla ilgisinin tabii bulunmasıdır. İkinci şart ise tanık olan şahsın vergiyi ortaya çıkaran vakayla ilgisinin açık

15 Burada akla İYUK madde 18/3 gelebilir. Bu fıkrada duruşmada taraflara ikişer kere söz hakkı verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Burada yine tanık dinlenemez şeklinde açık bir hükme yer verilmemiştir. Netice olarak bu hükümde tanıklık kurumuna yer verilmemiştir. Dolayısıyla İYUK'ta vergi ihtilaflarında tanık dinlenilmesine ilişkin olarak bir hüküm mevcut değildir.

16 (Mutluer, 2006: 428).

bulunmasıdır. Bu iki şartın dışında Danıştay tarafından içtihatlar ile ortaya çıkarılmış şartlarda bulunmaktadır.

1. TANIĞIN VERGİYİ ORTAYA ÇIKARAN VAKA İLE ALAKASININ DOĞAL OLMASI

Vergi hukukunda tanığın açıklamalarından delil aracı biçiminde yararlanılabilmesinin ilk şartı, açıklama da bulunan tanığın vergiyi ortaya çıkaran vaka ile alakasının doğal olmasıdır[17]. Mezkûr ilk şart VUK madde 3'te "*vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık bulunmayan şahit ifadesi ispatlama vasıtası olarak kullanılamaz*[18]*.*" şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre ilgisi tabii kavramı yasa metninde açıklanmış değildir. Danıştay'ın kararlarına bakıldığında yine bu hususta bir tanımlamaya yer verilmediği görülmektedir. Bu sebeple söz konusu deyiş ile ne anlatılmaya çalışıldığı yalnızca Danıştay kararlarının yorumlanması suretiyle ortaya çıkarılabilir[19]. Bu yorumlama yapıldığında, tanığın vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisinin tabii olabilmesi için, mezkûr vakaya ve vaka ile ilgili işlemlerden haberdar olabileceği bir vaziyette olması lazım geldiği neticesine varılmaktadır (Turan, 2010: 2490-2491).

Örnek vermek gerekirse, mobilya satışı yapılan kişilerin[20], bir şirkette şirket yetkilisinin[21], komisyoncunun, avukatın müvekkillerinin, emtiayı alan kişilerin, kiracıların, vergi mükelleflerinin muhasebecilerinin, kiracıların, doktorun hastalarının, taşıt sürücülerinin, işyerinde çalışan işçilerin, tarafı olduğu hukuki ilişki ya da işlem nedeniyle, vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisinin tabii olduğu Danıştay kararlarında dile getirilmektedir (Alpay, 2021: 3123).

Bu açıklamalara göre yasanın deyimiyle şahit ifadesinin başka bir deyişle tanığın beyanının vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisinin tabii olduğunun saptanmasında en mühim öge, tanık olan kişinin vergiyi ortaya çıkaran vaka ile bir bağlantısının mevcut olmasıdır. Söz konusu bağlantının vergiyi ortaya çıkaran vakayla ilgisinin doğrudan bir bağlantı olması ise ikinci ögeyi meydana getirmektedir. Buna ilişkin olarak vergi yükümlüsünün eniştesinin fa-

17 Bu cümlede geçen anlatım VUK'ta bu biçimde düzenleme altına alınmamıştır. Öğretiye yeni bir kavram kazandırmak maksadıyla farklı şekilde ifade edilmek istenmiştir.

18 (Aykar, 2018: 196; Saraçoğlu ve Pürsünlerli Çakar, 2018: 261-262).

19 Bu hususa ilişkin olarak Danıştay bir kararında, vergi mükellefi ile husumeti mevcut olmayan ve sözleşmenin tarafı olan alıcıların beyanlarının somut bir kanıt olduğuna hükmetmiştir. Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu, E. 1999/281, K. 2000/760, T. 23.06.2000, www.hukuktürk.com, (E.T. 03.12.2022)

20 Danıştay 7. Dairesi bir kararında, mobilya satışı yapılan müşterilerden bilgi isteme yazısı aracılığıyla alınan beyanların vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisinin tabii olduğunu belirterek kanıtlama vasıtası şeklinde kullanılabileceğini dile getirmiştir. Danıştay 7. Dairesi, E. 2001/821, K. 2004/697, T. 17.03.2004, https://legalbank.net, (E.T. 03.12.2022)

21 "…vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık bulunan kişi ve kişilerin özgür iradeleriyle verdikleri ifadelerin ispatlama vasıtası olarak kullanılabileceğinin kabulü gerekir. Mali polis tarafından yapılan araştırma sonucunda saptanan maddi delillere ve vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık bulunan şirket yetkilisinin…" Danıştay 7. Dairesi, E. 2000/5762, K. 2001/3737, T. 04.12.2001, https://legalbank.net, (E.T. 03.12.2022)

tura düzenlememe fiili ile[22], yalnızca bir defa ticari ilişki kurulan alıcının vergi yükümlüsünün tüm ticari faaliyeti ile[23], ticari bir ilişkinin tarafı vasfında bulunan şahsın akrabasının söz konusu ticari ilişki ile[24], konut komşusunun kira sözleşmesinin içeriği hakkındaki[25] ilgisinin tabii bulunmadığı neticesine ulaşılmaktadır (Atar, 1994: 205; Oral, 2020: 82).

Yasadaki şahit ifadesinin yani tanık beyanının vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisinin tabii olması şartının kaldırılması gerekmektedir. Zira günümüzde teknolojinin geldiği durum hesaba katıldığında tanığın doğrudan doğruya vergiyi doğuran olayla ilişkisinin bulunmasına gerek bulunmamaktadır. Tanığın vergiyi ortaya çıkaran vaka ile herhangi bir bağlantısı bulunmasa dahi teknolojik aletler yardımıyla tanık olduğu durumu kanıtlaması mümkündür. Örneğin bir kişinin kira sözleşmesinin fotoğrafını akıllı telefon kullanmak suretiyle kendi isteğiyle komşusu ile paylaşması halinde, komşunun bu vaziyette tanık olduğu bu durumu basit bir şekilde telefonundaki belgeyi göstererek aydınlatması mümkündür.

Başka bir örnek vermek gerekirse, ticari bir ilişkinin tarafı vasfında bulunan şahsın kardeşinin, söz konusu ticari ilişkide karşı tarafın rızasını almak suretiyle ticari ilişkideki alış satış işlemindeki anlaşmayı akıllı telefon kullanarak video ile kayıt altına alabilmesi mümkündür. Bu durumda kardeşin kendi duyduğu işittiği anlaşmayı yani beyanlarını mezkûr kaydı kullanarak ispat edebilmesi olanaklıdır. Bu nedenle bu kişinin kendi beyanlarını sözü edilen şekilde kanıtlayabilme imkânı varken bu imkândan faydanılmamasının bir anlamı bulunmamaktadır. Bundan dolayı kardeşin ticari ilişki ile ilgisinin tabii bulunması şartına gerek bulunmamaktadır. Ayrıca maddi gerçeğe uygun olarak vergilendirme gerçekleştirilmesinde ilgisi tabii bulunma koşulu bahsedilen sebeplerden ötürü engel teşkil etmektedir. Bu hususta mezkûr şartın kaldırılması amacıyla hukuki bir düzenleme yapılması gerekmektedir.

2. TANIĞIN VERGİYİ ORTAYA ÇIKARAN VAKA İLE ALAKASININ AÇIK OLMASI

VUK madde 3/B-2'de tanık beyanının vergi hukukunda delil şeklinde kullanılabilmesi için tanığın açıklamalarının ilgisi tabii olması şartından başka bir de tanığın ifadelerinin vergiyi ortaya çıkaran vakayla ilgisinin açık olması şartına yer verilmiştir. Şahidin içinde olduğu durum nedeniyle vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisi ilk görünüşte tabii görülebilir. Buna rağmen tabii görülen söz konusu ilgi, somut hakikatte mevcut bulunmayabilir. Örnek

22 Danıştay 3. Dairesi, E. 1987/2083, K. 1988/1309, T. 27.04.1988 Aktaran: Oral (n 28) 82.

23 Danıştay 4. Dairesi, E. 1984/2054, K. 1985/876, T. 21.03.1985, www.hukuktürk.com, (E.T. 03.12.2022)

24 Danıştay 3. Dairesi davacı olan taraf ile ticari ilişki eylemini gerçekleştirdiği iddiası olan şahsın kardeşinin beyanına başvurularak matrah farkı tespit edilmesi mümkün olmadığı yönünde karar vermiştir. Danıştay 3. Dairesi, E. 1987/1072, K. 1988/1020, T. 20/03/1998 Aktaran: Oral n 28 s. 82.

25 Danıştay 4. Dairesi, E. 1984/478, K. 1985/741, T. 06/03/1985, www.hukuktürk.com, (E.T. 03/12/2022)

vermek gerekirse, vergi yükümlüsünün olmadığı vakitlerde işyerine bakan oğlunun mezkûr iş ile ilgisi tabii olmakla beraber, bu husus tabii ilginin vergi yükümlüsünün işinin tamamı ile alakalı olduğunu göstermez. Başka bir deyişle sadece babasının olmadığı vakitlerde işyerine bakan oğlunun, işin bütünü hakkında bilgi sahibi bulunduğu manasına gelmez (Turan, 2010: 2491).

Bu sebeple bahsedilen şahsın, öğretide vergi yükümlüsünün bütün faaliyetini içerecek biçimde açıklamış olduğu beyanın delil olarak kıymetinin olmadığı dile getirilmektedir. Bu açıdan vergilendirme gerçekleştirilirken beyanı delil olarak kabul edilecek şahidin vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisinin açık olarak kavranılmasına da ihtiyaç bulunmaktadır. Bu husus ile alakalı olarak Danıştay bir kararında[26], vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgisi açık olmayan vergi yükümlüsünün oğlu ile yalnızca bir defa işlem gerçekleştirdiği müşterinin ifadelerinin delil olarak kabul görmeyeceği yönünde karar vermiştir. Danıştay diğer bir kararında[27] ise, vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgileri açık bulunan taraf beyanlarının ispat vasıtası olarak kanıt kıymetine sahip bulunduğunu dile getirmiştir (Turan, 2010: 2491).

Vergiyi ortaya çıkaran vakanın meydana gelmesinde taraf bulunan kişinin, temsilcisi ya da vekili vasfıyla muameleler gerçekleştirilen şahısların da vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgileri açık bulunduğundan, açıklamaları kanıt olarak kullanılabilir. Bu duruma örnek vermek gerekirse, vekil vasfıyla yükleniciden bir kimseye konut satın alan bir kişinin beyanının kanıt şeklinde kullanılabilmesi mümkündür. Diğer taraftan vergi mükellefinin faturalarını düzene koyan, bunun neticesinde vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgileri açık bulunan kişilerin ifadeleri de kanıtlama aracı olarak kullanılmaktadır. Benzer biçimde, vergiyi meydana getiren vakayı hazırlayan muameleler ile bulunan ilginin açık bulunması durumunda da şahit ifadelerinin kanıt şeklinde kabul görmesi gerekmektedir (Karakoç 1997: 469).

Başka bir açıdan, VUK'nun "diğer ödevler" başlıklı madde 257'nin 2. bendinde vergi mükellefinin diğer ödevlerinden bahsedilirken hem işin sahibi olan kişinin hem de orada çalışan kişilerin vergi incelemesi ile alakalı her çeşit açıklamayı yapmak zorunda oldukları düzenlemesine yer verilmiştir. İşyerinde çalışan kişiler kural olarak, vergiyi ortaya çıkaran vaka biçiminde kabul gören hizmet ve üretimin yapılmasında şahit konumundadırlar. İşyerinde satış muameleleri ile vazifeli olan kişi, şahsı tarafından satışı yapılan emtianın hakiki satış bedeli hususunda en doğru bilgiye sahip olacak kimsedir. Buna ek olarak satış yapan görevlilerin vadeli satımlarda, vade değiştikçe satış bedellerinin ne kadar olduğunu, peşin satımlarda indirim miktarı hakkında bilgi sahibi olmaması hayatın olağan akışına aykırıdır. Bu nedenle,

26 "…yükümlünün bir gecelik kiracısı olmaktan öte bir iş ilişkisi bulunmayan…" Danıştay 4. Dairesi, E. 1984/2054, K. 1985/876, T. 21.03.1985, https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 03.12.2022)

27 "…Bu hüküm uyarınca olay incelendiğinde davacının kayıtlarına intikal ettirdiği faturaları düzenleyen, dolayısıyla olayla ilgileri açık olan şahısların ifadelerinden…" Danıştay 4. Dairesi, E. 1988/4717, K. 1991/3180, T. 17.11.1991 https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 03.12.2022).

vergiyi ortaya çıkaran vaka ile ilgilerinin açık bulunduğundan mezkûr kişilerin yapacakları açıklamaların tanık beyanı kanıtı biçiminde kabul görmesi gerekmektedir. Danıştay içtihatlarında, aracı süren kişinin[28], vergi mükellefinin muhasebecisinin[29], ikâmet maksatlı konutların inşaatı işi ile uğraşan kişiden konut satın alan şahısların[30] vergiyi ortaya çıkaran vakanın tarafı ile bulunan hukuki münasebeti sebebiyle, vergiyi ortaya çıkaran vaka ile alakasının açık bulunduğu kabul edilmektedir (Karakoç, 1997: 469-470).

3. TANIK BEYANI HAKKINDA DANIŞTAY İÇTİHATLARIYLA GELİŞTİRİLEN GEÇERLİLİK KOŞULLARI

Vergi yargılamasında tanık beyanlarının kabul edilebilmesi için yasayla koyulan şahit ifadesinin vergiyi ortaya çıkaran vaka ile alakasının tabii ve açık bulunması şartlarının içeriği yasada ortaya koyulmamıştır. Diğer taraftan tanığın açıklamalarına müracaat edilmesinin mahkemenin takdirinde olan bir kanıt olması[31] ve vergi hukukunun özel vasfı dikkate alındığında, Danıştay vermiş olduğu kararlar aracılığıyla şahit ifadesi (tanık beyanı) ile ilgili olarak birtakım koşullar ortaya koymuştur. Esasında bu koşulların geneli, vergi yargısındaki kanıt müessesinin niteliğinden meydana gelmektedir. Danıştay birtakım kararlarında vergi hukukunda somut kanıtın, fatura, defter, bordro, sözleşme, resmi kayıt, makbuz ve müstahsil fişi dayanak alınarak saptanan matrahlar hakkında söz konusu olabileceğini dile getirip, insanının hatırlama gücüne bağlı bulunan tanıklığın kesin bir biçimde güvenilecek bir kanıt olmadığı, hatırlanan durumun şahıstan şahısa değişiklik gösterebileceği, tanık aracılığıyla saptanan vergi matrahının somut bir kanıt şeklinde ele alınamayacağından hareketle tanık beyanının (şahit ifadesinin) sakıncalı taraflarına vurgu yapmıştır. Bundan başka kayıt ve belge sisteminin temel olarak kabul edilen vergi yargılaması hukukunda yasada yer verilen koşullara sahip olmasına rağmen tanık açıklamalarının yalnız başına yeterli gelmeyeceğini dile getirmiştir (Boyraz, 2020: 51-52).

Danıştay, mezkûr tespitleri neticesinde meydana getirdiği birtakım içtihatlar aracılığıyla tanık açıklamalarını tamamen geçersiz kılmamış onun yerine tanık beyanlarına somut kanıt niteliğine sahip olabileceği birtakım vasıflar kazandırarak meseleyi çözüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Örnek

28 Danıştay 3. Dairesi bir kararında, aracı süren kişinin imza altına alınan beyanı ile tanzim edilen vergi yoklama tutanağından, sevk irsaliyesinin araçta olmadığı çıkarımı yapıldığından tersi yöndeki iddiada isabet bulunmadığını dile getirmiştir. Danıştay 3. Dairesi, E. 1986/3234, K. 1987/2632, T. 19.11.1987, https://www.kazanci.com.tr, (E.T. 11.12.2022)

29 Danıştay 3. Dairesi, E. 1987/2954, K. 1988/1858, T. 22.06.1988, Aktaran: (Karakoç, 1997: 470).

30 "…Bahse konu taşınmazları satın alan şahısların, bizatihi tarafı olmaları nedeniyle vergi doğuran olayla ilgilerinin tabii ve açık bulunduğu dikkate alındığında ifadelerinin vergilendirmeye esas alınmasında hukuka aykırılık bulunmamakla birlikte belirtilen hususların aksini ispat yükü artık davacıya düşmektedir…" Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulu, E 2020/421, K. 2021/1493, T. 03/11/2021, www.hukuktürk.com, (E.T. 11.12.2022)

31 Hukuk yargılamasında tanık açıklamalarının kanıt vasfı hakkında bilgi için bkz. (Akil, Ercan Özler, 2018: 61).

vermek gerekirse, vergi mükellefine emtia satışı yapan kişilerin beyanlarının doğru ve samimiyetinin söz konusu beyanların kanıt şeklinde kabul görmesi için ihtiyaç olan bir öge olduğunu Danıştay verdiği kararıyla ortaya koymuştur[32]. Başka bir örnek vermek gerekirse Danıştay, yalnızca bir şahsın beyanı ile ilaç reçetelerinde ismi yazılı olan başka hastalardan kazanılan ücretin kayıt altına alınmadığı neticesine varılarak re'sen tarhiyat yapılamayacağını dile getirmiştir[33]. Diğer bir örnek, vergi inceleme konusu olan vakada taraf bulunan birden çok alıcının aldığı faturaların hakikati göstermediği biçimindeki açıklamaları, aynı beyanda bulunan söz konusu kişilerin vergi yükümlüsünün aleyhine olarak ağız birliği yapamayacakları, aynı doğrultuda ve birbirini tutan beyanlar esas alınarak vergi mükellefiyeti gerçekleştirilmesinde Danıştay birden fazla alıcının aynı beyanda bulunmasını yeterli bir kanıt kabul etmiştir[34]. Mezkûr kararlardan anlaşılacağı üzere Danıştay tanık açıklamaları ile ilgili olarak ölçütlerini uygulama aracılığıyla geliştirmiştir (Boyraz, 2020: 52).

Danıştay yüksek mahkemesinin benimsemiş olduğu diğer bir ölçütte tanık açıklamalarının hakikati gösterip göstermeyeceği ile ilgili olarak tanık olan kişi ile vergi yükümlüsü arasındaki münasebette menfaat birliği veya husumetin mevcut olmaması şeklindeki kıstastır. Bu kıstasa örnek vermek gerekirse, davacı olan tarafa zarar verme kastıyla davrandığı ya da yarar elde etmek maksadı güttüğü ispat edilemeyen şahsın tanzim edip davacı olan tarafa teslim ettiği faturanın muhteviyatının sahte fatura olduğu şeklindeki açıklamalarının dikkate alınmasının lazım geldiğini Danıştay dile getirmiştir[35].

Bu kıstasa başka bir örnek vermek gerekirse, satıcı ile alıcı münasebetinde icra takibi sebebiyle husumet olduğundan alıcı olan kişilerin satıcı olan kişi aleyhine beyanda bulunmaları mümkündür. Bundan dolayı alıcı olan kişilerin beyanlarının güvenilir olarak kabul edilmesinin olanaklı olmadığını Danıştay belirtmiştir. Bir başka örnek olarak, araç alım satımı ile iştigal eden adi şirketin tanzim ettiği faturanın hakikati ortaya koymadığı yönündeki alıcı beyanlarına, alıcı olan kişilerin vergi mükellefi aleyhine bulunan açıklamalarının adi şirket ile alıcı arasında bir husumetten meydana gelmediği takdirde, dikkate alınmasının mecburi olduğuna Danıştay hükmetmiştir[36]. Bu kararlara göre tanık olan kişinin vergi yükümlüsü ile arasında bir husumet bulunmaması gerekmektedir. Mezkûr ölçüt vergi dairesi tarafından düşünüldüğünde bu seferde tersi bir biçimde tanık ve vergi mükellefi arasında çıkar birlikteliğinin mevcut olduğu kanıtlanması durumunda söz konusu tanığın açıklaması da yine dikkate alınmayacaktır (Boyraz, 2020: 53).

32 Danıştay 4. Dairesi E. 1972/4509, K. 1973/4761, T. 19.11.1973, (1974) 14 Danıştay Dergisi 247-248.
33 Danıştay 4. Dairesi, E. 1986/4793, K. 1988/4179, T. 29/11/1988, https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 29/01/2023)
34 Danıştay 4. Dairesi, T. 05/05/1982, E. 1982/778, K. 1982/1858, Aktaran: Boyraz, (n 37) 52.
35 Danıştay 4. Dairesi, T. 22/02/1989, E. 1988/1357, K. 1989/873, Aktaran: Boyraz (n 37) 53.
36 Danıştay 4. Dairesi E. 1977/3361, K. 1977/3556, T. 23.12.1997, (1978) 30-31 Danıştay Dergisi 154.

V. YARGILAMA EVRESİNDE TANIK BEYANINA MÜRACAAT EDİLMESİ

İYUK'un birinci maddesinin birinci fıkrasında, vergi mahkemeleri, idare mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve Danıştay'ın görev alanına dahil olan ihtilafların çözümünde takip edilecek şeklin İYUK'ta belirtilen şekillere bağlı bulunduğu dile getirilmiştir. Söz konusu düzenleme uyarınca vergi yargılamasını gerçekleştiren vergi mahkemeleri ve Danıştay esas olarak İYUK'taki maddelere göre vergi yargılama faaliyetini icra edeceklerdir. İYUK ve VUK arasındaki bağlantı genel yasa-özel yasa bağlantısı biçiminde vasıflandırılmaktadır. VUK özel bir idari usul kanunu olmasının yanında vergi yargılaması ile ilgili birtakım normlarda içermektedir. VUK'ta düzenlenen vergi yargılama usulü normu, özel norm vasfında bulunması sebebiyle, yalnızca vergi yargısı ile kısıtlı kalarak İYUK'taki yargılama usulü normundan evvel tatbik edilir. Fakat Vergi Usul Kanunu'nun da vergi yargılamasında duruşma gerçekleştirilirken tanık beyanlarının alınmasıyla ilgili olarak bir madde yer almadığı görülmektedir (Akkaya, 1997: 193; Oral, 2020; 84).

İYUK madde 17 ve 18'de idari yargıda duruşma ve duruşma ile alakalı esaslar ifade edilmiştir. Mezkûr hükümlerde ve İYUK'ta yer alan öteki maddelerde de vergi yargısında tanık beyanlarının alınması ile ilgili olarak net ve açık bir madde mevcut değildir. Diğer taraftan İYUK madde 58'de idari davalarda kanıtların saptanması düzenleme altına alınmıştır (Gözübüyük ve Dinçer, 1999: 787). Buna göre idari dava açılmasının akabinde bu davalar ile ilgili olarak kanıtların saptanmasını sadece davayı görmekte olan vergi mahkemesi, idare mahkemesi ya da Danıştay, talebi yerinde bulduğu vakit mahkeme üyelerinden olan bir kişiyi söz konusu işlemi yerine getirmesi için görevlendirmesi mümkündür. Buna ek olarak delil tespitine, kanıtın saptanacağı yerde bulunan idari ya da adli yargı makamlarına icra ettirilmesi yönünde karar verebileceği dile getirilmiştir. Ayrıca kanıtların saptanması talebinin acele bir biçimde karara bağlanması maddesine yer verilmiştir (Oral 2020: 85).

İYUK madde 31'in birinci fıkrasında bu yasada hüküm mevcut olmayan konularda, delillerin tespit edilmesi, keşif, karşı dava, tarafların vekilleri, davanın ihbarı, üçüncü kişilerin davaya iştirak etmesi, ehliyet, davaya bakan hakimin reddi ve yasaklanması, kabul ve feragat, yargılama masrafları, adli yardım durumları, duruşma esnasında davacı veya davalı tarafın mahkemenin düzenini ve huzurunu bozmaya yönelik eylemlerine ilişkin olarak uygulanacak muamelelerde Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunun tatbik edilmesi gerektiğini düzenlemiştir. Daha önce de belirtildiği üzere bu yollamanın 6100 sayılı HMK'ye yapıldığı kabul edilmesi gerekmektedir. İYUK madde 31'in birinci fıkrası HMK'ye yollama gerçekleştirdiği konuları belitmiş, fakat tanığın açıklamalarının kanıt şeklinde kullanılabilmesine veya tanık olan kişinin duruşma yapılırken duruşmada beyanının alınmasına yönelik bir atıf yapmamıştır. İYUK madde 31'in ikinci fıkrasında ise bu yasa ve 31. maddenin 1.

fıkrasına göre HMK'ye gerçekleştirilen yollamada bulunulan durumlar ayrık olmak üzere, vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında Vergi Usul Kanunu'nun alakalı maddelerinin tatbik edileceği belirtilmiştir (Oral 2020: 85-86).

Vergi ihtilaflarının yargı makamları aracılığıyla çözüme ulaştırılmasında Vergi Usul Kanunu'nun da yer bulan hangi maddelerden faydalanılabileceği hususunun açıklığa kavuşturulması lazım gelmektedir. 2577 sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu, Vergi Usul Kanunu'nun temyiz ve itiraz yollarına yer veren 379. madde ile 412. madde arasında bulunan otuz dört maddesini mülga etmiştir. Danıştay içtihatlarında VUK'ta vergi yargısı yöntemi ile doğrudan doğruya alakalı bulunan 3 madde olduğunu dile getirmektedir. Bu üç maddeden ilki, vergi mahkemelerinde dava açmaya yetkisi bulunanlarla alakalı VUK madde 377'dir. İkincisi, vergi mahkemelerinde görülebilecek davaların konusunu belirten VUK madde 378'dir. Söz konusu üç maddeden sonuncusu ise duruşma icra edilirken duruşma da beyanı alınabilecek kişileri belirten VUK mükerrer madde 378'dir. Bu konuyla alakalı olarak Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu[37] bir kararında[38] İYUK madde 31'in 2. fıkrasında vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında VUK'un alakalı maddeleri mahfuz bırakılmışsa da bu hususta yollama gerçekleştirilen maddeler, VUK'un madde 377, 378 ve mükerrer 378 maddeleri olduğu yönünde içtihat ortaya koymuştur. Bunların dışında VUK'ta vergi yargısı yöntemi ile alakalı olarak vergi hatalarına ilişkin olarak düzeltmenin yapılması, uzlaşmanın vergi mahkemelerine taşınmış olan ihtilaflara tesiri, ek dava müddeti ile verginin ve vergi cezasının mahkemede dava konusu edilememesi, dava açma müddetini belirten maddeler, emlak vergisinden doğan değer ve bedelin saptanmasına yönelik olarak dava açma hakkı bulunan kimseleri hüküm altına alan maddelere de yer verilmiştir. Bundan başka bahsedilen hususlara vergilendirme evresinde delil, ispat, yorum hususlarını tanzim eden VUK madde 3'ü de ilave etmek lazım gelmektedir (Oral 2020: 85-86).

Vergilendirme evresinde VUK madde 3-B/2 uyarınca yasada belirtilen koşullara elverişli olmak kaydıyla tanık beyanından istifade edilebileceği belirtilmiştir. Danıştay da vergilendirme sürecinde mezkûr maddeye göre tanığın yapmış olduğu açıklamaları muteber kabul etmektedir. Fakat mesele söz

37 2575 sayılı Danıştay Kanunu'nunda "Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu" ifadesi 02/06/2004 kabul tarihli ve 5183 sayılı yasanın 15. maddesiyle "Vergi Dava Daireleri Kurulu" şeklinde değiştirilmiştir. Buna ilişkin olarak güncel olması dolayısıyla çokça bakılan mevzuat.gov.tr internet sitesinde yer alan Danıştay Kanunu'nda Danıştay Kanunu başlığına verilen ikinci dipnotta bu ifade "Vergi Dava Daireleri" şeklinde eksik bir biçimde ifade edilmiştir. Bu yanlışlığın düzeltilmesi gerekmektedir. Bu tür yanlışlıkların yasalarda bulunmamasına çok daha önem verilmesi hukuk devleti olmanın getirdiği bir mecburiyettir. Ayrıca 2575 sayılı Danıştay Kanunu madde 38'de Danıştay Vergi Dava Daireleri Kurulunun görevi düzenlenmiştir. Buna göre görevlerinden ilki vergi mahkemelerinin ısrar kararlarını temyizen incelemektir. İkinci görevi ise Danıştay Vergi Dava Dairelerinin birinci derece mahkemesi niteliğiyle vermiş oldukları hükümleri temyiz vasfıyla tetkik etmektir.

38 Danıştay Vergi Dava Daireleri Genel Kurulu, E. 1991/51, K. 1991/76, T. 25.10.1991, https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 01.02.2023)

konusu fıkradaki şartları sağlayan tanık vasfına sahip olan kimsenin vergi mahkemesinde tatbik edilecek duruşmada beyanlarının alınıp alınmayacağında kitlenmektedir. Örnek vermek gerekirse vergi inceleme görevlisince saptanan tanığın açıklamalarına dayanan vergi tarhına yönelik olarak vergi mahkemesine taşınan ihtilafta, davacı olan taraf tanığın beyanlarının usulüne uygun, doğru bir şekilde elde edilmediğini iddia ederek mahkeme tarafından dinlenmelerini istemesi durumunda, vergi mahkemesinin duruşmada tanıkların açıklamalarını dinlemesi mümkün mü sorusu akla gelmektedir. Söz konusu soruya Danıştay, olumsuz yanıt[39] vermektedir. Söz konusu karardan daha önce bahsedilmişti, burada bir kez daha bu karardan bahsetmekte yarar vardır. Mezkûr karara göre, yazılı yargılama yönteminin İYUK'ta kabul edilmiş bulunduğu ve İYUK madde 31'de HUMK'a[40] tanık ile alakalı bulunan maddelere yollama yapılmadığından mütevellit, vergi mükellefinden canlı hayvan satın alımı gerçekleştiren şahsın vergi mahkemesi tarafından duruşma icra edilirken şahit olarak açıklamalarına başvurularak bunun delil olarak kabul edilerek buna göre karar verilmesinde hukuka uygunluk bulunmadığını dile getirmiştir (Oral 2020: 87).

Bir görüşe göre[41], yukarıda bahsedilen karardan hareket edildiğinde tanık hususundaki meselenin yürürlükte olan hükümlerdeki eksiklikler ile birlikte vergi yargısı hukukunda benimsenen esas kuralların çatışmasından ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu görüşe göre vergi yargısı hukuku kuralları olarak benimsenen re'sen araştırma ilkesi, yazılılık ilkesi ve delil serbestliği ilkeleri bu meselede çelişmektedir.

Yargılama evresinde tanığın beyanlarının alınması hususunda mevcut olan yasa boşluğu ve yargı makamlarının söz konusu durumda tutuk ve pasif davranmaları biçimindeki mahzurları geçmek maksadıyla uygulamada, adli yargılamada delil saptanması suretiyle belirlenen tanıkların açıklamalarına ilişkin zabıtlar dava dosyasına ibraz edilmektedir. Bundan başka uygulama da gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmekte olan vergi incelemeleri sebebiyle vergi mükellefleri VUK madde 3 uyarınca vergiyi ortaya çıkaran vakayla alakası doğal ve açık bulunan şahitlerin açıklamalarını saptamak maksadıyla noterlere müracaat etmektedirler. Bu şekilde şahitlerin açıklamaları yazılı hale getirilmiş olmaktadır. Yazılı şekle getirilen mezkûr açıklamalar vergi davası açılırken sunulan dilekçeler de ek olarak ya da sonraki dilekçelerde ibraz edilmektedir. Bu suretle yargılama evresinde tanığın beyanlarının alınmasına izin vermeyen Danıştay'ın içtihadı geçilmiş olmaktadır. Vergi mahkemelerinde icra edilen duruşmalarda tanık olarak dinlenmeyen şahısların beyanları yazılı bir şekilde mahkemelerin önüne sunulmakta ve mahkemelerin ihtilaf

39 Danıştay 3. Dairesi, E. 1986/1201, K. 1986/2706, T. 24.12.1986, www.hukuktürk.com, (E.T. 02.01.2022)

40 Bu karar 6100 sayılı HMK yürürlüğe girmesinden önceki bir karar olması sebebiyle kararda Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'ndan bahsedilmektedir.

41 (Karakoç, 2018: 177).

konusu vakaların kanıtlanmasında tanık beyanlarının delil vasfında kabul ederek bunlardan faydanılması sağlanmaktadır (Oral 2020: 88).

Öğretide, vergi yargısında tanık beyanlarının alınabileceği görüşü egemendir (Kırbaş, 2015: 219; Kaneti vd., 2022: 515). Söz konusu görüşten bahsetmek gerekirse, İYUK'ta tanık ile alakalı bir madde mevcut bulunmaması ve HMK'de tanıklık kurumu ile ilgili maddelere atıf gerçekleştirilmemiş bulunması, vergi yargısında tanık beyanlarının alınmasının yasak olduğunu göstermez. Aksine bu hususta düzenleme yapılmadığını ortaya koymaktadır. Bundan başka VUK mükerrer madde 378'de vergi mahkemelerinde ve Danıştay'da icra edilecek duruşmalarda sav ve müdafaanın zaruri bıraktığı durumlarda vergi mahkemesinin, vergi uyuşmazlığına süje olan vergi tarhiyatının dayanak noktası olan vergi incelemesini gerçekleştirmiş bulunan vergi inceleme memurları ile vergi yükümlüsünün duruşmada hazır ettiği muhasebecisi ya da mali müşavirinin beyanlarını dinleyebileceği hüküm altına alınmıştır. Bu şekilde vergi uyuşmazlıklarından ortaya çıkan vergi davalarında sınırlı bir biçimde tanığın açıklamalarına müracaat edilebilmesi olanağı getirilmiştir (Hondu, (ed.) Özay, 1999: 221; Oral 2020: 89).

Öğretide vergi yargısında şahit beyanlarının alınabilmesi gerektiğine yönelik olarak başka bir gerekçe ise vergiyi ortaya çıkaran vakanın saptanmasının zor olmasıdır. Bu zorluk nedeniyle şahit açıklamaları somut hakikatin açığa çıkarılmasında mühim bir delil vasıtadır. Yüklenicilik, ikrazatçılık[42] ve benzeri işlerden kazanılan gelirlerin saklanması, naylon faturaların katma değer vergisi indiriminde kullanılması veya muvazza gerçekleştirilerek yapılan muamelelerde vergi kaybına sebebiyet vermesi gibi sebeplerle icra edilen cezalı vergi tarhiyatlarına yönelik olarak açılan vergi davaları, tanık beyanı kanıtına olan gereksinimi açık bir şekilde meydana çıkarmaktadır. Bundan başka vergi mahkemesinde vergi davası açan vergi mükellefi, şahit açıklamalarının vergi inceleme memuru tarafından yönlendirildiği, şahidin vergiyi ortaya çıkaran vakayla alakası bulunmadığı veya şahit ile arasında husumet mevcut bulunduğu şeklindeki iddialarını ortaya koyarak aleyhine olan kanıtın mahkeme ve kendisince sorgulanması olanağını kazanmış olacaktır (Uzun, 2014: 239-240; Oral, 2020: 89).

VI. VERGİ YARGILAMASINDA DURUŞMA GERÇEKLEŞTİRİLEN DAVALARDA TANIK BEYANINA BAŞVURULMASI

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nunda yargılama sırasında tanık beyanlarına müracaat edilmesi ve söz konusu beyanların kanıt olarak kabul edilmesi hususunda ayrıntılı

42 İkraz Arapça kökenli bir kelimedir. TDK'ye göre ödünç verme veya borç verme anlamına gelmektedir. İkraz kelimesinin çoğulu ikrazattır. İkrazın esas niteliği nakdi bir kredi aracı olmasıdır. Başka bir ifadeyle ikraz, özel hukuk açısından temeli karz akdi bulanan bir kredi çeşididir. Özetle ikrazatçı ödünç para verme işiyle uğraşan ve bu işten gelir elde eden kişidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bahar 2014: 13-14; Bekar, 2013: 501).

düzenlemelere yer verildiğini dile getirmek mümkündür. Ancak İYUK'ta tanıklık kurumu düzenlenmemiş ve diğer yasaların tanık kurumu ile alakalı düzenlemelerine de bir yollama yapılmamıştır. Bu nedenle vergi yargılaması hukukunda tanık kanıtının kabul edilip edilmediğinin vergi yargısındaki kanıt düzeni açısından ele alınması gerekmektedir. Vergi yargısını düzenleyen İYUK'un 20. maddesinin 1. fıkrasına göre, vergi yargısında ceza yargısında mevcut olduğu gibi re'sen araştırma ilkesi kabul edilmiştir. Re'sen araştırma ilkesi belirli bir konunun vasfının ya da gerçekte olan durumunun, mahkeme tarafından davanın taraflarının talebine bağlı kalınmaksızın ortaya çıkarılması için gerçekleştirilen çaba olarak tanımlanabilmesi mümkündür (Aslan ve Karakoç, 2018: 73).

Söz konusu ilkeye göre davanın taraflarının ileri sürdükleri savlar ve müdafaalardan ayrı olarak vergi mahkemesinin ihtiyaç olan tetkiki kendisinin gerçekleştirmesi lazım gelmektedir. Bu nedenle mahkeme ya da hâkim, ihtilafın çözüme kavuşturulması hususunda her çeşit kanıtı elde etme ve yararlanma yetkisine sahiptir. Söz konusu her çeşit kanıta tanık da dahildir. Tanık beyanı HMK'de ve CMK'de düzenleme altına alındığı biçimi ile vergi yargılama hukukunda ve idari yargılama hukukunda "takdiri delil" olarak değerlendirilmektedir. Buna ilişkin olarak Danıştay vermiş olduğu bir kararda, tanık beyanlarının yalnız başına ispat bakımından yeterli gelmeyeceği ve başka kanıtlarla kuvvetlendirilmesinin lazım geldiğini vurgulamıştır. Bundan başka hukuk ve ceza yargılamalarında sözlülük kuralının uygulandığı duruşma evresindeki yargılamalarda tanık beyanlarının doğrudan doğruya yargıç aracılığıyla alınarak duruma tutanağına geçirilmesi yöntemi tatbik edilmektedir. Ancak vergi yargılama hukukunda gerçekleştirilen duruşmalarda tanık beyanlarının alınması şeklinde bir yöntem kabul edilmemiştir (Aslan ve Karakoç, 2018: 75).

Vergilendirmenin yapıldığı evrede vergisel idari işlemi ya da hazırlayıcı işlemi gerçekleştirmekle yetkili bulanan şahıs veya kurumların tutanak altına aldıkları tanık beyanlarından yararlanılması ile yetinildiğini dile getirmek mümkündür. Örnek vermek gerekirse, nezdinde vergi incelemesi yapılan vergi yükümlüsünün hakkında tanık beyanı yalnızca vergi inceleme görevlisi tarafından alınan tanık beyanı tutanak altına alınarak mahkemenin önüne sunulmaktadır. Mahkeme ancak bu şekilde tanık beyanlarından haberdar olmakta ve karar verirken dikkate almaktadır. Vergi incelemesine tabi tutulan vergi yükümlüsü ile ticari ilişkisi bulanan kişiler, vergi yükümlüsünün çalışanı veya mali müşavirinden alınan beyanlar vergiyi ortaya çıkaran vakayı ispata elverişli bulunması şartıyla vergi inceleme görevlisi tarafından tutanağa aktarılmaktadır. Söz konusu tutanak beyanı alınan kişinin imzasıyla beraber vergi inceleme raporunun ekine iliştirilmekte ve bu sayede vergi mahkemesinin ya da vergi hakiminin tanık beyanlarını dikkate alarak bir karara varmasına olanak sağlanmaktadır (Aslan ve Karakoç, 2018: 75).

Bu konu hakkında şunu ifade etmek mümkündür, bahsi geçen şekilde yapılan uygulamanın resmiyete dökülerek vergi mahkemelerinde tanık beyanına başvurulması sağlanmalıdır. Zira hali hazırda sözü edilen şekilde bir nevi tanık beyanlarının vergi mahkemesi tarafından dikkate alınması sağlanmaktadır. Bu durumda uygulamadaki ihtiyacı ortaya koymaktadır. Hukuk düzeni insanların ihtiyaç duyduğu yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlü olup, bu gaye ile ortaya çıkmıştır. Bu sebeple uygulamada güçlülükler ve zorluklar ile tanıkların beyanı mahkeme huzuruna taşınmaya çalışılmaktadır. Bu zorlukları kolaya dönüştürmek ve uygulamanın taleplerini dikkate almak yasa yapıcıların görevidir. Netice olarak vergi yargısında tanık beyanına başvurulması mümkün hale getirilmelidir.

Mezkûr kurala vergi yargısında VUK madde 378 ile istisna bir düzenlemeye yer verilmiştir. Bu düzenlemeye göre tanık açıklamalarına vergi yargılaması aşamasında müracaat edilmeyeceğine ilişkin kurala bir istisna getirildiği söylenebilir. Bu kapsamda, mahkeme tarafından ihtiyaç olduğu düşünüldüğü takdirde vergi incelemesini yerine getiren vergi inceleme görevlisinin beyanına duruşma sırasında müracaat edilebilir. Buna ek olarak vergi davasının tarafı olarak bulunan vergi yükümlüsü tarafından, duruşma esnasında hazır edilmesi şartıyla muhasebecisinin ya da mali müşavirinin beyanına başvurulması mümkündür (Aslan ve Karakoç, 2018: 76).

Bu konuda uygulamadaki bir duruma değinmekte yarar vardır. Uygulamada vergi yükümlüleri, vergi davalarını vergi mahkemelerinde açmadan önce mali müşavirleri veya yeminli mali müşavirlerine danışarak onların vergi ve hukuki konuda bilgilerine almak suretiyle dava dilekçelerinin hazırlamaktadırlar. Akabinde bu şekilde hazırladıkları dilekçelerle davalarını açmaktadırlar. Şüphesiz herkesin avukatı olmaksızın şahsi davasını takip etmeye hakkı bulunmaktadır. Fakat vergi mahkemelerinin mükerrer madde 378'i uygulayarak vergi yargılamasının duruşmalı olarak görülmesine karar vermesi halinde mali müşavirlerin ve yeminli mali müşavirlerin sanki bir avukat gibi dava konusu olay ile ilgili olarak hukuki savunma icra etmeleri mümkün değildir. Çünkü 1136 sayılı Avukatlık Kanunu madde 35'in 1. fıkrasına göre hukuki işleri takip etmek yalnızca baroya yazılı avukatlara ait olduğu belirtilmiştir (Aslan ve Karakoç, 2018: 76).

Avukat olmayan muhasebeciler, mali müşavirler, yeminli mali müşavirler yalnızca dava konusu vakanın teknik kısmı ile alakalı olmak kaydıyla "tanık" olarak dinlenebilir. Bu duruma ceza yargılamasından örnek vermek gerekirse, ceza davasında yargılamada ihtiyaç duyulan hallerde vergi mükellefinin muhasebecisinin ya da mali müşavirinin tanık olarak beyanına müracaat edilebilmektedir. Bu durumda bahsi geçen kişiler yalnızca dava konusu olay ile alakalı bildiklerini anlatma zorunluluğu altındadırlar. Başka bir deyişle avukat gibi hukuki bir iddiada bulunma, savunma icra etme şeklinde bir hakları bulunmamaktadır. Aynı şekilde vergi yargılamasında da bu durum

böyledir. Buna rağmen vergi yükümlüsünün mali müşavirleri, davanın tarafı olarak bulunan vergi yükümlülüklerinin aynen bir avukat gibi savunmalarını gerçekleştirmekte, davanın kabul ya da reddi istemlerinde bulunmakta, yasa maddelerinin açıklama ve yorumlarını yapmaya çalışmaktadırlar (Aslan ve Karakoç, 2018: 76).

Vergi mahkemelerinin genelinde duruşma sırasında duruşmayı yöneten mahkeme başkanı tarafından söz konusu kişiler uyarılmaktadır. Bu uyarılara rağmen mali müşavirler teknik açıklamalar yapmayarak savunma yerine geçen ve hukuki yorum içeren açıklamalar yapmaya devam etmektedirler. Bu durum vergi mahkemeleri tarafından özen gösterilen bir durum olmakla beraber bazı değişiklikler yapılarak olması gereken duruma getirilebilir. Bilindiği gibi idare mahkemelerinde ve vergi mahkemelerinde duruşma gerçekleştirilen salonlar hakimlerin oturduğu kürsü ve bu kürsünün sağında ve solunda bulunan iki masadan ibaret olup, hukuk ve ceza yargılamasından farklı olarak tanık olan kişiler için ayrı bir yer ayrılmış değildir. Bu nedenle vergi mükellefinin muhasebecisi ya da mali müşaviri tanık vasfıyla duruşmaya iştirak etmelerine rağmen, davanın tarafı olan vergi yükümlülerinin yanında yer alarak avukat gibi savunma ve iddiada bulunmaktadırlar. Bu duruma engel olmak için tanık olan kişilerin duruşma salonunda vergi yükümlülerinin yanında durması yerine hukuk ve ceza yargılamasında olduğu gibi tanık kürsüsünde bulunmaları sağlanmalıdır. Buna ek olarak duruşma gerçekleştirilmeden önce muhasebeci ve mali müşavirlere avukat gibi savunma ve iddialarda bulunamayacakları ve yalnızca teknik malumata ihtiyaç olan konular ile ilgili olarak beyanda bulunması gerektiği uyarısında bulunulmalıdır. Böylece muhasebecilerin ve mali müşavirlerin Avukatlık Kanunu'nu ihlaline sebebiyet veren davranışlarına basit ve psikolojik bir tedbirle son verilebilir (Aslan ve Karakoç, 2018: 77).

SONUÇ

Tanık beyanı yargılama hukukunun çeşitli dallarında kanıt vasfında kabul edilmektedir. Türk vergi hukukunda ise vergilendirme evresinde kanıt vasfında kabul edilen tanık beyanının vergi yargılaması aşamasında dinlenip dinlenemeyeceği tartışmalıdır. Bu tartışmanın sebebi olan hukuki düzenleme ise İYUK madde 31'dir. İYUK'un "hukuk usulü muhakemeleri kanunu ile vergi usul kanununun uygulanacağı haller" başlığı ile düzenleme altına alınan 31. maddesinde Hukuk Usulü Muhakemeleri kanuna atıf yapılmıştır. Her ne kadar yasa metninde hukuk usulü muhakemeleri kanunu olarak yer alsa da bu atfın 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununa yapılmış olduğu kabul edilmelidir. Zira Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Yürürlükten kaldırılmış ve 2011 yılında yapılan düzenleme ile yerini 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'na bırakmıştır. HMK'ye yapılan atıfta yalnızca keşif ve bilirkişi delillerinden bahsedilmiştir. Tanık beyanından söz edilmemiştir. Fakat 31. maddenin 2. fıkrası vergi uyuşmazlıklarında Vergi Usul Kanunu hükümlerinin de uygulamasını öngörmektedir.

Bu yollama sebebiyle, vergi yargılaması hukukunda net olarak açıklığa kavuşturulmamış deliller konusu belli yönleriyle gündeme gelmektedir. Bu anlamda vergi yargılamasında kullanılacak deliller arasında tanık yer alabilir mi sorusu akla gelmektedir. VUK'un 3. maddesi vergilendirme aşaması için tanık beyanının kanıt vasfında kullanılmasını düzenlemiştir. Söz konusu madde, İdari Yargılama Usulü Kanunu'ndaki yollama sebebiyle yargılama sürecini de kapsar mı sorusu akla gelmektedir.

İdari aşamada tanığa başvurulması ile vergi mahkemesince tanık dinlenilmesinin ayırt edilmesi bu konuda dikkat edilmesi gereken yerdir. VUK'un 3. maddesine göre vergi idaresi ya da inceleme elemanı tanığa başvurabilir. Vergi yargılamasında yazılılık kuralı geçerli olması sebebiyle idari aşamada toplanan bu delili mahkeme değerlendirmesi gerekmektedir. Gerçekten Danıştay'ın yerleşmiş içtihadına göre, vergi mükellefleri ile ilişkide olan ve mükellefler ile arasında bir husumet mevcut olmayan kişilerin vergi inceleme görevlisi tarafından tutanak ile saptanan ve birbiri ile uyuşan beyanları, vergi tarhiyatına gerekçe olarak kullanılabilecek delil vasfı taşımaktadır. Fakat burada mahkeme tanık dinleyebilir mi sorusu akla gelmektedir. Diğer bir ifadeyle vergi inceleme görevlisi aracılığıyla saptanan tanık beyanlarına dayalı bulunan bir vergi tarhına karşılık olarak açılan davada, davacı olan taraf, tanık olan kişilerin beyanlarına gerçeğe uygun bir şekilde başvurulmadığını iddia ederek, tanıkların mahkeme tarafından dinlenilmelerini istediği takdirde mahkeme bu tanıkları dinleyebilecek midir?

Bu konuda öğretide vergi davasında tanık beyanının delil olarak kullanılabilmesi görüşü hakimdir. Bu görüşün Vergi Usul Kanunu'nun 3/B-2 hükmünden kaynaklandığı söylenebilir. Gerçekten, İYUK madde 31/2 vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında VUK'un alakalı hükümlerinin uygulanmasını öngörmektedir. Yargı makamları ise vergi davalarında tanık dinlenmesinin mümkün olmadığı şeklinde karar vermektedirler.

Mezkûr hususta AİHM kararlarına ve karşılaştırmalı hukuka bakıldığında vergi yargısında duruşma sırasında tanık beyanına müracaat edilebileceği görülmektedir. Çağdaş bir vergi yargılaması sistemi için diğer ülkelerin uygulamalarına değinmek, bu uygulamalardan esinlenmek yalnızca kendi düşüncesine bağlı olmamak muasır medeniyetler seviyesini hedefleyen bir toplum için mecburiyettir. Zira diğer ülkelerin uygulamalarının ne olduğunu bilmek, öğrenmek ve bu fikirlerden yola çıkarak özgün yeni fikir ortaya koymak toplumu diğer toplumların önüne taşıyacaktır.

Konuyu çözüme kavuşturmak maksadıyla bir öneri sunmak gerekirse, İYUK madde 31/2 vergi mahkemelerinde görülen vergi ihtilaflarının çözüme kavuşturulmasında İYUK ve HMK'ye yollama gerçekleştirilen hükümleri saklı tutmuş yani öncelikle bunların uygulanması gerektiğini, eğer bu yasalarda vergi uyuşmazlığını çözüme kavuşturacak bir hüküm olmaması halin-

de VUK'un ilgili hükümlerinin uygulanması gerektiğini düzenlemiştir. Buna göre, İYUK'un içerdiği maddelerde yargılama aşamasında tanık dinlenebilmesine ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. HMK'ye atıf yapılan İYUK'un 31. maddesinde de HMK'de yer alan tanıklık kurumuna bir yollama yapılmamıştır. Buradan varılan netice İYUK ve HMK'de bu hususa ilişkin olarak vergi ihtilaflarına uygulanacak bir hükmün mevcut olmadığıdır. Eğer bu yasalarda hüküm mevcut değilse İYUK 31/2 uyarınca bu hususta VUK'un ilgili hükümlerinin tatbik edilmesi gerekmektedir. VUK'un ilgili hükmü ise madde 3/B-2'dir. Bu hükmün vergi yargısında uygulanarak vergi mahkemelerinde gerçekleştirilen duruşmalarda tanık dinlenmesi gerekmektedir. Bu öneri yasa değişikliğine gerek olmadan icra edilebilir.

Buna ek olarak yasa değişikliği ile bir öneri ortaya koymak gerekirse, Vergi yargılaması aşamasında duruşmada tarafların getirdiği tanıkların dinlenebilmesi için 2577 sayılı İYUK'un 18. maddesinin üçüncü fıkrası değiştirilmeli ve söz konusu yasaya 18/A maddesi eklenerek "vergi yargısında tanık dinlenilmesi" başlıklı bir madde kaleme alınmalıdır. Bu madde ile vergi mahkemelerinde duruşmalarda olmayan zabıt katiplerinin duruşmalarda yer alması düzenlenmelidir. Bu sayede tarafların, tanıkların ve hakimlerin söyledikleri sözlerin tutanak altına alınması sağlanmalıdır. Burada VUK madde 3/B-2 "*Vergiyi doğuran olay ve bu olaya ilişkin muamelelerin gerçek mahiyeti yemin hariç her türlü delille ispatlanabilir. Şu kadar ki, vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık bulunmayan şahit ifadesi ispatlama vasıtası olarak kullanılamaz*" düzenlemesi akla gelebilir. Vergilendirme aşamasında söz konusu şartları taşıyan tanıkların ifadesi dikkate alınmaktadır. Ancak bu yasanın da değiştirilmesi gerekmektedir. Günümüz teknolojik gelişmeleri dikkate alındığında söz konusu şartlar vergiyi doğuran olay hakkında maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasını engeller vaziyettedir. Örneğin bir kişinin kira sözleşmesinin fotoğrafını akıllı telefon kullanmak suretiyle kendi isteğiyle komşusu ile paylaşması halinde, komşunun bu vaziyette tanık olduğu bu durumu basit bir şekilde telefonundaki belgeyi göstererek aydınlatması mümkündür. Bu nedenle vergilendirme evresinde de tanığın vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık olma şartının kaldırılması lazım gelmektedir.

Yine aynı şekilde vergi yargılaması sırasında duruşmada vergiyi doğuran olayla ilgisi tabii ve açık olmayan tanıkların beyanlarının alınabilmesine uygun bir düzenlemenin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yani Anayasa'daki adil yargılama hakkına uygun ve vergiyi doğuran olaya ilişkin olarak maddi gerçeğin ortaya çıkarılması için konuyla alakalı bilgisi olan her tanığın beyanı alınmalıdır. Tüm bu sebeplerle Türk vergi yargılamasında duruşma sırasında herhangi bir sınırlama olmaksızın tanık beyanlarının alınmasını sağlayacak yasal bir düzenleme hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Akil C, Özler ME 2018. Tanıklık Beyanının Delil Değerinin Değerlendirilmesi Hakkında Bir İnceleme (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 25.02.2015 Tarihli Kararının Değerlendirilmesi). Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 34: 61-73.

Akkaya M, 1997. Vergi Sorumlusunun Vergi Yargısı ve Vergi İdaresi Karşısındaki Konumu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 46(1): 185-208.

Akkaya M 11 Mayıs 2012. Vergi Yargısında Yargılama Süreçlerinin Yeniden Değerlendirilmesi. Danıştay ve İdari Yargı Günü 144. Yıl Sempozyumu.

Alpay D 2021. "Vergi Yargılama Hukukunda Tanık Dinlenilmesi Üzerine Bir Değerlendirme. Mali Hukuk Dergisi, 17(204): 3115-3146.

Armağan R, Armağan A 2022. Türk Vergi Yargısında Re'sen Araştırma İlkesinin Sınırları. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 8(2): 417-444.

Aslan O, Karakoç H 2018. Vergi Hukukunda Uyuşmazlık Tipleri ve Çözüm Önerileri. 1. Baskı, Adalet Yayınevi, s. 73-77.

Atar Y 1994. Vergi Hukuku. 2. Baskı, Mimoza Yayınları.

Aykar Ö 2018. Vergi Kanunları, 7. Baskı, Adalet Yayınevi.

Bahar K (hzl.) 2014. Ödünç Para Verme (İkrazatçılık, Tefecilik ve Pos Tefecilik) İşlemleri ve Vergilendirilmesi. Ordu SMMM Odası Yayını.

Bekar E 2013. Tefecilik Suçu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 71(2): 499-526.

Biyan Ö 2018. Vergi Hukukunda Tanık İfadelerinde Teşmil Uygulaması. Özhan Çetinkaya, Adnan Gerçek (Ed.), Prof. Dr. Nihat Edizdoğan'a Armağan, Ekin Yayınları.

Boyraz GG 2020. Türk Vergi Yargısında İspat Vasıtalarından Biri Olarak Tanık İfadesi ve Uygulaması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE.

Candan T 2005. Açıklamalı İdari Yargılama Usul Kanunu. 1. Baskı, Maliye ve Hukuk Yayınları.

Canpolat C 2021. Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanık Beyanının İtibari Değerine İlişkin Bazı Özel Durumlar, Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25(2): 511-554.

Canyaş O 2014. İdari Yargılama Usulü Kanunu ve Vergi Usul Kanunu Arasındaki Çatışmaların Klasik Yöntemle Çözümü. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 110: 189-218.

Çağlar K 2022. Vergi Usul Kanunu ve Yorumu, 7. Baskı, Adalet Yayınevi.

Çebi Buğdaycı MÖ 2021. İdari Yargılama Usulünde Keşif Delili. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 29(1): 1-45.

Ergün ÇE 2006. Vergi Yargılamasında Re'sen Araştırma İlkesi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 55(2): 65-89.

Gözler K 2016. Hukuka Giriş. 13. Baskı, Ekin Yayınları.

Gözübüyük Ş, Dinçer G 1999. İdari Yargılama Usulü. 2. Baskı, Turhan Kitabevi.

Gümüşkaya G 2024. Vergi Hukukunda İspat. 1. Baskı, Oniki Levha Yayıncılık.

Kalenderoğlu M 2017. Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi. 18. Baskı, Agon Bilgi Akademisi.

Kaneti S, Ekmekçi E, Güneş G, Kaşıkçı M 2022. Vergi Hukuku. 2. Baskı, Filiz Kitabevi.

Kaplan G. İdari Yargılama Hukukunda Sözlülük Usulü ve Tanık Dinlenebilmesi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme, İdaregentr.

Kapucu G, Kocatepe M 2021. Vergi Yargılamasında Tanık. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 7(1): 133-165.

Karakoç Y 1997. Vergi Yargılaması Hukukunda Tanık Beyanının Delil Olması. Vergi Sorunları Dergisi 104: 90-120.

Karakoç Y 2018. Türk Vergi Yargılaması Hukukunda Delil Sistemi. 3. Baskı, Yetkin Yayınları.

Kırbaş S 2015. Vergi Hukuku. 20. Baskı, Siyasal Kitabevi.

Mutluer MK 2006. Vergi Genel Hukuku. 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Oktar A 2019. Vergi Hukuku. 14. Baskı, Türkmen Kitabevi.

Oral H 2020. Vergi Yargılaması Hukukunda Tanık Beyanı (Türkiye Uygulamasının Avrupa Yaklaşımı Işığında Değerlendirilmesi). Türkiye Barolar Birliği Dergisi 147: 75-109.

Öncel M, Kumrulu A, Çağan N, Göker C 2021. Vergi Hukuku. 30. Baskı, Turhan Kitabevi.

Önen M 2005. Hukuka Giriş. 1. Baskı, Arıkan Yayınları.

Öztürk İ 2007. Vergi Yargılamasında Tanıklık Müessesinin Yeri. Vergi Sorunları Dergisi 225: 86-89.

Pekcanıtez H, Atalay O, Özekes M 2018. Medeni Usul Hukuku. 6. Baskı, Vedat Kitapçılık.

Perçin N 1995. Vergi Hukukunda İspat ve Serbest Delil Sistemi Vergi Sorunları Dergisi 81: 69-81:55-71.

Saraçoğlu F, Çakar EP 2018. Vergi Hukuku. 9. Baskı, Gazi Kitabevi.

Turan Hİ 2010. Vergi Hukukunda Tanık Beyanının Delil Niteliği. Mali Hukuk Dergisi 71: 2489–2493.

Seviğ V, 'Vergi Yasasında Tanık İfadesi', ismmmo.org.tr.

Topuz İ, Özkaya K 2002. Açıklamalı-İçtihatlı İdari Yargılama Usul Kanunu. 1. Baskı, Mahalli İdareler Derneği Yayını.

Uzun M 2014. Bir Adil Yargılanma Hakkı Olarak Tanığı Sorgulama ve Tanık Dinletme Hakkının Türk Vergi Yargılamasındaki Yeri. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 63 (1): 219-245.

Üzeltürk H 2023. Vergi Kanunları. 20. Baskı, Legal Yayıncılık 2023.

Yavuzdoğan S 2007. İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 31. Maddesi Çerçevesinde Medeni Yargılama Hukuku-İdari Yargılama Hukuku İlişkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi SBE.

Bölüm 4

SİGORTA TAHKİMİNDE İTİRAZ HAKEM HEYETİNİN DİRENME KARARI VERMESİNİN MÜMKÜN OLUP OLMADIĞI MESELESİ

Cihan KIRPIK[1]

1 Öğr. Gör., Trabzon Üniversitesi Şalpazarı Meslek Yüksekokulu Hukuk Bölümü, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Doktora Programı Öğrencisi, ORCID: 0000-0001-5081-4860.

GİRİŞ

Sigorta ettiren veya sigorta sözleşmesinden menfaati bulunan kişiler ile riski üstlenmiş olan taraflar arasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için Sigortacılık Kanunu md. 30 gereğince mahkeme yargılaması ve iç tahkim yargılamasının dışında ayrıca bir tahkim yargılaması düzenlenmiştir. Sigortacılığa ilişkin tahkim yargılaması sigorta tahkim komisyonu nezdinde yürütülmektedir. Bu komisyon nezdinde Sigortacılık Kanunu md. 30/12'ye ilişkin tebliğde[1] belirtilen parasal sınırların aşılması halinde hakemlerin veya hakem heyetinin vermiş olduğu kararlara karşı itiraz hakem heyetine gidilmesi mümkündür. İtiraz hakem heyetinin vermiş olduğu kararlara karşı ise Sigortacılık Kanunu md. 30/12 uyarınca ve yine ilgili tebliğdeki parasal sınırın aşılması[2] halinde temyiz yoluna gidilebilmesi mümkündür. Temyiz mahkemesi olan Yargıtay'ın vermiş olduğu bozma kararına karşı ise sigorta tahkim komisyonu itiraz hakem heyetinin direnme kararı vermesinin mümkün olup olmadığı meselesi çalışmanın çözümlenmesi gereken temel sorusudur.

Bu çalışmada öncelikle direnme kararının kural olarak yargılamanın hangi aşamasından sonra verilmesinin mümkün olduğu açıklanmıştır. Sonrasında ise hakemlerin Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnme hakları olup olmadığı konusunda Mülga 1086 sayılı HUMK dönemindeki Yargıtay içtihadı birleştirme kararı ve ilgili daire kararları incelenmiştir. Söz konusu açıklamalardan sonra sigortacılık tahkiminde hakemlerin direnme hakkı olup olmadığı incelenmeden önce itiraz hakem heyetinin kararlarına karşı temyiz yolundan bahsedilmiştir. İlgili konunun netleştirilmesinden sonra sigorta tahkimi itiraz hakem heyetinin direnme kararı verip veremeyeceğine ilişkin çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Akabinde ise Sigortacılık Kanunu md. 30/12, HUMK ve HMK hükümleri birlikte değerlendirilerek bu konuda bir neticeye varmaya çalışılmıştır. Son olarak itiraz hakem heyetinin direnme kararı verip veremeyeceğine ilişkin sigorta tahkim komisyonu hakem kararlarında yer verilen görüşlere değinilmiştir.

1. Genel Olarak Direnme Kararı

Direnme kararından bahsetmeden önce bu aşamaya nasıl gelindiğini açıklamak gerekir. Temyiz kanun yoluna başvurulabilecek şartların oluşması ile birlikte temyize gidilmesi halinde Yargıtay'ın ilgili dairesince bozma, onama veya düzelterek onama kararlarının verilmesi mümkündür. Bozma kararının verilmesi durumunda, dosya ilgili mahkemesine gönderilir. Mahkeme tarafından bu aşamada iki çeşit karar verilebilmesi mümkündür. Bunlardan birisi temyiz mahkemesinin vermiş olduğu bozma kararına uyma, ikincisi ise

1 Bkz. Sigortacılık Kanun'unun 30. maddesinin on ikinci ve on beşinci fıkralarında yer alan parasal sınırların artırılmasına ilişkin tebliğ, RG., T. 16.04.2022, S. 31811; ilgili tebliğde değişiklik yapılan maddeler için bkz. RG., T. 28.2.2023, S. 32118.

2 2023 yılı için iki yüz otuz sekiz bin yedi yüz otuz Türk lirası üzerindeki uyuşmazlıklar için itiraz hakem heyeti kararına karşı temyiz yoluna gidilmesi mümkündür.

bu karara karşı alt derece mahkemesinin kendi vermiş olduğu kararda direnmesidir (Atalı, 2018: 193-194, ed. Akkaya; Budak, 2022: 456-457)[3].

Direnme kararı, Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK)[4] md. 373/5'te hüküm altına alınmıştır. Direnme kararı, ilgili mahkemece verilen kararın Yargıtayın ilgili dairesi tarafından bozulması halinde mahkemenin, isabetli ve doğru olduğu kanaatiyle vermiş olduğu kararda ısrar etmesi anlamına gelmektedir[5]. Bozmaya uyma kararı ara karar niteliğindeyken direnme kararı ise nihai karar niteliğindedir. Bunun yanı sıra direnme kararı esasen eski kararın tekrarı niteliğinde olmasına karşın şeklen yeni bir karar özelliği göstermektedir. Belirtmek gerekir ki direnilen karar hakkında taraflar tarafından temyiz yoluna başvurulmadığı takdirde karar kesinleşmektedir (Atalı, 2018: 189, ed. Akkaya: 189; Atalı ve Ermenek, 2022: 347).

Taraflar tarafından temyiz yoluna gidilmesi halinde ise karar, tekrar bozma kararını vermiş olan daireye gönderilir. Söz konusu daire, direnme kararını isabetli görürse kararını, direnme kararına göre düzeltir. Fakat direnme kararı söz konusu Yargıtayın ilgili dairesince isabetli görülmezse, dosya Yargıtay Hukuk Genel Kuruluna gönderilir. HMK md. 373/7 gereğince Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından verilen karara uyulması mecburidir.

2. Mülga 1086 sayılı HUMK Döneminde Hakemlerin Direnme Kararı

Mülga 1086 sayılı HUMK'un yürürlükte olduğu döneme bakıldığında hakem[6] kararlarına karşı iptal davası[7] açılması usulü düzenlenmemiştir. HUMK döneminde hakem kararlarına karşı kanun yolu olarak temyiz yoluna başvurulması mümkündür. Temyiz yoluna başvurunun ardından temyiz mahkemesi olan Yargıtayın vereceği karara karşı hakemlerin direnme kararı verip veremeyeceği hususu ilgili yargıtay kararlarında da tartışılmıştır. Nitekim 28.01.1994 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararının[8] karşı oy yazılarının ilkinde "*… gerçekten de Yargıtay'ın çok sınırlı sebeplerle bir hakem kararı bozabileceği düşüncesiyle, bozma kararlarına karşı karar düzeltme yolu (HUMK mad. 440/III-4) ve direnme hakkı tanımamıştır*". Şeklinde bir görüşe yer ve-

3 Bozma kararına uyulması ve direnilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Pekcanıtez vd., 2018: 485-491); mahkemenin Yargıtay'ın vermiş olduğu bozma kararının bir bölümüne uyma bir bölümüne ise uymama hakkı bulunmaktadır. Ancak mahkemenin bozmaya uyduğu ve uymayıp direneceği hususları açıkça belirtmesi gerektiğine ilişkin bkz. (Arslan vd., 2021: 697-698).

4 RG., T. 04.02.2011, S. 27836.

5 Direnme kararı esasen iki bölüm şeklinde yazılır. Birinci bölümde mahkeme kendi kararında neden direndiğini gerekçesiyle birlikte ifade eder. İkinci bölümde ise kendi vermiş olduğu yani temyiz merci tarafından bozulmuş olan kararını tekrar eder. İlgili bilginin detaylı açıklaması için Bkz. (Kuru ve Aydın, 2021, 2. Cilt: 1431-1432).

6 Tarafların aralarında çıkmış olan uyuşmazlığın çözümü hususunda karar vermeye yetkili kıldıkları özel kişilere hakem adı verilmektedir. Benzer tanım ve ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuru ve Aydın, 2022: 694 ve devamı).

7 İptal davası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuru ve Aydın, 2022: 710-711; Arslan vd., 2021: 834 ve devamı; Yıldırım, Aralık 2016: 3007-3024).

8 Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu, 1993/4 E., 1994/1 K., 28.01.1994 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 09.11.2023).

rilmiştir.

İlgili kararın ikinci karşı oy yazısında ise hakemlere direnme hakkı tanınması gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. "*… kabul edilen bu İçtihadı Birleştirme Kararı karşısında hakem kararları maddi hukuka aykırılık gerekçesiyle de Yargıtay ilgili dairesince bozulabileceğinden; bozma kararına karşı hakemlerin direnemeyecekleri yolundaki uygulamanın yeniden gözden geçirilerek, direnme yolu açılmalı ve hatta usulün 440. maddesi yasama organınca da değiştirilip karar düzeltme yolu da kabul edilmelidir.*" Şeklinde görüşe yer verilerek hakemlerin Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnmelerinin mümkün olması gerektiği savunulmuştur.

23.10.1972 tarihli İçtihadı Birleştirme Kurulu kararında[9] ise hakemlerin direnme kararı vermelerinin mümkün olup olmadığı konusunda dolaylı olarak bir sonuca varmak mümkündür. İlgili kararda Yargıtay, hakemlerin kararlarının HUMK'un 533. maddesinin 1. bendi dışındaki nedenlerden birisiyle bozulması durumunda; yeni seçilen hakemlerin, bozma nedenleri çerçevesinde inceleme yapıp karar verebileceği yönünde görüşünü açıklamıştır. Bu bakımından Yargıtay'ın söz konusu karardaki tutumu için denebilir ki hakemler yalnızca Yargıtay'ın bozma kararına bağlı kalarak bir karar verebilmeleri mümkündür. Dolayısıyla bozma kararının kapsamı dışına çıkarak bir karar veremeyecekleri gibi uyuşmazlığa ilişkin bir önceki hakem heyetinin verdiği kararda da direnemezler. Öğretideki haklı görüşe göre ise ilgili kararda hakemlerin direnme kararı verip vermeyecekleri konusunda bir açıklamada bulunulmadığı belirtilmektedir[10].

23.10.1972 tarihli İçtihadı Birleştirme Kurulu kararının karşı oy yazısın-

9 "*Hakem kararı HUMK. 533. maddesinin 1. bendine göre bozulmuşsa tahkim sözleşmesi artık sona erer. Bu takdirde, taraflar bundan sonra, hakeme değil, vazifeli ve salahiyetli mahkemeye gitmek zorundadırlar. Şayet, hakem kararı söz konusu maddenin diğer bentlerine göre bozulmuşsa, o zaman, taraflar hakemleriyle tahkim süresini yeniden tespit ve tayin ederler. (HUMK. 533/son fıkra) Zira, hakemler kendilerine intikal eden uyuşmazlığı nihai karara bağlamak suretiyle kazai yetkilerine son vermiş olurlar. Hakem kararı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 533. maddesinin 1. bendi dışında kalan diğer üç sebepten herhangi birisiyle bozulmuşsa, bozmadan sonra seçilen hakemler ki bunlar eski hakemler de olabilirler - artık bozmanın kapsamı içinde kalmak, sadece bozulan kısımla ilgili hususta inceleme yapıp karar vermek zorunluğundadır. Lehine karar verilen taraf için "usuli müktesep hak" teşkil eden yönleri tekrar tetkik edemezler ve bu hususlarla ilgili herhangi bir karar da veremezler. Ancak, Yargıtayın bozması hakemin bitaraf olmaması halinde (HUMK. J21) veya hakemin ehliyetsizliğine (HUMK. 519) dair is, ancak o takdirde yeni seçilen hakemler bozma kararının kapsamı dışına çıkarak, dava konusu uyuşmazlığın tümünü yeniden inceleyip bir karara bağlarlar… Sonuç: Hakem kararlarının Yargıtay tarafından Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun 533. maddesinin 1. bendi dışındaki sebeplerden herhangi birisiyle bozulması halinde yeni seçilen hakemlerin bozma sebepleri çevresinde inceleme yapıp karar verilebileceklerine, bozmanın kapsamı dışına çıkamayacaklarına ve bozma dışında kalan kısımların lehine karar verilen taraf için usuli kazanılmış hak teşkil edeceğine, ilk toplantı günü olan 23.10.1972 tarihinde üçte ikiyi aşan çoğunlukla (72 olumlu oya karşı 12 muhalif oyla) karar verildi*". Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu (YİBK), K. 1972/12 (23 Ekim 1972), Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu, 1972/2 E., 1972/12 K., 23.10.1972 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 09.11.2023).

10 Aktaran: (Köksal, Haziran 2023: 142).

da[11] ise HUMK'un 533. maddesinin son fıkrasında hakem kararlarının ısrar kabiliyeti olmayan kararlardan olduğunun belirtilmiş olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Yargıtay'ın ancak sınırlı nedenlerle bir hakem kararını bozabileceği düşünülerek hakemlere direnme hakkının tanınmadığı görüşüne yer verilmiştir.

23.10.1972 tarihli içtihadı birleştirme[12] kararı esas alınarak verilmiş olan ve hakemlerin direnme kararı veremeyecekleri hususunda görüş belirten Yargıtay Hukuk Genel Kurulu Kararları[13] mevcuttur. Bu kararların birinde[14] HUMK md. 429 gereğince direnmenin mahkemelere özgü olan hukuksal kurum olduğu, hakemliğin ise HUMK'un sekizinci babında düzenlenmiş ayrı bir kuruluş olduğu ve bu bapın direnme kararına yollama yapmadığı dolayısıyla hakemlerin direnme kararı veremeyeceği vurgulanmıştır.

3. Sigortacılık Tahkiminde Kanun Yolu

Sigortacılık Kanunu md. 30/12 uyarınca sigortacılık tahkiminde verilen kararlara ilişkin genel kural olarak kırk bin[15] Türk lirasını aşan uyuşmazlıklar konusunda itiraz edilmesi halinde itiraz merci tarafından verilen kararlar hakkında temyiz yoluna gidilebileceği düzenlenmiş vaziyettedir. Söz konusu belirlenen miktarı aşan uyuşmazlıkların yanı sıra hükmün devamında belirtilen hallerde de temyiz yoluna her halde gidilebilmesi mümkündür. Bunlar; tahkim süresinin sona ermesinin ardından karar verilmiş olması, talepte bulunulmayan bir husus hakkında karar verilmiş olması, hakemlerin yetkileri içerisinde yer almayan konularda karar vermesi ve son olarak hakemlerin, tarafların iddialarına ilişkin karar vermemesi halleridir. Ayrıca Sigortacılık Kanunu'nun ilgili 12. fıkrasında temyiz ile ilgili usul ve esaslar hakkında 1086

11 "*Hakem kararları ısrar kabiliyeti olmayan kararlardan bulunduğu 533. maddenin son fıkrası ile belirmektedir. Yargıtay'ın çok mahdut sebeplerle bir hakem kararını bozabileceği düşünülerek böyle bir karara israr hakkı tanınmamıştır*". Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kurulu Karşı Oy Yazısı, 1972/2 E., 1972/12 K., 23.10.1972 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 09.11.2023).

12 Yargıtay Kanunu md. 15/2-b gereğince içtihatların birleştirilmesinde Yargıtay Hukuk Genel Kurulu görevlidir. Yargıtay'ın görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuru ve Aydın, 1. Cilt, 2021: 77-78).

13 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1995/1114 E., 1996/302 K., 24.04.1996 T., (Çevrimiçi), https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 10.11.2023); Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2005/15-728 E., 2006/1 K.., 25.01.2006 T., (Çevrimiçi), https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 10.11.2023).

14 *"Daha açık ifadeyle, hakemlerin Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnme hakları ve yetkileri bulunmamaktadır. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun 429. maddesi uyarınca direnme, "mahkemelere" özgü bir hukuksal kurumdur. "Hakemlik" ise, aynı yasanın sekizinci babında belirlenmiş ayrı bir kuruluştur. Bu bap, direnme kurumuna yollama yapmamıştır. O nedenle 23.10.1972 gün, 1972/2 Esas, 1972/12 Karar sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu kararının gerekçesinde de açıklandığı üzere hakemler, direnme kararı veremezler"*. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2005/15-728 E., 2006/1 K.,25.1.2006 T., (Çevrimiçi), https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 10.11.2023); Yargıtayın ilgili kararı hakkında hakemlerin mahkeme niteliğinde olmadığına ilişkin görüş için bkz. (Balcanlı, 2016: 88-89).

15 Ancak bu miktar 2022 yılında yayınlanan "Sigortacılık Kanunu'nun 30 Uncu Maddesinin On İkinci ve On Beşinci Fıkralarında Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ" ile her yıl yeniden belirlenmektedir. Ayrıca uyuşmazlık miktarının parasal sınırın altında kalmasını sağlamak amacıyla kötü niyetli şekilde ıslah yapıldığı ve bu şekilde kararın kesinleşmesinin sağlandığı meselesi için bkz. (Çakan, 2022: 117-118).

sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanun'unun (HUMK)[16] uygulanacağı vurgulanmıştır.

Sigorta tahkiminde itiraz hakem heyetinin[17] kararlarına karşı temyiz kanun yoluna gidilecek olmasında herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır[18]. Zira Sigortacılık Kanunu'nun 30. maddesinin 12. fıkrasında temyiz yoluna başvurulabileceği açıkça düzenlenmiştir. Yargıtay ise İstinaf mahkemelerinin oluşumu ile birlikte ortaya çıkan kanun yolu mercinin İstinaf mı yoksa Yargıtay mı olduğu meselesini içtihadı birleştirme kararı ile birlikte nihai sonuca ulaştırmıştır.

Söz konusu olan 19.06.2020 tarihli kararında[19] Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, sigorta tahkim komisyonu itiraz hakem heyetinin vermiş olduğu kararlara ilişkin olarak kanun yolunun temyiz kanun yolu olduğunu şu şekilde açıkça belirtmiştir;

"6100 sayılı HMK'nın "genel kanun", 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'nun ise "özel kanun" olduğu hususu hiçbir kuşku ve duraksamaya yol açmayacak ölçüde açıktır. Bu şekilde bir özel düzenleme varken genel yollama kuralının uygulanması ise hukuk metodolojisi ile de bağdaşmayacaktır. Bu konuda ilgili maddenin sonraki düzenlemelerinde kanun koyucunun istinaf kanun yolunu esastan ve içerik olarak da denetime tabi tutmak amacıyla kasten ve özellikle devre dışı bıraktığı, kendi özel itiraz ve temyiz sistematiğini kurduğu belirgindir. İstisnai bir düzenleme olan bu durum öğretide "atlamalı temyiz" olarak isimlendirilerek, istinaf incelemesi yapılmadan doğrudan temyize tabi işlere örnek gösterilmektedir. Kanun koyucunun istinaf incelemesi yerine itiraz hakem heyeti incelemesini tercih ettiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesi ile bağlantılı olan ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 36. maddesinde güvence altına alınan "hak arama özgürlüğünü" korumak bakımından belirli miktarların üzerindeki uyuşmazlıklara karşı temyiz kanun yolunu açık tuttuğu anlaşılmaktadır. Açıklanan nedenlerle, 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu'nun 30. maddesi ile kurulan Sigorta Tahkim Komisyonu İtiraz Hakem Heyetinin bölge adliye mahkemelerinin faaliyete başladığı 20.07.2016 tarihinden sonra itiraz üzerine verilen kararları temyiz kanun yoluna tabidir".

16 RG., T. 2,3,07.1927, S. 622,623,624.

17 Bir Yargıtay kararında "sigorta tahkimi itiraz hakem heyeti" ifadesi yerine "uyuşmazlık hakem heyeti" kullanımı söz konusudur. Bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2023/4-395 E., 2023/478 K., 17.05.2023 T., (Çevrimiçi), https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 03.11.2023).

18 Aynı yönde görüş için bkz. (Özdamar, Ocak 2013: 850-851); itiraz hakem heyetinin kararlarına karşı başvurulacak kanun yolunun temyiz başka bir anlatımla Yargıtay olduğuna ilişkin aynı yöndeki görüş için bkz. (Erdemir, 2017: 35).

19 Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulu, 2019/4 E., 2020/1 K., 19.06.2020 T., (Çevrimiçi), www.hukukturk.com, (E.T. 09.11.2023).

4. Sigortacılık Tahkiminde İtiraz Hakem Heyetinin Direnme Kararı

İtiraz hakem heyetinin itiraz üzerine önüne gelen dosyada vermiş olduğu karara karşı kanun yolu konusunda tereddüt olmamasına rağmen temyiz mahkemesinin vermiş olduğu karara karşı itiraz hakem heyetinin direnme kararı verip vermeyeceği konusunda açık bir hüküm bulunmamaktadır (Köksal, Haziran 2023: 146). Dolayısıyla hakemlerin direnme kararı verip veremeyeceği hususunda öğretide farklı görüşler bulunmaktadır.

4.1. Öğretideki görüşler

Öğretideki görüşlerden birine göre tarafların aralarında çıkan uyuşmazlığı ivedilikle çözme amacı ile hakeme başvurmaları söz konusudur. Hakemlerin direnme kararı verebilmesi halinde bu durumun tarafların ilgili amacına ters düşecek olması nedeniyle hakemlerin Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnme hakkı olmadığı savunulmaktadır (Doğanay, Aralık 1997: 60). Aksi yöndeki görüşlere göre maddi hukuka uygunluk denetimi nedeniyle Yargıtay'ın bozma kararına karşı hakemlerin direnme kararı vermesinin mümkün olduğu savunulmaktadır[20].

Bir başka görüşe göre ise hakemlere direnme hakkının verilmesi halinde bu aynı zamanda temyize ilişkin tüm diğer hususların hakemlerin kararlarına da aynı şekilde uygulanacağı anlamına gelecek bu da beklenen faydayı getirmeyecek olumsuz yönü daha ağar basacaktır[21]. Bir diğer görüşte ise Yargıtay'ın hakemlerin bozma kararına karşı direnmelerinin mümkün olmadığına ilişkin içtihadının istikrar kazanmış olması ve aynı zamanda bazı Hukuk Genel Kurulu kararlarında da belirtilmiş olması sebebiyle değişmesi olası değildir. Bu sebeplerden ötürü sigorta hakemlerinin Yargıtay'ın vermiş olduğu bozma kararına karşı direnmeleri söz konusu değildir (Öztek, Ekim 2009: 246)[22].

Bu durumda hakemlerin ve özelinde sigorta tahkimi itiraz hakem heyetinin direnme kararı verip vermeyecekleri hususunda bir sonuca ulaşabilmek için HMK md. 447/2'yi irdelemekte yarar vardır. Söz konusu düzenlemeye bakıldığında mevzuatta, yürürlükten kaldırılan 1086 sayılı HUMK'a yapılan yollamaların 6100 sayılı HMK'nın ilgili hükümlerine yapılmış sayılacağı ifade edilmiştir.

---

20 Söz konusu görüşler için bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 1995/15-1114 E., 1996/302 K., 24.4.1996 T., (Çevrimiçi), https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 11.11.2023).

21 İlgili yazar olması gereken hukuk bakımından ise kanun değişikliğinin yapılarak temyiz sebeplerinin genişletilmesini ve bu kapsamda hakemlere direnmesi yetkisi verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bkz. (Albayrak, Şubat 2008: 84).

22 Aynı yönde hakemlerin direnme kararı veremeyeceklerine ilişkin bkz. (Yaşar, Ekim 2018: 234).

Sigortacılık Kanunu'nun 30. maddesinin 12. fıkrası gereğince itiraz[23] üzerine verilen kararlar hakkında temyize gidilebilmesinin[24] mümkün olduğu ve ayrıca temyizle ilgili usul ve esaslar bakımından HUMK'un uygulama alanı bulacağı vurgulanmıştır.

Temyiz mercinin vereceği karara karşı direnmeye ilişkin husus ise HMK'nın sekizinci kısmının "Temyiz" başlıklı ikinci bölümünde yer alan 373. maddesinde düzenleme altına alınmıştır. Sigortacılık Kanunu md. 30/12'de ise temyize ilişkin HUMK'a yollama yapılmıştır. Söz konusu yapılan yollama HMK md. 447/2 gereğince şu an yürürlükte olan 6100 sayılı HMK'ya yapılmış sayılır. Bu bağlamda sigortacılık tahkiminde direnme kararı ile ilgili olmak üzere HMK'nın temyiz ilişkin hükümlerinin uygulanması gerektiği söylenebilir. Bundan ötürü söz konusu hususta, itiraz hakem heyeti tarafından verilen kararlar hakkında, Yargıtay ilgili dairesince bozma kararının verilmesi durumunda itiraz hakem heyetinin, HMK md. 373/5 hükmü gereğince direnme kararı verebileceğini söylemek mümkündür (Köksal, Haziran 2023:147).

Bunun yanı sıra Sigortacılık Kanunu md. 30/23'te Sigortacılık Kanunu'nda hüküm bulunmayan hallerde HUMK hükümlerinin sigortacılıktaki tahkim[25] hakkında da kıyasen uygulanacağı belirtilmiştir. Sigortacılıkta tahkimi düzenleyen mevzuatta direnme kararının verilmesinin mümkün olmadığına yönelik bir düzenleme mevcut olmadığından HMK'daki direnme kararı hakkındaki hükümlerin, sigortacılıkta tahkime de kıyasen uygulanabileceği söylenebilir (Köksal, Haziran 2023: 147).

Öğretide is itiraz hakemlerinin direnme kararı vermesinin mümkün olmadığını savunan görüşler[26] bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre kanun koyucu tarafından HUMK bağlamında herhangi bir maddede hakemlerin direnme kararı verebileceğine ilişkin bir hükme yer verilmediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla hakemlerin söz konusu direnme yetkisini kullanmalarının hukuku aykırılık oluşturacağı savunulmaktadır (Ertekin ve Karataş, 1997: 339). Ancak bu görüşlerden bir diğerinin ise gerekçelendirilmeden savunulduğunu belirtmekte fayda vardır (Ulaş, Aralık 2007: 262).

---

23 Sigortacılık Kanunu md. 30/12'ye ilişkin tebliğde belirtilen on beş bin Türk lirası ve daha üzerindeki uyuşmazlıklara ilişkin hakemlerin veya hakem heyetinin vermiş olduğu kararlara karşı itiraz hakem heyetine gidilmesi mümkündür. Bkz. "Sigortacılık Kanununun 30. maddesinin On İkinci ve On Beşinci Fıkralarında Yer Alan Parasal Sınırların Artırılmasına İlişkin Tebliğ", RG., T. 28.02.2023, S. 32118.

24 Temyize başvuru sınırı, Sigortacılık Kanunu md. 30/12'ye ilişkin tebliğde 2023 yılı için iki yüz otuz sekiz bin yedi yüz otuz Türk lirası olarak belirlenmiştir. Belirtilen parasal sınırın üzerindeki uyuşmazlıklar hakkında itiraz hakem heyeti kararına karşı temyiz yoluna gidilmesi mümkündür. Söz konusu parasal sınırı aşmayan uyuşmazlıklar için temyiz kanun yoluna başvurulması mümkün değildir.

25 Sigortacılık tahkiminin özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özdamar ve Doğan, 2022: 34-35).

26 (Ertekin ve Karataş, 1997: 339; Yaşar, 2018: 234-235).

Kanaatimizce itiraz hakem heyetinin kararlarına karşı temyiz yolu öngörüldüğünden dolayı temyiz kurallarının tamamının uygulandığı kabul edilmesi gerekir. Temyiz kurallarının tamamının uygulama alanı bulduğu durumda itiraz hakem heyetinin Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnme hakkının bulunması zorunlu bir unsurdur[27].

4.2. Direnme kararı hakkında yargıtay uygulaması

Yargıtay, hakemlerin ve özelinde sigorta tahkimi itiraz hakem heyetinin, temyiz mercinin vermiş olduğu bozma kararına karşı direnemeyecekleri görüşündedir. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu[28] 17.05.2023 tarihli kararında hakemlerin direnme kararı verip veremeyeceklerine ilişkin görüşünü şu şekilde açıklamıştır; *"Hakemlerin direnmesini mümkün görmek, uyuşmazlığa düşen tarafların resmî yargıyı bırakarak, uyuşmazlığı bir an önce hallettirmek için anılan iradi alternatif yolunu seçmedeki amacına da aykırıdır (Özbay, ...: Hakem Kararlarının Temyizi, Ankara 2004, s. 372 vd). Sigortacılık Kanunu'nun sigorta konusundaki uyuşmazlıkların uzman kişiler tarafından az maliyetle, hızlı ve adil şekilde çözüme kavuşturularak sigortacılık sektörüne olan güvenin artırılması yönünde güttüğü gayeye de uygun düşmemektedir. Zira bozma kararından sonra sistemlerine göre yeniden seçilen hakemler bozma kapsamıyla sınırlı olarak inceleme yapmaktadır (Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulunun 23.10.1972 tarihli ve 1972/2 Esas., 1972/12 Karar sayılı İBK kararı). Daha açık bir ifadeyle sigortacılıkta tahkim müessesesi hızlı ve adil çözüme ulaşmak hedeflenmiştir. Bu nedenle 1086 Sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'nun (HUMK) 440/III-4. maddesi gereğince hakem kararlarına karşı karar düzeltme yoluna dahi başvurulamayacağı düzenlenmiştir. Netice itibariyle Uyuşmazlık Hakem Heyetince direnme kararı verilmesi mümkün değildir. Nitekim aynı ilkeler Hukuk Genel Kurulunun 02.11.2021 tarihli ve 2018/ (17)4-686 Esas, 2021/1318 Karar; 22.09.2022 tarihli ve 2022/4-672 Esas, 2022/1127 Karar sayılı kararlarında da benimsenmiştir. Bu nedenle direnme adı altındaki kararın usulden bozulmasına karar vermek gerekmiştir".*

Söz konusu kararda Yargıtay, sigortacılık tahkim kurumunun oluşturulmasındaki temel amacın uyuşmazlıkların hızlı ve adil bir şekilde çözümlenmesi olduğunu belirtmiştir. Bunun yanı sıra HUMK'un 440/III-4. maddesi uyarınca hakemlerin vermiş olduğu kararlara karşı karar düzeltme yoluna dahi başvurulamayacağı hüküm altına alındığını ifade etmiştir. Yargıtay, ilgili sebeplerden dolayı hakemlerin direnme kararı vermesinin mümkün olmadığı görüşündedir.

---

27 Temyiz kurallarının tümünün uygulanmasının yarardan çok zarar getireceği görüşü için bkz. (Albayrak, Şubat 2008: 84).

28 Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, 2023/4-395 E., 2023/478 K., 17.05.2023 T., (Çevrimiçi), https://www.kazanci.com.tr/, (E.T. 03.11.2023).

4.3. Sigorta Tahkim Komisyonu Hakem Kararlarında Direnme Kararı

Hakem kararlarına bakıldığında ise sigorta tahkimindeki hakem heyetlerinin Yargıtayın vermiş olduğu bozma kararına karşı direnme hakkı olmadığını belirten kararlar verilmektedir[29]. Son yıllardaki hakem kararlarında, Yargıtayın bozma kararına karşı hakem heyetinin direnme hakkının olmadığı görüşü baskındır. Direnme hakkının olmadığı yönünde görüş belirten hakem kararlarının dayanak noktası 25.01.2006 tarihli Hukuk Genel Kurulu kararıdır. Hukuk Genel Kurulu ise 1972 tarihli İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu kararına atıf yaparak Yargıtayın bozma kararına karşı hakem heyetinin direnme hakkının olmadığı hususunda görüş belirtmiştir.

Ayrıca bu görüşünü Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu'ndaki "bozmaya uyma ve direnme" başlıklı hükme dayandırmaktadır. Söz konusu hükümde yalnızca bölge adliye mahkemesi ile ilk derece mahkemesinin direnme kararı vereceğinden söz edilmektedir. Bunun yanı sıra 2006 tarihli Hukuk Genel Kurulu Kararında hakem kurumunun ayrı bir kuruluş olduğu ve hakem müessesinin düzenlendiği HUMK'un sekizinci babında direnme kararına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmadığı ve direnme hususuna yollama yapılmadığı vurgulanmıştır. Bu nedenle de ilgili Hukuk Genel Kurulu Kararında 1972 tarihli İçtihadı Birleştirme Kararındaki gerekçelerle birlikte hakem heyetinin direnme kararı vermesinin mümkün olmadığı yönünde hüküm kurulmuştur.

Tarafların, sigortacılıkta tahkim yargılamasını tercih etmesinin sebeplerinden birisi daha hızlı bir biçimde uyuşmazlığı sonuçlandırmak olabilir[30]. Ancak esas olan adaletli ve hakkaniyetli bir şekilde yargılama yapılarak hakkı olana hakkının verilmesidir. Tıpkı mahkemenin yargılama faaliyetinin esas noktası tarafların arasındaki adaletin tesis edilmesi olduğu gibi hakem yargılamasının temel amacı bu olmalıdır. Sigortacılıkta tahkiminde hızlı karar verilmesi[31] uğruna adaletli olmayan kararların verilmesi söz konusu dahi olmamalıdır. Bundan ötürü itiraz hakemlerinin vermiş olduğu kararın taraf veya taraflarca temyiz yoluna götürülmesi ile Yargıtay'ın uyuşmazlığa ilişkin bozma kararı[32] karşısında hakemlerin, adil ve doğru düşündükleri biçimde

29 Hakem Kararı, K. 2023/210853 17.07.2023 T., (Çevrimiçi), http://www.sigortatahkim.org/files/karardrgs54.pdf, e-bülten, (E.T. 20.10.2023).; Hakem Kararı, 2023/156061 K., 29.05.2023 T., (Çevrimiçi), http://www.sigortatahkim.org/files/karardrgs54.pdf, e-bülten, (E.T. 20.10.2023).

30 Sigortacılık tahkim sisteminin getirilmesindeki hedefe ulaştığına dair görüş ve sigorta tahkimine başvuru sayıları ve uyuşmazlıkların çözümlenme sayısına ilişkin detaylı bilgi için bkz. (Günay, 2022: 47-48).

31 Hakeme gidilmesinin tek amacının hızlı karar verilmesi olamayacağı ve tarafların kendi iradeleri ile uyuşmazlığın çözümünün belirli bir süreden fazla örneğin altı aydan çok sürebileceğini kararlaştırabilmesinin mümkün olduğuna ilişkin bkz. (Alangoya, Der. Mert Namlı, 2012: 203-204).

32 Öğretide hakem kararının taraflarca temyize götürülmesi halinde Yargıtay'ın önüne gelen uyuşmazlıkta Yargıtay'ın esas ilişkin inceleme yaparak bozma kararı vermesi söz konusu olacağı ifade edilmiştir. Bkz. (Köksal, Haziran 2023: 148); fakat temyiz mahkemesi olan Yargıtay'ın dosya üzerinde esasa ilişkin inceleme yapma yetkisi bulunmadığını belirtmekte yarar vardır. Bu konuda Bkz. (Selçuk, Ocak 2013: 359); Ayrıca temyiz yargılaması sırasında yeniden yargılama yapılamayacağına ilişkin bkz. Atalı, "TEMYİZ (Hukuk)", (Çevrimiçi) https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/temyiz_hukuk, (E.T. 04.11.2023).

kendi kararlarında direnme haklarının bulunması, taraflar arasındaki hukuki uyuşmazlığın hakkaniyete uygun bir biçimde çözümlenmesine katkı sağlayacak önemli bir husustur (Köksal, Haziran 2023: 148).

Ayrıca ifade etmek gerekir ki temyiz mahkemesinin yaptığı inceleme sonrasında bozma kararı çıkması halinde söz konusu bozma kararına itiraz hakem heyetinin uymak zorunda bırakılması uyuşmazlığın iradi olarak sigorta hakemleri nezdinde çözümlenmesini isteyen tarafların iradelerine aykırı hareket edilmesi anlamına gelebilir. Çünkü ilk yargılama hakemler tarafından gerçekleştirilmiş olmasına rağmen Yargıtay'ın bozma kararının ardından ilgili bozma kararına uyularak bir karar verilmiş olması durumunda tarafların asıl olarak istedikleri hakem iradesine[33] göre bir kararın ortaya çıkması mümkün değildir (Köksal, Haziran 2023: 148).

SONUÇ

Sigorta sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıkların çözümü amacıyla Sigortacılık Kanunu md. 30'da hüküm altına alınmış olan sigortacılık tahkimi, HMK'da düzenlenen tahkim usulünden bazı yönlerden farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılıklardan birisi, Sigortacılık Kanunu md. 30/12 uyarınca parasal sınır şartını sağlayan uyuşmazlıklar için verilen hakem kararlarına ilişkin iptal davası açılamaması temyiz yoluna gidilecek olmasıdır. Temyiz aşamasında ise Yargıtay, sigorta tahkim komisyonu nezdindeki itiraz hakem heyetinin vermiş olduğu kararı bozabileceği gibi kararı yerinde bulup onama kararı da verebilir. Yargıtayın, bozma kararı vermesi durumunda itiraz hakem heyetinin direnme kararı vermesi gündeme gelmektedir.

Yargıtay İçtihadı Birleştirme Genel Kurulunca 23.10.1972 tarihinde verilmiş olan İçtihadı Birleştirme Kararı dayanak gösterilerek verilen Hukuk Genel Kurulu kararlarında, çeşitli daire kararlarında ve sigorta tahkim komisyonu hakem kararlarında da hakemlerin direnme kararı vermelerinin mümkün olmadığı belirtilmektedir. Fakat ilgili İçtihadı Birleştirme Kurulu tarafından verilen kararın gerekçesinde hakemlerin direnme kararı veremeyeceklerine dair bir ifade mevcut değildir. Bu bakımından ilgili YİBGK'nın dayanak gösterilerek hakemlerin ve özelinde sigorta tahkim komisyonu nezdindeki itiraz hakem heyetinin direnme kararı veremeyeceği yönündeki baskın görüşe katılmak mümkün değildir. Zira Sigortacılık Kanunu md. 30/12'de, HMK ve

33 Zira 5684 sayılı Sigortacılık Kanunu md. 30/1'de hak sahiplerinin ve sigorta şirketi ile uyuşmazlığa düşen kişilerin tahkim usulünden faydalanabilecekleri belirtilmiştir. İlgili hükümde kanun koyucu tarafından "faydalanır" şeklinde bir ifadeye yer verilmemiş, onun yerine "faydalanabilir" sözcüğüne yer verilmiştir. Bunun yanı sıra tahkim, niteliği gereği tarafların serbest iradeleri ile kendi aralarındaki uyuşmazlığı çözmek için başvurdukları bir yargılama sistemidir. Ayrıca sigorta tahkim sistemine üye olma hususu da sigortacılık yapan kuruşların serbest iradesine bırakılmıştır. Bu gerekçeler bir arada değerlendirildiğinde iradi olarak sigorta tahkimine giden taraflar açısından uyuşmazlığa ilişkin kararın söz konusu itiraz hakem heyeti haricinde bir temyiz mahkemesinin bozma iradesi ile ortaya çıkması uyuşmazlığın taraflarının iradelerine aykırı şekilde oluşması anlamına gelir, bu durumda tahkim sisteminin var oluş amacına ters düşmektedir.

yollama yapılan hükümler bakımından HUMK'da direnme kararının verilemeyeceğine dair açık bir hüküm bulunmamaktadır.

Söz konusu husus ile birlikte Sigortacılık Kanunu md. 30/12'de sigorta tahkiminde itiraz üzerine verilen hakem kararlarına karşı temyiz kanun yoluna gidilebileceği öngörülmek suretiyle temyiz yolu tercihinde bulunulmuştur. Bu tercih ile birlikte temyiz yolunun tüm özellikleri ve koşullarının uygulanması ve böylelikle sigorta tahkimi itiraz hakem heyetinin Yargıtay'ın bozma kararına karşı direnme hakkına sahip olduğunun kabulü gerekir.

KAYNAKÇA

Alangoya Y 2012. Bir Tebliğ Dolayısı ile Hakem Mahkemesinin Direnmesi Üzerine Düşünceler. Der. Mert Namlı, Yavuz Alangoya Makaleler. İstanbul: 1. Baskı, Beta.

Albayrak, H Şubat 2008. Tahkimde Kanun Yolları. Terazi Hukuk Dergisi, 18(3): 59-88.

Arslan R, Yılmaz E, Taşpınar Ayvaz S, Hanağası E. 2021. Medenî Usul Hukuku. Ankara: 7. Baskı, Yetkin.

Atalı M ve Ermenek İ 2022, Medenî Usûl Hukuku. Ankara: 4. Baskı, Seçkin.

Atalı M 2018. Kanun Yolları. Medenî Usûl Hukuku. ed. Tolga Akkaya. 172-208. Eskişehir: 1. Baskı. Anadolu Üniversitesi Yayını.

Balcanlı MR 2016. Bir Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak İstanbul Tahkim ve Arabuluculuk Merkezi (Istac) Tahkim Yargılamasında Delillerin İbrazı ve Değerlendirilmesi. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 8: 75-113.

Budak AC 2022. Medenî Usul Hukuku. İstanbul: 6. Baskı, Filiz Kitapevi.

Çakan O 2022. Sigorta Tahkim Yargılaması ve Tahkime Elverişliliğin Değerlendirilmesi. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı.

Doğanay İ Aralık 1997. Ticaret Hukuku ve Yargı Kararları Sempozyumu. Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

Erdemir, MA. Sigorta Hukuku Uyuşmazlıklarında Tahkim. Ankara: 1. Baskı Seçkin Yayıncılık, 2017.

Ertekin E ve Karataş İ 1997, Uygulamada İhtiyari Tahkim ve Yabancı Hakem Kararlarının Tenfizi Tanınması. Ankara: 1.Baskı. Yetkin Yayınları.

Günay B 2022. Sigorta Hukuku, Ankara: 1. Baskı, Seçkin Yayıncılık.

Pekcanıtez Hakan vd., 2018. Medenî Usul Hukuku. Ankara: 6. Baskı, Vedat Kitapçılık.

Köksal B Haziran 2023. Sigortacılıkta Tahkimde İtiraz Hakem Heyetinin Direnme Hakkı. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 166: 129-154.

Kuru B ve Aydın B 2021. Medeni Usul Hukuku El Kitabı. Ankara: 1. Cilt, 2. Baskı, Yetkin Yayınları.

Kuru B ve Aydın B 2021. Medeni Usul Hukuku El Kitabı. Ankara: 2. Cilt, 2. Baskı, Yetkin Yayınları.

Kuru B ve Aydın B 2022. Medenî Usul Hukuku Ders Kitabı. Ankara: 7. Baskı, Yetkin Yayınları.

Selçuk S Ocak 2013. Temyiz Denetiminin Sınırları ve Bu Sınırlara Uymamanın Kaçınılamaz Sancılı Sonuçları/Açmazları/Tehlikeleri. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 19(2): 319-361.

Özdamar Mehmet Ocak 2013. Sigorta Hukukunda Uyuşmazlıkların Çözümünde Tahkim Sistemi Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 17(1): 831-855.

Özdamar M ve Doğan B 2022, Sigorta Hukuku. Ankara: 1. Baskı. Seçkin Yayıncılık.

Öztek Selçuk Ekim 2009. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu Yönünden Sigortacılıkta Tahkime Bakış. Legal Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, 13: 221-249.

Ulaş Işıl Aralık 2007. Sigortacılıkta Tahkim. Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi, 14(2): 239-266.

Yaşar TN Ekim 2018. Sigorta Hukukunda Tahkim. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 36: 211-240.

Yıldırım F Aralık 2016. Tahkimde İptal Davası ve İptal Davasının Amaçları Bakımından Bazı Değerlendirmeler. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(3): 3005-3026.

Veri Tabanları ve İnternet Siteleri

https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/temyiz_hukuk.

https://www.resmigazete.gov.tr/.

www.hukukturk.com,

www.kazanci.com.

www.turcademy.com.

Bölüm 5

ULUSLARARASI ÇEVRE HUKUKU KAPSAMINDA NÜKLEER ZARARLARDAN DOĞAN DEVLET SORUMLULUĞU VE SİVİL SORUMLULUK ÇATIŞMASI[1*]

Shujaudin ARYAN[2]

1 Bu makale, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Islam Safa KAYA danışmanlığında hazırlanan "Uluslararası Çevre Hukukunda Nükleer Enerjinin Kullanımı ve Bu Kullanımdan Doğan Sorumluluk" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID: [https://orcid.org/0009-0004-4887-1654].

I. GİRİŞ

Uluslararası çevre hukuku ile nükleer enerji faaliyetleri arasındaki ilişki, günümüz küresel yönetişiminin ve devlet sorumluluğunun en kritik kesişim noktalarından birini oluşturmaktadır. Nükleer enerji, fosil yakıtlara kıyasla düşük karbonlu bir elektrik üretim alternatifi sunması ve iklim değişikliğiyle mücadelede üstlendiği stratejik rol nedeniyle devletler tarafından giderek daha fazla tercih edilmektedir. Ancak bu teknolojinin doğasında barındırdığı devasa riskler; olası bir kaza durumunda ulusal sınırları aşan, nesiller boyu süren ve geri döndürülemez çevresel felaketlere yol açabilmektedir. Bu durum, devletlerin nükleer enerjiden barışçıl amaçlarla yararlanma egemenlik hakkı ile komşu devletlerin ve küresel çevrenin korunması zorunluluğu arasında köklü bir hukuki gerilim yaratmaktadır.

Çalışmanın temelini oluşturan bilimsel ve hukuki problem, uluslararası çevre hukukunun emredici ilkeleri ile mevcut uluslararası nükleer sorumluluk rejimlerinin pratikte sunduğu hukuki koruma arasındaki yapısal uçurumdur. Uluslararası çevre hukuku; zarar vermeme (no-harm), ihtiyat (precaution) ve kirleten öder (polluter-pays) ilkeleri bağlamında, nükleer faaliyetlere izin veren devletlere sınır aşan zararları önleme ve özen yükümlülüğü (due diligence) atfetmektedir. Buna karşılık, 1960 Paris Sözleşmesi, 1963 Viyana Sözleşmesi ve Tamamlayıcı Tazminat Sözleşmesi (CSC) gibi nükleer sivil sorumluluk (civil liability) rejimleri, tazminat miktarlarını gerçek kaza maliyetlerinin çok altında sınırlamakta, tüm mali riski yalnızca nükleer operatörlerin omuzlarına yüklemekte ve devletleri uluslararası arenada hukuki hesap vermekten korumaktadır.

Bu makalenin temel amacı, uluslararası çevre hukuku ilkelerinin nükleer zararlara ilişkin mevcut sözleşmelerdeki yapısal eksiklikleri gidermek amacıyla nasıl entegre edilebileceğini incelemek ve devlet sorumluluğu (state responsibility) ile sivil sorumluluk arasındaki boşluğu kapatacak kapsamlı bir reform modeli sunmaktır.

1. Nükleer Enerji ve Çevresel Risklerin Boyutu Enerji, modern medeniyetin en temel itici gücüdür. Yanan her elektrik lambasının, ısıtılan her binanın, işleyen fabrikaların, hastanelerin ve iletişim ağlarının arkasında, kökeni birincil bir kaynağa uzanan karmaşık bir enerji dönüşüm zinciri yatar. Sanayi Devrimi'ne ve yirminci yüzyılın küresel ekonomisine güç veren fosil yakıtların kullanımı, bugün insan kaynaklı iklim değişikliğinin en temel nedeni olarak kabul edilmektedir. Paris Antlaşması'nın bağlayıcı sıcaklık hedefleri ve mahkemelerdeki iklim davaları bunun en somut göstergeleridir. Hal böyle olunca, fosil yakıtlara karşı düşük karbonlu alternatifler bulma arayışı nükleer enerjiye yeniden hayat vermiştir.

Nükleer santrallerin en büyük avantajı, doğrudan sera gazı salınımı yapmadan elektrik üretebilmeleridir. Ne var ki nükleer enerji, başka hiçbir enerji kaynağıyla kıyaslanamayacak kadar kendine has riskler de barındırır. Bu kaynağın prensipte binlerce yıl boyunca medeniyet ölçeğinde bir enerji sağlayabileceği savunulsa da, bu vizyonun gerçekleşebilmesi, nükleer enerjiyi çevreleyen yönetişim çerçevelerinin söz konusu riskleri bu denli uzun zaman dilimleri boyunca güvenle yönetebilme kapasitesine bağlıdır. İşte bu iki karşıt gerçeğin birleşimi —nükleer enerjinin medeniyet kurucu eşsiz potansiyeli ile asla tamamen ortadan kaldırılamayan kaza riski— bu makalenin uluslararası hukuk merceğinden incelediği temel gerilimi oluşturmaktadır.

2. Mevcut Küresel Nükleer Enerji Tablosu 2020 yılı verilerine bakıldığında 32 farklı ülkede yaklaşık 440 nükleer güç reaktörü bulunmakta olup, bu reaktörler dünyadaki toplam elektriğin yüzde 14'ünü ve düşük karbonlu elektriğin yüzde 26'sını karşılamaktadır. Genç ve eğitimli nüfus nükleer enerjinin düşük sera gazı salınımını olumlu bir özellik olarak görürken, olası kazalar ve atık yönetimi gibi çevresel riskler konusunda ciddi endişeler taşımaktadır. İklim değişikliğiyle mücadele argümanı ile çevresel kaygılar arasındaki bu uçurum aslında basit bir iletişim sorunu değil, tam anlamıyla bir yönetişim sorunudur. Eğer olası kazaların faturası da dahil olmak üzere nükleer riskin tüm maliyetini doğru yansıtan bir sorumluluk çerçevesi kurulursa nükleer enerji çok daha pahalı bir seçenek haline gelir. Çünkü mevcut durumda bu riskler sorumluluk üst sınırları gibi yöntemlerle bir nevi sübvanse edilmektedir.

II. NÜKLEER FAALİYETLERDE SİVİL SORUMLULUK REJİMİ VE YETERSİZLİKLERİ

Nükleer enerjinin barındırdığı bu devasa riskler, tarihsel süreçte uluslararası sivil sorumluluk sözleşmeleriyle yönetilmeye çalışılmıştır. Ancak bu rejim, başından beri mağdurları korumaktan ziyade, yeni gelişen nükleer endüstriyi korumaya odaklanmış bir "yalıtım mimarisi" üzerine inşa edilmiştir.

1. Kusursuz Sorumluluk ve Sorumluluğun Kanalize Edilmesi Paris, Viyana, Ortak Protokol ve CSC gibi tüm bu belgelere baktığımızda karşımıza mağdurun yanında duran tek bir tutarlı özellik çıkar: Operatörün kusursuz sorumluluğudur. Eğer ortaya çıkan zarar operatörün ödemekle yükümlü olduğu tavan sınırın içinde kalıyorsa, mağdurların klasik haksız fiil hukukundaki o ağır ispat yüküyle uğraşmasına gerek kalmaz. Bu ilke, aşırı tehlikeli faaliyetler yürüten operatörlerin bu işin maliyetini üstlenmesi gerektiği fikrine dayanır ve operatörlerin kazadan çok önce nükleer riski hesaplamasını sağlayarak bir ihtiyat mekanizması gibi çalışır.[1]

1 G. Kecskés, "The concept of state responsibility and liability in nuclear law", Acta Juridica Hungarica, 49(2), 2008, s. 230-240.

Ancak sorumluluğun sadece operatöre kanalize edilmesi kuralı, nükleer sorumluluk rejiminin tartışmasız en çok eleştirilen yönüdür. Hedef tüm sorumluluğu sigortalı ve kolayca tespit edilebilen tek bir tarafta toplamak olsa da, bu pratik kuralın çok ağır ve sistematik bir bedeli vardır. Kazaları önleme konusunda en kritik konumda olan tasarımcılar, üreticiler ve ekipman tedarikçileri bu sayede tüm davalardan muaf tutulmuş olur. Bu kural, tazminat tavanlarıyla birleştiğinde nükleer endüstri için adeta bir "çifte kalkan" yaratır.

2. Sorumluluk Tavanları ve Sistemin Parçalı Yapısı Sorumluluk tavanları sistemin en temel sorunudur. Bu tavanlar rejimin endüstriyi koruma refleksinin en somut göstergesidir. Bu bireysel dava sistemi, binlerce hatta milyonlarca davanın açılacağı feci bir felakette işe yaramaktan uzaktır. Fukuşima kazasının maliyeti yaklaşık 200 milyar ABD Dolarını bulurken, Paris Sözleşmesi'nin 2004 yılında güncellenen şartlarına göre ödenebilecek maksimum tazminat sadece 1.5 milyar Euro'dur.[2] Kapsamlı çevresel zararları tazminatsız bırakan bu tavan uygulamaları, uluslararası çevre hukukunun zarar vermeme ve kirleten öder ilkelerini açıkça ihlal etmektedir.

Altmış beş yıl geçmesine rağmen uluslararası nükleer sorumluluk rejimi hala tam bir "yama işi" olmaya devam etmektedir. Farklı üyelikleri olan, farklı sorumluluk seviyeleri belirleyen belgeler var ama evrensel tek bir çerçeve yoktur. Geniş kitleleri korumasız bırakan parçalı üyelik, gerçek kaza maliyetlerinin hep altında kalan tazminat tavanları ve kararları uygulayacak etkili mekanizmaların yokluğu, sistemin en temel zayıflığıdır.

3. Tamamlayıcı Tazminat Sözleşmesi (CSC) ve Üyelik Açığı 1997 yılında kabul edilen Tamamlayıcı Tazminat Sözleşmesi (CSC), küresel çapta bir nükleer sorumluluk ağı kurmaya yönelik en iddialı girişim olup Paris ve Viyana arasındaki duvarı kaldırmayı amaçlamıştır. Sisteme katılan devletlerin uluslararası bir ek fon sunmasını öngören bu sözleşme, ancak Japonya'nın Fukuşima felaketini yaşadıktan sonra onaylamasıyla Nisan 2015'te yürürlüğe girebilmiştir.[3] Ancak bugün CSC'nin en büyük zayıflığı hala çözülemeyen üyelik sorunudur. Çin, Rusya ve Hindistan gibi çok büyük nükleer programları olan devletler inatla bu sistemin dışında durmaya devam etmektedir; bu durum komşu ülkeler için devasa ve tazmin edilemez bir hukuki boşluk yaratmaktadır.

III. DEVLETİN SORUMLULUĞU VE SİVİL SORUMLULUK ÇATIŞMASI

1. Temel Soru ve Kritik Kavramsal Ayrım Nükleer sorumluluk rejimindeki yapısal eksiklikleri tartışırken sormamız gereken en temel soru şudur: Bir nükleer kaza sınır aşan ciddi bir zarara yol açtığında, uluslararası hukuk doğrudan devleti (tesise lisans veren ve denetleyen hükümeti) sorumlu tutar

2 Z. Korkmaz, "Nükleer enerji alanında üçüncü şahıs sorumluluğuna ilişkin 1960 tarihli Paris sözleşmesini değiştiren 2004 protokolü...", Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 13(1), 2023.

3 Nükleer Zarar İçin Tamamlayıcı Tazminat Sözleşmesi (CSC), UAEA Belgesi INFCIRC/567, 1997.

mı? Bu noktada literatürde genellikle göz ardı edilen kritik bir kavramsal ayrıma dikkat edilmelidir: "Responsibility" (haksız fiil sorumluluğu) ve "Liability" (hukuka uygun fiil sorumluluğu).

Devletin sorumluluğu (state responsibility), bir devletin açıkça haksız ve uluslararası hukuka aykırı bir fiil işlemesi durumunda doğar (ARSIWA).[4] "Liability" ise uluslararası hukukun izin verdiği ancak sınır ötesi zarar riski taşıyan faaliyetlerden kaynaklanır. Nükleer sorumluluk sözleşmeleri tam da bu "hukuka uygun faaliyet" alanında çalışarak yasal faaliyetlerin tazminatını düzenler. Ancak devlet denetim görevini (özen yükümlülüğünü) yerine getirmezse, tasarımı hatalı bir reaktöre bilerek lisans verirse veya bir kazayı komşularına bildirmekte gecikirse, sorumluluk sözleşmelerinden bağımsız olarak "devletin uluslararası sorumluluğu" (state responsibility) doğar ve sivil sorumluluk sözleşmeleri devletlere bu tür haksız fiilleri için hiçbir bağışıklık zırhı sağlamaz.

2. ARSIWA Kapsamında Devletin Sorumluluğu ARSIWA kurallarına göre uluslararası hukuka aykırı bir fiilin oluşması için isnadiyet ve ihlal unsurları aranır. Nükleer denetim kurumlarının bir reaktöre lisans vermesi veya güvenlik standartlarını uygulamaması doğrudan devlete atfedilir. Devlet, sınır aşan zararları önlemek için gerçek ve ciddi bir denetim yapmak zorundadır; faaliyet ne kadar tehlikeliyse devletten beklenen özen standardı da o kadar yüksektir. İsnadiyet ve ihlal tespit edildiğinde, ARSIWA'nın cezası nettir: Tam onarım (full reparation). Tam onarımda bir tavan (üst sınır) yoktur; neden olunan tüm zararların tam parasal karşılığının ödenmesi demektir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun (ILC) 2001 ve 2006 yıllarında sınır aşan zarar üzerine yaptığı çalışmalar, devletlerin nükleer faaliyetlere izin verirken komşu devletlere bildirim ve istişare yükümlülüklerini teyit etmiştir. Ancak ILC, operatörün parasının hızlı ve yeterli tazminat sağlamaya yetmediği durumlarda "devletin kusursuz sorumluluğunu" (state strict liability) kurmayı reddederek hukuki bir belirsizlik yaratmıştır.

3. Sivil Sorumluluk Çerçevesinin Çöküşü ve Uygulama Nükleer sorumluluk sözleşmeleri devleti bir davalı değil, sadece operatörün parası tükendiğinde devreye giren bir arka plan garantörü olarak konumlandırır. Bu durum, zararın sözleşme sınırlarını aşması, kazanın sözleşmelere taraf olmayan bir devlette yaşanması veya radyasyon hastalıkları gibi uzun vadeli çevresel zararların ortaya çıkması senaryolarında sivil sorumluluk rejiminin tamamen çökmesine neden olmaktadır.

Tarihte Çernobil ve Fukuşima kazaları bu hukuki çöküşün en somut örnekleridir. Çernobil'de Sovyet devletinin tasarım hatalarını bilmesi ve

4 Uluslararası Hukuk Komisyonu, Uluslararası hukuka aykırı fiillerinden dolayı devletin sorumluluğuna ilişkin taslak maddeler (ARSIWA), 2001, Madde 4-8.

komşularına bildirim yapmaması, ARSIWA kapsamında doğrudan devlet sorumluluğunu doğurmuş olsa da,[5] siyasi engeller (Soğuk Savaş dinamikleri) nedeniyle hiçbir devlet uluslararası bir dava açamamıştır. Benzer şekilde Fukuşima'da, Japon Parlamentosu'nun "denetim zafiyetini" açıkça itiraf etmesine rağmen,[6] hiçbir komşu ülke uluslararası arenada hesap sormamıştır. Devletler nükleer süper güçlerle diplomatik kriz yaşamaktan çekinmekte, bu da hukuken var olan hakların pratikte kullanılamamasına yol açmaktadır.

4. Kurumsal Hesap Verebilirlik ve Tekrar Etmeme Garantileri Operatörler, sadece sigorta şirketlerinin kapsama aldığı cüzi miktarları değil, "kirleten öder" ilkesi gereği yarattıkları riskin tüm maliyetini üstlenmelidir. Bunun ötesinde, Allain ve Prihandono'nun (2026) işaret ettiği "tekrar etmeme garantileri" (guarantees of non-repetition) kavramı, zarara yol açan devletin gelecekteki felaketleri önlemek için yapısal reformlar yapmasını zorunlu kılar.[7] Devlet sorumluluğunu yerine getiren bir devlet, sadece tazminat ödemekle kalmayıp, nükleer güvenlik kurumunu bağımsızlaştırmalı ve uluslararası standartları zorunlu olarak uygulamalıdır.

IV. BİRLEŞİK BİR KÜRESEL NÜKLEER SORUMLULUK REJİMİ İÇİN REFORM ÖNERİLERİ

Kademeli reformların başarısızlığı ve iklim krizi çağında nükleer kapasitenin artırılması zorunluluğu, mevcut rejimin kökten değiştirilmesini şart kılmaktadır. Sistem, şu beş aşamalı reform modeliyle yeniden yapılandırılmalıdır:

1. Sorumluluk Tavanının Kaldırılması (Sınırsız Operatör Sorumluluğu): Mevcut tüm nükleer sorumluluk sözleşmelerinde yer alan sabit sorumluluk tavanı tamamen kaldırılmalıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Price-Anderson Yasası'nda altmış beş yıldır uyguladığı üç kademeli (özel sigorta, endüstri havuzu ve devlet garantisi) sınırsız sorumluluk sistemi, bunun ticari olarak gayet mümkün olduğunu kanıtlamaktadır.[8] Devletler, ihtiyat ilkesi gereği olası zararın tamamını karşılayacak mali güvenceyi baştan sağlamalıdır.

2. Nihai Güvence Olarak Zorunlu Devlet Kusursuz Sorumluluğu: Operatörün özel sigorta ve devlet tazminatıyla desteklenen sınırsız sorumluluğunun bile bütçeyi aştığı en kötü felaket senaryolarında, devletin kusursuz sorumluluğu (state strict liability) uluslararası sözleşmenin mecburi bir şartı olmalıdır. Devlet, o tehlikeli faaliyetin kendi topraklarında çalışmasına izin

5 L. A. Malone, "The Chernobyl accident: A case study in international law regulating state responsibility for transboundary nuclear pollution", Columbia Journal of Environmental Law, 12(2), 1987, s. 203-232.

6 Japonya Ulusal Diyeti Fukuşima Nükleer Kazası Bağımsız Soruşturma Komisyonu, The official report of the Fukushima nuclear accident independent investigation commission, 2012.

7 J. Allain ve I. Prihandono, "Guarantees of non-repetition and the future of transboundary harm", Transnational Environmental Law, 15(1), 2026, s. 125-130.

8 Price-Anderson Nükleer Endüstriler Tazminat Yasası, 1957, 42 U.S.C. Bölüm 2210(a)-(e).

verdiği için, bakiye faturayı kusursuz sorumluluk ilkesi gereği üstlenmek zorundadır.

3. Küresel Bir Nükleer Tazminat Fonunun Kurulması: Operatörün ve devletin tüm mali gücünün tükendiği durumlar için, denizcilik sektöründeki IOPC Fonları modeline benzer "küresel nükleer tazminat fonu" kurulmalıdır. Bu fon, tüm nükleer devletlerin zorunlu katılımıyla finanse edilmeli ve kazanın ertesi günü siyasi pazarlıklara takılmadan otomatik çalışacak bir mekanizmaya sahip olmalıdır.

4. Nükleer Zararın Kesin ve Kapsamlı Tanımı: Radyasyona bağlı hastalıkların kuluçka süreleri dikkate alınarak dava açma süresi en az elli yıla çıkarılmalıdır. Ayrıca, çevresel zararın hesaplanmasında ekosistem değerleme metotları sözleşmeye dahil edilmeli ve kaza sonrası reaktörü devreden çıkarma (decommissioning) maliyetleri doğrudan "nükleer zarar" kategorisine alınmalıdır.

5. Uluslararası Bir Nükleer Sorumluluk Mahkemesi: Tüm davaları sadece kazanın yaşandığı ülkenin mahkemelerine hapseden münhasır yargı yetkisi kuralı kaldırılarak, nükleer ve çevre hukuku alanında uzman hakimlerden oluşan tamamen bağımsız bir Uluslararası Nükleer Sorumluluk Mahkemesi (Tribunal) kurulmalıdır. Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi (ITLOS) örneğinde olduğu gibi,[9] bu mahkeme tüm dünyada geçerli tek bir nükleer zarar içtihadı oluşturacaktır.

V. SONUÇ

Uluslararası çevre hukuku ilkeleri (zarar vermeme, ihtiyat ve kirleten öder), nükleer teknoloji kullanan devletlere doğrudan özen yükümlülüğü (due diligence) yükleyen çok ağır hukuki kurallardır. Ancak, 1960'larda yeni filizlenen nükleer endüstriyi korumak için yazılan sivil sorumluluk sözleşmeleri, çevre hukukunun bu sert kurallarını kasten dışarıda bırakmış; faturayı sorumluluk tavanlarıyla sınırlandırmış ve devleti doğrudan davalardan tamamen muaf tutmuştur.

ARSIWA kurallarına göre devletin uluslararası hukuka aykırı fiillerinden doğan sorumluluğu (state responsibility) nükleer kazalarda kesinlikle devrededir. Çernobil ve Fukuşima felaketlerinde devletin doğrudan denetim zafiyetleri ortaya çıkmış olsa da, nükleer süper güçlerle diplomatik kriz yaşama korkusu, devletlerin uluslararası arenada hukuki haklarını kullanmalarını engellemiştir. Bu durum, nükleer kazalarda devletten hesap sormanın hukuken mümkün ama siyaseten ve pratikte neredeyse imkansız olduğunu göstermektedir.

9 S. Alam vd. (Edt.), International environmental law and the Global South, Cambridge University Press, 2015, s. 45-80.

Mevcut sistemi yama yaparak düzeltmek imkansızdır. Önerilen birleşik küresel nükleer sorumluluk rejimi; hesap sormayı devletlerin siyasi cesaretine bırakmayan otomatik bir sistemdir. Operatörlere sınırsız sorumluluk yükleyen, devletleri zorunlu nihai garantör ilan eden, küresel bir tazminat havuzu kuran ve davaları bağımsız bir Uluslararası Nükleer Mahkeme'ye taşıyan bu reform paketi, nükleer yönetişimin tek rasyonel çıkış yoludur. Çevre hukuku ilkeleri ile nükleer enerjinin gerçekleri, ancak devletin ve operatörün mali ve hukuki sorumluluğu eşzamanlı üstlendiği bu hibrit sistemle uzlaşabilir.

KAYNAKÇA

Allain, J. ve Prihandono, I. (2026). Guarantees of non-repetition and the future of transboundary harm: Lessons flowing from the Montara oil spill. *Transnational Environmental Law*, 15(1), 115-141.

Boustany, K. (1991). La loi canadienne sur la responsabilité civile nucléaire et les tendances du droit nucléaire. *Revue générale de droit*, 22(2), 343-372.

Crawford, J. (2002). *The International Law Commission's articles on state responsibility: Introduction, text and commentaries*. Cambridge University Press.

Dinleyici, A. S. (2021). Strict liability of states for dealing with transboundary nuclear damages. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 16(2), 313-332.

Eerkens, J. W. (2010). *The nuclear imperative: A critical look at the approaching energy crisis*. Springer Science & Business Media.

Eskandary, H. ve Farazmand, H. (2017). Investigation of the relationship between nuclear energy, renewable energy, and environmental improvement: In selecting countries including Iran. *Journal of Economics, Shahid Chamran University*.

Kecskés, G. (2008). The concept of state responsibility and liability in nuclear law. *Acta Juridica Hungarica*, 49(2), 221-245.

Kerbrat, Y. ve Maljean-Dubois, S. (2026). Opening the doors: Legal consequences of breaching international climate obligations in the ICJ Advisory Opinion on climate change. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 1-9.

Kiss, A. (2006). State responsibility and liability for nuclear damage. *Denver Journal of International Law and Policy*, 35(1), 67-87.

Korkmaz, Z. (2023). Nükleer enerji alanında üçüncü şahıs sorumluluğuna ilişkin 1960 tarihli Paris sözleşmesini değiştiren 2004 protokolü ile 7381 sayılı nükleer düzenleme kanununun mukayese ve değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(1).

Makhijani, A. (2007). *Carbon-free and nuclear-free: A roadmap for US energy policy* (2. baskı). Institute for Energy and Environmental Research Press.

Nükleer Enerji Alanında Üçüncü Şahıslara Karşı Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi (Paris Sözleşmesi). (1960, 29 Temmuz). OECD/NEA Belgesi NE/M(64)2.

Nükleer Zarar İçin Sivil Sorumluluk Viyana Sözleşmesi. (1963, 21 Mayıs). UAEA Belgesi INFCIRC/500.

Nükleer Zarar İçin Tamamlayıcı Tazminat Sözleşmesi (CSC). (1997, 12 Eylül). UAEA Belgesi INFCIRC/567.

Price-Anderson Nükleer Endüstriler Tazminat Yasası. (1957). 42 U.S.C. Bölüm 2210.

Uluslararası Hukuk Komisyonu. (2001). *Uluslararası hukuka aykırı fiillerinden dolayı devletin sorumluluğuna ilişkin taslak maddeler (ARSIWA)*. Birleşmiş Milletler.

Uluslararası Hukuk Komisyonu. (2006). *Tehlikeli faaliyetlerden kaynaklanan sınır aşan zararlar durumunda zararın tahsisine ilişkin taslak ilkeler*. Birleşmiş Milletler.

Uluslararası Petrol Kirliliği Tazminat Fonları (IOPC Fonları). (1978). *Petrol Kirliliği Zararının Tazmini İçin Uluslararası Bir Fon Kurulmasına Dair Uluslararası Sözleşme*.

Bölüm 6

ADİL GEÇİŞ VE HUKUK İLİŞKİSİ: BİBLİYOMETRİK BİR ANALİZ VE TÜRKİYE İÇİN HUKUKİ DEĞERLENDİRME[1]

Ali ERDEM[2]

1 Bu çalışma, 28.08.2026-02.09.2026 tarihleri arasında Antalya/Alanya'da düzenlenen 7. Uluslararası WriteTec Yapay Zeka Çağında Sosyal Bilimler ve Sağlık Bilimleri Kongresi'nde "Adil Geçiş Ve Hukuk İlişkisi: Bibliyometrik Bir Analiz" başlığıyla sunulmuş olup kongre bildiri kitabında yayımlanan özet metnin genişletilmiş ve bütünüyle yazılmış halidir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-Posta: alierdem@akdeniz.edu.tr, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2633-7555

1. Giriş

Küresel iklim değişikliği, yalnızca çevresel bir sorun olmanın ötesine geçerek insan yaşamının sosyal, ekonomik ve hukuki temellerini etkileyen çok boyutlu bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Fosil yakıtlara dayalı üretim sistemlerinden düşük karbonlu ve yenilenebilir enerjiye dayalı sistemlere geçiş, bir yandan ekolojik açıdan sürdürülebilir bir gelecek vaat ederken, diğer yandan istihdam kaybı, iş güvenliği, esnekleşme ve toplumsal eşitlik bakımından ciddi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu noktada, iklim stratejilerinin sosyal boyutunu merkeze alan ve dönüşüm sürecinde hiç kimsenin —özellikle kırılgan işçi gruplarının— geride bırakılmamasını hedefleyen "adil geçiş" kavramı, siyasi bir talep olmanın ötesinde hukuki bir tartışma alanına dönüşmüştür.

Kavram, başlangıçta emek hareketinin bir stratejisi olarak ortaya çıkmış (Stevis & Felli, 2015); zamanla iklim, enerji ve çevre adaleti yazınlarını bir araya getiren bir analiz çerçevesine dönüşmüş (McCauley & Heffron, 2018) ve Paris Anlaşması sonrasında uluslararası iklim hukukunun ilke ve yükümlülüklerinin yorumlanmasında giderek daha fazla işlev görmeye başlamıştır (Johansson, 2023). Buna karşın hukuk yazını, bu alana uzun süre sınırlı ilgi göstermiştir. Doorey (2017), iş hukukçularının iklim değişikliğini büyük ölçüde göz ardı ettiğini, çevre hukukçularının ise çalışma ilişkisinin düzenlenmesindeki karmaşıklığa yabancı kaldığını vurgulayarak "adil geçiş hukuku" adıyla bir alan önermiştir.

Türkiye açısından tablo ayrıca dikkat çekicidir. Adil geçiş tartışmaları Türkiye'de görece yenidir ve özellikle Avrupa Yeşil Mutabakatı'na uyum bağlamında görünürlük kazanmıştır (Varol & Yavuz, 2026). Türk iş hukukunda adil geçiş ilkesine dair açık bir düzenleme bulunmadığı, ancak mevcut normların çevresel etkiler gözetilerek yeniden yorumlanabileceği ileri sürülmektedir (Erdoğan, 2026). Öte yandan 9 Temmuz 2025'te yürürlüğe giren 7552 sayılı İklim Kanunu, adil geçişi Türk hukukunda ilk kez kanun düzeyinde tanımlamış ve ilke olarak benimsemiştir (İklim Kanunu, 2025, m. 2 ve m. 3). Dolayısıyla Türk hukukundaki güncel durumun yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu bölüm, bibliyometrik haritalama (nicel) ile hukuki analiz (normatif) yöntemlerini birlikte kullanarak üç soruya yanıt aramaktadır: (1) WoS'ta dizinlenen yayınlarda adil geçişin hukuki boyutu hangi kavramsal yapı, aktör ve iş birliği ağları etrafında şekillenmektedir? (2) Bu yapı, uluslararası ve AB hukukundaki normatif gelişmelerle nasıl ilişkilenmektedir? (3) Türk hukuku bu çerçevede nerede durmakta ve hangi boşluklar öne çıkmaktadır? Bölümün ikinci kısmında kavramsal ve tarihsel çerçeve, üçüncü kısmında uluslararası ve bölgesel hukuk çerçevesi sunulmaktadır. Dördüncü ve beşinci kısımlar-

da ise bibliyometrik yöntem ve bulgular aktarılmaktadır. Aaltıncı ve yedinci kısımlarda bulgulara ilişkin hukuki değerlendirme ile Türk hukuku analizi yapılmaktadır. Sekizinci kısım ise önerileri içermektedir.

2. Adil Geçişin Kavramsal ve Tarihsel Çerçevesi

2.1. Emek Hareketinden İklim Politikasına

Adil geçiş kavramının kökeni Kuzey Amerika sendikal hareketine dayanmaktadır. Petrol, Kimya ve Atom İşçileri Sendikası'ndan (OCAW) Tony Mazzocchi'nin, tehlikeli işlerden ayrılan işçilere gelir desteği ve eğitim olanağı sağlamayı amaçlayan "işçiler için Süper Fon" önerisi kavramın bilinen ilk formülasyonu olarak anılmaktadır. Süper fon önerisi, çevrecilerin "süper fon" adının olumsuz çağrışımda bulunduğu yönündeki eleştirileri neticesinde kavram "adil geçiş" olarak anılmaya başlanmıştır (Scottish Government, 2020). Kavramın tarihlendirilmesi alan yazında farklılık göstermektedir. Kimi çalışmalar terimin kökenini 1970'lerin emek hareketine bağlarken (Scottish Government, 2020; Varol & Yavuz, 2026), McCauley ve Heffron (2018) terimin 1980'lerde küresel sendikalarca önerildiğini belirtmektedir. Bu farklılık, kavramın tek bir kurucu metne değil, birbirini izleyen sendikal ve çevreci pratiklere dayanmasıyla açıklanabilir.

Başlangıçtaki odak, çevre politikalarının işçiler üzerindeki olumsuz istihdam etkilerinin telafisi ve iş kayıplarına karşı mali güvence oluşturulmasıdır. Stevis ve Felli (2015), küresel sendikaların önerdiği adil geçiş stratejisini, yeşil ekonomiye geçişte adalet sorusunu ele alan en odaklı ve gelişkin önerilerden biri olarak değerlendirmektedir. Räthzel ve Uzzell (2011) sendikaların "işler–çevre ikilemi" karşısındaki konumunu, Newell ve Mulvaney (2013) ise kavramın politik ekonomisini tartışmıştır. Bu birikim, adil geçişin kurumsal bir iklim hukuku kavramına dönüşmeden önce emek merkezli bir talep olduğunu göstermektedir.

2.2. Adalet Boyutlarının Genişlemesi

McCauley ve Heffron (2018), adil geçişi iklim, enerji ve çevre adaleti yazınlarını bir araya getiren yeni bir analiz çerçevesi olarak sunmaktadır. Kavramın başlangıçta temiz teknolojinin teşvikini yeşil işlerin güvencesiyle ilişkilendirmek üzere tasarlandığını, Paris Anlaşması'nın ise daha hızlı bir geçişin gerekliliğine dair küresel bir kabulü yansıttığını belirtmektedir. Yazarlar, bu çerçevenin dağıtımsal, usule ilişkin ve onarıcı adaleti kapsayan "üçlü ilkeler" etrafında geliştirilmesini önermektedir. Heffron ve McCauley (2018) "geçiş" ve "adalet" sözcüklerinin ayrı yazın toplulukları içinde çarpıtıldığını, kamuoyunun anlayışı ve kabulü için literatürü oluşturan bu toplulukların birleşmesi gerektiğini savunmaktadır. Heffron (2021) bu çizgiyi hukukun merkezî rolünü vurgulayarak sürdürmekte, tanıma ve kozmopolit

adaleti de içeren bir çerçeve önermekte ve Adil Geçiş Komisyonlarını incelemektedir.

Yazındaki diğer katkılar bu çeşitliliği pekiştirmektedir. Wang ve Lo (2021) kavramı bir derleme çalışmasıyla incelemiştir. Stevis ve Felli (2020) ise adil geçişin özü itibarıyla tartışmalı bir kavram olduğunu ve önerilerin ölçek ile kapsam bakımından sınıflandırılabileceğini savunmuştur. Healy ve Barry (2017) fosil yakıttan çekilme kampanyaları ile enerji adaleti ilişkisini politize eden bir okuma sunarken, Routledge ve arkadaşları (2018) iklim adaletinin devlet aracılığıyla ve devlete karşı nasıl gerçekleştirilebileceğini tartışmıştır. İskoçya Hükümeti'nin Adil Geçiş Komisyonu için hazırlatılan raporu, adil geçiş yaklaşımlarını statüko, yönetsel reform, yapısal reform ve dönüştürücü yaklaşımlar olarak dört ideal tipte toplayan bir sınıflandırmayı aktarmaktadır (Scottish Government, 2020). Türkçe yazında Varol ve Yavuz (2026), kavramın özünün eşitlik, katılım, tazmin-telafi ve tanıma adaletini merkeze almak olduğunu, buna karşın uygulamaların çoğunlukla istihdam ve ekonomik uyum politikalarıyla sınırlı kaldığını belirtmektedir.

Bu çeşitlilik hukuki açıdan önemlidir. Kavramın hangi anlamda kullanıldığı, hangi hukuki aracın —hak, yükümlülük, usul kuralı ya da fon— ile somutlaştırılacağını belirlemektedir.[1]

2.3. Hukuki Bir Kavram Olarak Adil Geçiş

Doorey (2017), çevre hukuku, iş hukuku ve çevre adaleti yazınlarını bir araya getirebilecek "adil geçiş hukuku" fikrini ortaya atmış ve bu alanın olgusal ile normatif sınırlarını tartışmıştır. Johansson (2023) ise kavramın uluslararası iklim hukukundaki yerini inceleyerek, Paris Anlaşması'ndan sonra adil geçişin, iklim hukuku ilke ve yükümlülüklerinin yorumlanmasında ve geliştirilmesinde giderek önem kazanan bir kavrama dönüştüğünü, kavramın emek merkezli bir anlayıştan daha kapsamlı bir anlayışa evrildiğini göstermiştir. Aynı çalışmanın özetlendiği değerlendirmede, adil geçişin siyasi ve yorumlayıcı bir işlev gördüğü, ancak doğrudan hukuki yükümlülük yaratmadığı vurgulanmaktadır (Johansson, 2023). Johansson'un (2025) sonraki çalışması, giderek daha fazla hükümetin adil geçişi ilerletmek için yasama tedbirlerine başvurduğunu, bu yeni yasama pratiğinin ise sınırlı akademik ilgi gördüğünü belirtmektedir. Başlığındaki "anlamlı yönetişim mi, gösterişçi hukuk mu?" sorusuyla, çerçeve iklim yasalarındaki adil geçiş hükümlerinin etkililiğini tartışmaya açmaktadır.

1 Kavramın tarihsel gelişimi ve hukuki düzenlemelere etkisi için ayrıca bkz. Artantaş (2025).

3. Uluslararası ve Bölgesel Hukuk Çerçevesi

3.1. Paris Anlaşması

Adil geçişin siyasi bir talepten hukuki metinlere taşınmasında en önemli eşik, 2015 tarihli Paris Anlaşması'dır. Anlaşmanın önsözü, ulusal olarak belirlenmiş kalkınma öncelikleri doğrultusunda işgücünün adil geçişinin ve insana yakışır iş ile nitelikli işlerin yaratılmasının zorunluluklarını dikkate aldığını belirtmektedir. Aynı önsöz, tarafların iklim eylemi yürütürken insan hakları alanındaki yükümlülüklerine saygı göstermesini, bunları geliştirmesini ve dikkate almasını da öngörmektedir (United Nations Framework Convention on Climate Change [UNFCCC], 2015). Bu iki ifadenin birlikte yer alması, bibliyometrik haritada görülen "adil geçiş–insan hakları–iklim değişikliği" üçlüsünün normatif dayanağını oluşturmaktadır. Ancak ifadelerin önsözde yer aldığı da ayrıca belirtilmelidir. Nitekim önsöz, antlaşma metninin yorumunda bağlam oluşturur, fakat kendi başına bir yükümlülük doğurmaz. Nitekim Johansson (2023) da adil geçişin doğrudan hukuki yükümlülük yaratmadığını vurgulamaktadır.

3.2. ILO Rehber İlkeleri ve Silezya Bildirgesi

Aynı yıl Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayımlanan "Herkes için Çevresel Açıdan Sürdürülebilir Ekonomiler ve Toplumlara Adil Geçişe İlişkin Rehber İlkeler", sosyal diyalog, sosyal koruma, çalışma haklarının korunması ve istihdam politikalarını içeren bütüncül bir çerçeve sunmaktadır (ILO, 2015; Scottish Government, 2020). Rehber ilkeler bağlayıcı olmayan niteliktedir. Bu ilkelerin işlevi, devletlere ve sosyal taraflara yol göstermektir. BMİDÇS kapsamında COP24'te (2018) gündeme gelen ve çok sayıda devletçe desteklenen Silezya Bildirgesi de adil geçişe ilişkin siyasi bir taahhüt niteliği taşımakta, hukuken bağlayıcı bir metin oluşturmamaktadır (COP24 Presidency, 2018).

3.3. Avrupa Birliği Hukuku

AB'de adil geçiş hem bağlayıcı hem de bağlayıcı olmayan araçlarla yürütülmektedir. Avrupa Yeşil Mutabakatı, Komisyon Bildirimi niteliğinde bir politika belgesidir (European Commission, 2019). Bağlayıcılık durumu ise mutabakatı uygulamayı sağlayan tüzük ve direktiflerden doğmaktadır. Bunların başında, 2050 iklim nötr hedefini ve 2030'a kadar 1990 düzeyine göre en az yüzde 55 net emisyon azaltımını bağlayıcı kılan Avrupa İklim Yasası (Tüzük (AB) 2021/1119) gelmektedir (European Parliament and Council, 2021b; Council of the European Union, 2022). Geçişten en çok etkilenen bölgeleri destekleyen Adil Geçiş Mekanizması ise (1)Adil Geçiş Fonu, (2)InvestEU programı altında özel bir program ve (3)Avrupa Yatırım Bankası'nın kamu sektörü kredi imkânını kapsayan üç kısımdan oluşmaktadır. Fon, Tüzük

(AB) 2021/1056 ile kurulmuş olup ağırlıklı olarak hibe sağlamaktadır (European Parliament and Council, 2021a). Buna karşılık, Konsey'in 16 Haziran 2022 tarihli Tavsiye Kararı, istihdam ve işgücü piyasası geçişleri, işte sağlık ve güvenlik, sosyal koruma sistemleri ile eğitim gibi alanlarda tedbirler önermektedir, ancak bağlayıcı değildir (Council of the European Union, 2022). Yeşil Mutabakatın ne ölçüde "yeşil" ve "adil" olduğu ise Fleming ve Mauger (2021) tarafından eleştirel biçimde tartışılmıştır.

3.4. İnsan Hakları ve Şirketlerin Durum Tespiti Yükümlülüğü

İnsan hakları boyutu yalnızca devletlerin yükümlülükleriyle sınırlı değildir. Bright ve Buhmann (2021), insan hakları olgusunu çevre alanına genişleten "risk temelli durum tespiti" kavramını iklim değişikliği bağlamında incelemektedir. Önleme, azaltma ve giderim olmak üzere üç yönü çözümlemekte ve bu mekanizmanın, şirketlerin iklim kaynaklı insan hakları etkilerini ele almanın yanında iklim azaltım stratejilerinin ve adil geçişe katkılarının insan hakları sonuçlarını da dikkate alan ikili bir işlev gördüğünü savunmaktadır. AB'de 2024/1760 sayılı Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifi bu alanda şirketlere yasal yükümlülükler getirmektedir (European Parliament and Council, 2024). Direktifin kapsamına ve takvimine ilişkin sonraki AB düzenlemelerinin güncel olarak izlenmesi gerekir.

Devletler bakımından ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Verein KlimaSeniorinnen Schweiz ve Diğerleri / İsviçre kararında (Büyük Daire, 9 Nisan 2024), Sözleşme'nin 8. maddesinin, devletlere iklim değişikliğinin ciddi olumsuz etkilerine karşı bireyleri etkili biçimde koruyacak düzenlemeleri kabul etme ve uygulama yönünde pozitif yükümlülük yüklediğini kabul etmiştir (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, 2024). Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşme sistemi açısından bu karar, iklim eyleminin insan hakları hukukuyla ilişkisini pekiştirmektedir. Karar azaltım yükümlülüklerine ilişkin olup adil geçiş ise bu eylemin sosyal maliyetlerinin de hak ve eşitlik ölçütleriyle yönetilmesini gerektiren tamamlayıcı bir boyut olarak okunabilir.

4. Yöntem

Bu çalışmada, uluslararası akademik yazında adil geçiş kavramının hukuki boyutunu ele alan yayınların gelişimini, entelektüel yapısını ve iş birliği ağlarını incelemek amacıyla bibliyometrik analiz yöntemi benimsenmiştir. Veri toplama sürecinde Web of Science (WoS) veri tabanı taranmış olup "just transition" (adil geçiş) kavramı, hukuk disiplini ile doğrudan ilişkili anahtar kelimelerle birlikte kullanılarak veri seti sınırlandırılmıştır. Elde edilen veri setindeki yayınlar, yıllara göre dağılım ve atıf performansı, araştırmacıların ortak yazarlık ilişkileri ve entelektüel yoğunlukları, ülkeler ve kurumlar arası iş birliği ağları ile anahtar kelime eş-oluşum ağları bakımından incelen-

miştir. Analizlerin görselleştirilmesi ve haritalandırılması için bibliyometrik araştırmalarda yaygın kullanılan VOSviewer yazılımı tercih edilmiştir (Van Eck & Waltman, 2010).

Veri toplama parametreleri Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. *Bibliyometrik Analizin Veri Toplama ve Analiz Parametreleri*

Parametre	Bilgi
Veri tabanı	Web of Science (WoS)
Arama tarihi	25.08.2026
Arama dizesi ve alanlar	https://www.webofscience.com/wos/woscc/summary/3bb26f3a-a087-4e65-8940-2d951b8fbeb8-01c51658f8/relevance/1
Yazılım ve sürüm	VOSviewer 1.6.21
Analiz birimleri	Anahtar kelime eş-oluşumu; yazar (yoğunluk görselleştirmesi); ülke ortak yazarlığı

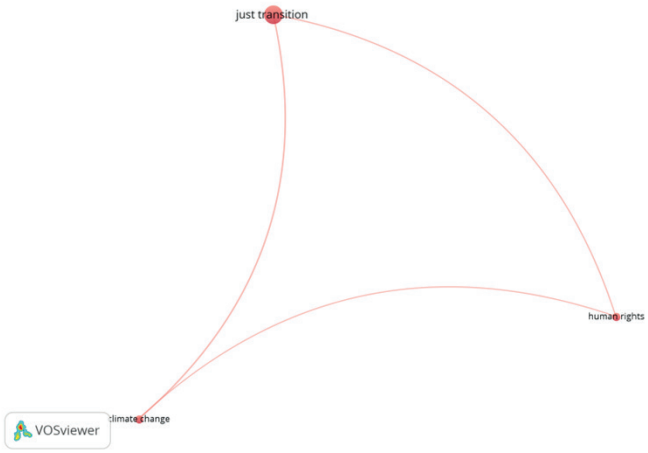
5. Bibliyometrik Bulgular

VOSviewer aracılığıyla üretilen görsel haritalar, alanın kavramsal sınırlarını, görünür aktörlerini ve ülkesel iş birliklerini ortaya koymaktadır.

5.1. Eş-Oluşum Ağı

Anahtar kelime eş-oluşum ağı incelendiğinde literatürün kavramsal çerçevesini üç düğümün oluşturduğu görülmektedir: (1)"just transition" (adil geçiş), (2)"human rights" (insan hakları) ve (3)"climate change" (iklim değişikliği). Şekil 1'de görüldüğü üzere "just transition" en büyük düğümdür ve üç düğüm birbirleriyle bağlanarak tek bir küme (kırmızı) oluşturmaktadır.

Şekil 1. Anahtar Kelime Eş-Oluşum Ağı

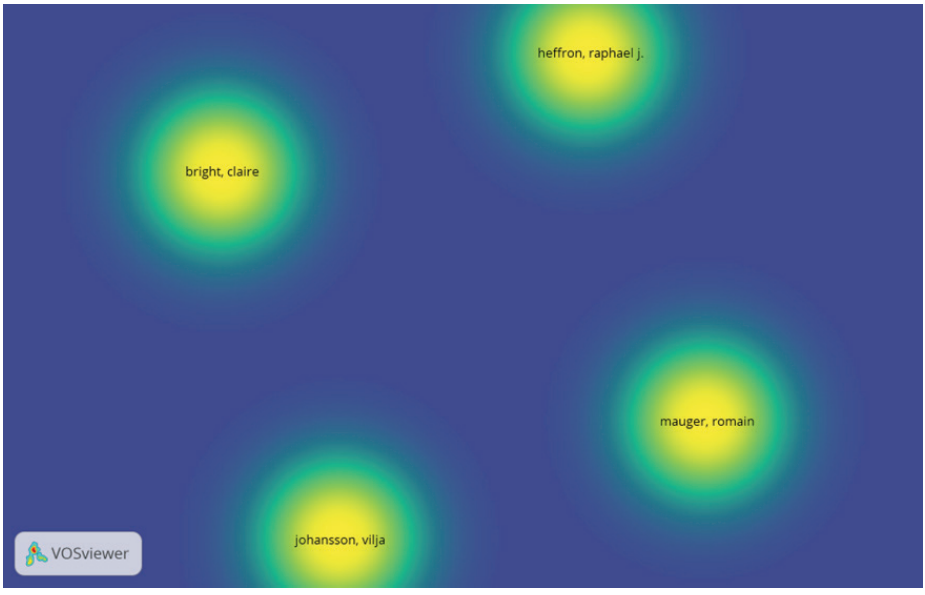
Not. Düğüm büyüklüğü anahtar kelimenin ağırlığını, çizgiler eş-oluşum ilişkisini göstermektedir.

Bu yapı, adil geçişin hukuk yazınında yalnızca teknik ve çevresel bir politika reformu olarak ele alınmadığını, iklim değişikliğiyle mücadelenin insan hakları hukuku ve sosyal adalet ilkeleri çerçevesinde tartışıldığı disiplinler arası bir bütünleşmeye işaret ettiğini göstermektedir. Bu üçlü bağ, geçiş süreçlerinde ortaya çıkan hak kayıplarının, sosyal korumanın ve iklim adaletinin yazının merkezinde yer aldığı yönünde yorumlanabilir. Bu bulgu, ikinci bölümde aktarılan kavramsal gelişmeyle, bir başka değişle adil geçişin emek merkezli bir talepten iklim, enerji ve çevre adaletini birleştiren bir çerçeveye evrilmesiyle (McCauley & Heffron, 2018) birlikte değerlendirilebilir. Ağda iş hukuku ya da enerji hukukuna ilişkin anahtar kelimelerin görünmemesi ise bu terimlerin eşik değerin altında kalmasından ya da yazarların anahtar kelime tercihlerinden kaynaklanabilir.

5.2. Yazar Yoğunluk Haritası

Yazarların yazındaki etkinliğini ve üretim yoğunluğunu gösteren yoğunluk haritasında ise dört ismin çevresinde yüksek yoğunluklu (parlak sarı) odak alanları oluşmuştur. Bu yazarlar; Heffron, Raphael J.; Bright, Claire; Mauger, Romain ve Johansson, Vilja olarak sıralanabilir.

Şekil 2. Yazar Yoğunluk Haritası

Not. Web of Science verisine dayalı VOSviewer yoğunluk görünümü. Parlak (sarı) alanlar yüksek yoğunluğu göstermektedir.

Harita tek başına "öncülük" iddiasını kanıtlamamakla beraber bu isimlerin çalışmalarıyla birlikte okunduğunda anlamlı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Raphael J. Heffron, Dundee Üniversitesi'nde küresel enerji hukuku ve

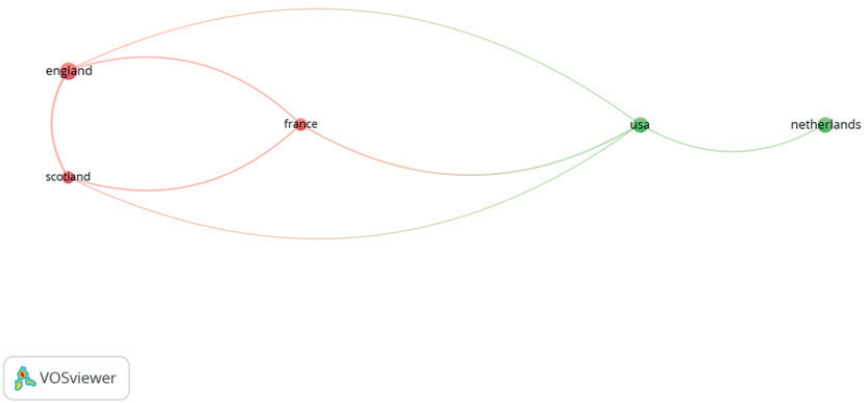
sürdürülebilirlik alanında çalışan bir hukukçudur; McCauley ile birlikte adil geçişi iklim, enerji ve çevre adaleti çerçevesinde kuramsallaştırmış (McCauley & Heffron, 2018; Heffron & McCauley, 2018) ve hukukun adil geçişteki rolünü merkeze alan bir monografi yayımlamıştır (Heffron, 2021). Claire Bright, Lizbon'daki NOVA Hukuk Fakültesi'nde iş ve insan hakları ile durum tespiti alanında çalışmaktadır. Buhmann ile birlikte risk temelli durum tespitini adil geçişle ilişkilendirmiştir (Bright & Buhmann, 2021). Vilja Johansson, Doğu Finlandiya Üniversitesi'nde adil geçişin uluslararası iklim hukukundaki gelişimini ve çerçeve iklim yasalarındaki yerini incelemiştir (Johansson, 2023, 2025). Romain Mauger ise Fleming ile birlikte Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın "yeşil" ve "adil" niteliğini tartışan çalışmanın yazarıdır (Fleming & Mauger, 2021).

Bu dağılım, hukuki çalışmaların belirli ve uzmanlaşmış akademik çevrelerde yoğunlaştığını düşündürmektedir. Odak alanlarının enerji hukuku (Heffron), iş ve insan hakları ile şirketler hukuku (Bright), uluslararası iklim hukuku (Johansson) ve AB çevre hukuku (Fleming & Mauger) gibi hukukun farklı dallarına yayılması adil geçişin tek bir hukuk dalına indirgenemeyeceğini de göstermektedir. Yoğunluk görünümünde öğeler arasındaki bağlar gösterilmediğinden, bu yazarlar arasında ortak yazarlık ilişkisi olup olmadığı ayrıca bir ağ haritasıyla incelenmelidir.

5.3. Ülkeler Arası İş Birliği Ağı

Ortak yazarlık ağı (Şekil 3), araştırmaların belirli coğrafi kümelerde yoğunlaştığını göstermektedir. Haritada iki küme öne çıkmaktadır: Kırmızı küme (Avrupa odağı) İngiltere, İskoçya ve Fransa'dan oluşmakta ve bu ülkeler arasında sıkı bağlar bulunmaktadır. Yeşil küme (transatlantik odak) ise ABD ve Hollanda'dan oluşmaktadır.

Şekil 3. Ülkeler Arası Ortak Yazarlık Ağı

Not. Web of Science verisine dayalı VOSviewer çıktısı. Renkler kümeleri, çizgiler ortak yazarlık ilişkisini göstermektedir. WoS adres alanında İngiltere ve İskoçya ayrı ülke olarak kaydedilmektedir.

Haritadaki en dikkat çekici bulgu, ABD düğümünün hem kendi kümesindeki Hollanda ile hem de kırmızı kümedeki İngiltere, İskoçya ve Fransa ile bağlantılara sahip olmasıdır. ABD, bu ağda kümeler arası köprü işlevi görmektedir. İskoçya'nın ayrı bir düğüm olarak görünmesi, WoS'un adres alanında Birleşik Krallık'ın kurucu ülkelerini ayrı kaydetmesiyle ilgili olabilir. İskoçya'nın haritada yer alması, adil geçiş yazınının önemli isimlerinin İskoçya'daki kurumlarla ilişkisiyle de uyumludur: McCauley ve Heffron'un (2018) ortak çalışmasında yazarların bağlı olduğu kurumlar St Andrews ve Dundee üniversiteleridir.

5.4. Genel Değerlendirme ve Yazın Boşluğu

Haritalar, yazının ağırlıklı olarak gelişmiş Batı ekonomileri ve Avrupa merkezli bir iş birliği ağı etrafında şekillendiğini göstermektedir. Johansson'un (2023) Paris Anlaşması sonrasında adil geçişin iklim hukukunun yorumundaki önemi arttığı yönündeki tespiti önemlidir. Buna karşın gelişmekte olan ülkeler ve özellikle Türkiye bağlamında adil geçişin hukuki boyutunu ele alan çalışmalar haritalarda görünmemektedir. Bu görünmezliğin bir bölümü, bu çalışmanın sınırlılıklarını oluşturan veri tabanı kapsamından ve eşik değerlerinden kaynaklanmaktadır. Ne var ki Türkiye'de kayıt dışı istihdam, sosyal koruma, sendikal katılım ve iklim politikalarına ilişkin yerel dinamiklerin hukuki güvenceye kavuşturulması için küresel ağlarla bütün-

leşen yerel çalışmaların artırılması gerektiği önemli bir gerçeklik olarak güncelliğini korumaktadır.

6. Bulguların Hukuki Değerlendirmesi

6.1. Uluslararası Hukuki Dayanak ve Paris Anlaşması

İklim değişikliğinin hukuki boyutuna yönelik akademik ilgi, Paris Anlaşması'nın kabulüyle birlikte belirgin bir ivme kazanmıştır. Bu eşik, iklim politikalarının yalnızca emisyon azaltımını hedefleyen teknik düzenlemelerden ibaret olmadığını göstermiştir. Çevresel dönüşümün hukuki altyapısının kurulmasında iş hukuku, insan hakları hukuku ve enerji yönetişimi gibi farklı hukuk disiplinlerinin bütünleşmesini gerekli kılmıştır. Ancak önceki bölümde vurgulandığı gibi bu bütünleşme, ağırlıklı olarak yorum ve politika düzeyinde gerçekleşmekte, doğrudan uygulanabilir haklar yaratmamaktadır (Johansson, 2023).

6.2. Üçlü Kavramsal Yapının Hukukla İlişkisi

Anahtar kelime ağı, adil geçişin hukuki temelinin Şekil 1'de görüldüğü gibi iklim değişikliği, insan hakları ve sosyal adalet şeklinde üç sütun üzerine kurulduğunu göstermektedir. Bu üçlünün hukuki sonuçları şöyle özetlenebilir. Birincisi, bütüncül yaklaşım zorunluluğudur. Ekolojik ilerleme, hakkaniyet ve insan hakları hukuku ile dengelenmedikçe sürdürülebilir bir geleceğe ulaşmak güçtür. Hukuk bu dengenin kurulmasında kuralları koyan ve denetleyen temel mekanizmadır (Heffron, 2021). İkincisi, politika ile normların bütünleşmesidir. İklim politikalarının insan hakları normlarıyla bağdaşması yasal düzenlemelerin meşruiyetini ve uygulanabilirliğini artırır. Bright ve Buhmann (2021) bu bütünleşmeyi şirketler düzeyinde, AİHM (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, 2024) ise devletler düzeyinde somutlaştırmaktadır.

6.3. Odak Noktasındaki Hukuk Disiplinleri

Adil geçiş süreçlerinin tasarımında üç hukuk dalı ön plana çıkmaktadır. **İş hukuku**, çevresel dönüşüm sürecinde (karbon yoğun sektörlerin tasfiyesi ya da yeşil dönüşüm) işçi haklarının korunmasını ve ekonomik eşitliğin güvence altına alınmasını üstlenmektedir. Dönüşümün sosyo-ekonomik maliyetlerinin çalışanların omuzlarına yüklenmemesi adil geçiş hukukunun özünü oluşturmaktadır (Doorey, 2017). **İnsan hakları hukuku** bakımından değerlendirildiğinde, iklim değişikliğiyle mücadelenin bireylerin yaşam, barınma, çalışma ve sağlıklı bir çevrede yaşama gibi temel haklarıyla doğrudan ilişkili olduğu kabul edilmektedir (UNFCCC, 2015; Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, 2024). **Enerji hukuku ve yönetişimi** ise enerji kaynaklarının dönüşümünde adil yönetim modellerinin kurulmasını ve enerjiye adil erişimin yasal güvencelerini kapsamaktadır. Bu alanda

Heffron'un (2021) çalışması, Adil Geçiş Komisyonları ve kritik mineral geliştirme vakaları üzerinden hukukun rolünü ortaya koymaktadır.

6.4. Adalet Boyutlarının Hukuki Araçlarla Eşleştirilmesi

McCauley ve Heffron'un (2018) dağıtımsal, usule ilişkin ve onarıcı adalet ayrımı ile Heffron'un (2021) tanıma boyutu, hukuki araçlarla eşleştirilerek adil geçiş politikalarının hukuki tasarımı için bir çözümleme imkanı sunabilir (Tablo 3). Aynı tablo, Türkiye'de yürüyen sürecin hangi boyutlarda güçlü, hangilerinde zayıf kaldığını değerlendirmeye de elverişlidir.

Tablo 3. Adalet boyutları ve olası hukuki karşılıkları

Adalet boyutu	Hukuki anlamı	Örnek hukuki araçlar
Dağıtımsal	Geçişin maliyet ve yararlarının hakkaniyetli paylaşımı	Adil Geçiş Fonu (AB); gelir desteği (ör. işsizlik ve kısa çalışma ödeneği); bölgesel kalkınma araçları
Usule ilişkin	Karar süreçlerine etkin katılım	Sosyal diyalog; toplu pazarlık; danışma ve koordinasyon organları
Onarıcı (telafi edici)	Kayıp ve zararların giderimi	Tazminat; yeniden istihdam ve beceri programları; bölgesel yeniden yapılandırma
Tanıma	Kırılgan grupların ve farklı deneyimlerin görünür kılınması	Kırılgan grupları önceleyen tanımlar (7552 sayılı Kanun m. 2/1-a); eşit muamele ilkesi

Not. Adalet boyutları için McCauley ve Heffron (2018), Heffron (2021) ve Varol ve Yavuz (2026) esas alınmıştır. Hukuki karşılıklar yazar tarafından örneklendirilmiştir.

7. Türk Hukukunda Adil Geçiş

7.1. Anayasal ve Uluslararası Çerçeve

Türk hukukunda adil geçişin anayasal dayanakları dolaylıdır ve birden çok hükme yayılmış durumdadır. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı (Anayasa m. 56), çalışma hakkı ve ödevi ile devletin işsizliği önleyici tedbirler alma görevi (m. 49), sendika kurma (m. 51) ve toplu sözleşme hakkı (m. 53) ile sosyal güvenlik hakkı (m. 60) (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982). Uluslararası düzeyde Türkiye, Paris Anlaşması'nı 6 Ekim 2021 tarihli 7335 sayılı Kanun'la onaylamıştır. Kanun 7 Ekim 2021 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır (Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, 2021). Dolayısıyla anlaşmanın önsözündeki adil geçiş ve insan hakları ifadeleri, Türkiye bakımından da yorum bağlamı oluşturmaktadır.

7.2. 7552 Sayılı İklim Kanunu

Türkiye'nin ilk iklim kanunu olan 7552 sayılı İklim Kanunu 2 Temmuz 2025'te kabul edilmiş ve 9 Temmuz 2025 tarihli, 32951 sayılı Resmî Gazete'de

yayımlanmıştır (İklim Kanunu, 2025). Kanun adil geçişi, iklim değişikliğiyle mücadele ve yeşil büyüme sürecinde çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi süreçten en fazla etkilenebilecek kişileri öncelikli olmak üzere herkesi kapsayan; istihdam sürecinin uygun tedbirlerle yönetildiği ve yeni istihdam alanlarının oluşturulduğu; ekonomik, çevresel ve sosyal kazanımların en üst düzeyde tutulduğu politika ve uygulamalar olarak tanımlamaktadır (m. 2/1-a). Adil geçiş ayrıca kanunun genel ilkeleri arasında sayılmıştır (m. 3/1-a). Bu düzenleme, çalışmanın başında aktarılan "Türk hukukunda kanun düzeyinde adil geçiş tanımı bulunmadığı" yönündeki değerlendirmeyi güncelleme gereğini doğurmaktadır. Bu bakımdan iş hukuku mevzuatında adil geçişe atıf yapan açık bir hüküm bulunmadığı tespiti (Erdoğan, 2026) geçerliliğini korumakla birlikte, kavram artık iklim mevzuatında kanuni bir karşılık bulmuştur. Tablo 4, kanundaki başlıca hükümleri ve hukuki değerlendirmeyi özetlemektedir.

Tablo 4. 7552 Sayılı İklim Kanunu'nda Adil Geçişe İlişkin Başlıca Hükümler

Hüküm	Düzenleme	Hukuki değerlendirme
m. 2/1-a	Adil geçiş tanımı: kırılgan grupları önceleyen, herkesi kapsayan, istihdam sürecinin yönetimi ve yeni istihdam alanları	Geniş ve tanıma boyutunu içeren bir tanım. Bireysel hak ya da somut yöntem içermemektedir.
m. 3/1-a	Adil geçiş yaklaşımının genel ilke olarak benimsenmesi	Yorum ve uygulamayı yönlendirir.
m. 5/4	Azaltım önlemlerinin adil geçiş gereklilikleri gözetilerek uygulanması	"Gerekliliklerin" içeriği belirtilmemiş, ikincil düzenlemeye bırakılmıştır.
m. 7/4	Yerel iklim eylem planlarının adil geçiş gereklilikleri gözetilerek hazırlanması	Yerel boyut vardır. Katılım ilgili kurum ve kuruluşlarla sınırlı anılmıştır.
m. 12/6	İklim gelirlerinin yüzde onuna kadarı adil geçiş faaliyetlerinde kullanılabilir	Üst sınırlı ve takdire bağlı finansman söz konusudur. Asgari pay yok.
m. 13/2	Adil geçiş desteklerinin kullanımı için uygun mekanizmaların oluşturulması	Mekanizmalar ileriki kararlara bırakılmıştır.
Geçici m. 2	Planlama araçları ve yerel eylem planları için 31.12.2027 (bir yıl uzatılabilir)	Uygulama takvimi öngörülmüştür.

Not. Tablo, İklim Kanunu (2025) metnine dayanmaktadır. Değerlendirme sütunu yazara aittir.

Kanun metninin hukuki analizinde dört husus öne çıkmaktadır.

1) Normatif güç: Adil geçiş kanunda tanım ve ilke düzeyinde yer almaktadır. Azaltım önlemlerinin "adil geçiş gereklilikleri gözetilerek" uygulanması yükümlülüğü (m. 5/4) getirilmekle birlikte bu gerekliliklerin içeriği, hak sahipleri, süreçleri ve yaptırımı belirlenmemiştir. Bu yapı, Johansson'un

(2025) çerçeve iklim yasaları için sorduğu "anlamlı yönetişim mi, gösterişçi hukuk mu?" sorusunun Türk düzenlemesi bakımından da geçerli olduğunu düşündürmektedir. Buna yanıt büyük ölçüde ikincil mevzuatın içeriğine bağlıdır.

2) Finansman: Kanun, ETS ve izin gelirleri gibi kalemlerden oluşan iklim gelirlerinin yeşil dönüşüm ve iklim değişikliğiyle mücadele dışında kullanılamayacağını, bu gelirlerin yüzde onuna kadarının adil geçiş faaliyetleri için kullanılabileceğini öngörmektedir (m. 12/6). Üst sınır "kullanılabilir" ifadesiyle takdire bağlanmış, taban bir pay öngörülmemiştir. Karşılaştırma için AB'de adil geçiş ayrı bir tüzükle kurulmuş, doğrudan etkilenen bölgelere hibe sağlayan bir fona dayanmaktadır (European Parliament and Council, 2021a). Türkiye'de ise adil geçiş finansmanı, iklim gelirlerinin içinde bir "kullanım imkânı" olarak düzenlenmiştir.

3) Katılım ve sosyal diyalog: ILO Rehber İlkeleri sosyal diyaloğu adil geçişin temel unsurlarından biri saymaktadır (ILO, 2015). Kanunda ETS ve uluslararası karbon piyasasına ilişkin stratejilerde istişari nitelikte karar alan Danışma Kurulu'nun sürekli üyeleri arasında işçi ve işveren sendikaları konfederasyonları sayılmamıştır. Kurul, gerektiğinde çeşitli kamu kurumlarının, meslek kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerini davet edebilmektedir (İklim Kanunu, 2025, m. 10). Görmüş (2024), adil geçişe yönelik istihdam politikalarının başarısının sosyal ortaklar ile kamu otoriteleri arasında işletilecek sosyal diyaloğa bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Varol ve Yavuz (2026) ise Türkiye'de resmî belgelerde kavramın çoğunlukla yukarıdan aşağıya ve teknokratik bir yaklaşımla ele alındığını, sendikaların, sivil toplumun ve sağlık örgütlerinin katılımının sınırlı kaldığını belirtmektedir. Güler ve Demirkaya (2024) da sendikaların adil geçiş konusundaki mevcut durumunu, potansiyelini ve kısıtlarını inceleyen bir rapor hazırlamıştır.

4) Zamanlama ve uygulama: Kanun, 5 ve 6. maddelerdeki mevzuat ve planlama yükümlülüklerinin ve yerel iklim eylem planlarının en geç 31 Aralık 2027'ye kadar hazırlanmasını öngörmekte, bu sürenin bir yıla kadar uzatılmasına olanak tanımaktadır (Geçici m. 2). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 29–30 Aralık 2025'te düzenlenen çalıştayda "Adil Geçiş Stratejisi Hazırlık Planı" sunulmuş; çıktıların Türkiye'nin Adil Geçiş Stratejisi'nin hazırlanmasına katkı sunması hedeflenmiştir. Aynı bakanlık açıklamasında mevcut dönüşüm sürecinde adil geçişin ağırlıklı olarak onarıcı (restoratif) adalet boyutu üzerinden ele alındığı belirtilmiştir (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025). Bu tespit, Tablo 3'teki tasnif bakımından, usule ilişkin ve tanıma boyutlarının güçlendirilmesi ihtiyacını akla getirmektedir.

7.3. İş Hukuku Boyutu

İklim krizinin ve adil geçiş politikalarının uygulanması insan emeğini, işçi sağlığını ve çalışma koşullarını doğrudan etkilediğinden iş hukukunun dönüşümünü gündeme getirmektedir. Erdoğan (2026), açık alanda çalışanlar, düşük gelirli işçiler ve kırılgan sektörlerdeki çalışanlar bakımından artan risklerin iş hukukunda yeni düzenlemeleri zorunlu kıldığını, Türk iş hukukunda adil geçiş ilkesine dair açık bir düzenleme bulunmamakla birlikte mevcut normların çevresel etkiler dikkate alınarak yeniden yorumlanabileceğini savunmaktadır. Buna ek olarak yeşil işlerin desteklenmesini, beceri dönüşümünü ve esnek çalışma modellerini temel politikalar olarak saymaktadır. Bu çerçevede mevcut mevzuat, bir dönüşüm aracı olarak şu noktalarda değerlendirilebilir:

a) İşverenin koruma borcu ve risk değerlendirmesi: İşverenin işçiyi koruma borcu (Türk Borçlar Kanunu, 2011, m. 417) ile iş sağlığı ve güvenliği mevzuatındaki genel yükümlülük ve risk değerlendirmesi (İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 2012, m. 4 ve m. 10), aşırı sıcaklık ve ekstrem hava olayları gibi iklim kaynaklı fiziksel risklerin gözetilmesi yönünde yorumlanabilir.

b) İşten çıkarma ve dönüşüm: Karbon yoğun tesislerin kapanması ya da dönüşümü işten çıkarmalara yol açtığında, toplu işçi çıkarmaya ilişkin usul (İş Kanunu, 2003, m. 29), kısa çalışma (m. 65) ve işsizlik sigortası (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999) hükümleri dağıtımsal ve usule ilişkin adalet bakımından ilk başvurulacak araçlardır. Bu araçlar adil geçiş amacıyla tasarlanmamıştır. Kapsamlarının dönüşüm kaynaklı işten çıkarmaları karşılayıp karşılamadığı ayrıca değerlendirilmelidir.

c) Toplu pazarlık ve sosyal diyalog: Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (2012) çerçevesinde toplu iş sözleşmelerine yeşil dönüşüm, beceri geliştirme ve iklim riskleri için hükümler konulması mümkündür. Yardımcıoğlu (2024), adil bir geçiş için toplu iş hukuku düzenlemelerinden yararlanılması gerektiğini savunmaktadır.

d) Beceri dönüşümü: İklim Kanunu "yeşil işi" tanımlamakta (m. 2/1-ğğ) ve yeşil iş gücünün yetiştirilmesi için müfredatın güncellenmesini öngörmektedir (m. 8/3-b). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın "Yeşil ve Dijital Dönüşüm Sürecinde İşçilerin Beceri Uyumlarının Geliştirilmesi Projesi" bu yönde bir uygulamadır (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2025).

Türkiye gerçekliğinde adil geçişin yalnızca örgütlü ve kayıtlı iş gücünü değil, enerji, inşaat, tarım, taşımacılık ve geri dönüşüm gibi sektörlerde varlık gösteren sosyal güvenceden yoksun kayıt dışı çalışan kitlesini de kapsaması gerekir. Mevcut iş hukuku korumalarının büyük bölümü, hukuki olarak tanınan bir iş ilişkisine bağlıdır. Bu nedenle kayıt dışı çalışanlar dönüşümün

maliyetlerine karşı en az korunan grup olma riski taşır. Bu değerlendirme, Tablo 3'teki "tanıma" boyutunun Türkiye için özel önemini gösterir. İklim Kanunu'ndaki kırılgan grup vurgusu (m. 2/1-a) kayıt dışı çalışanları açıkça anmamaktadır. Kömürden çıkış tartışmaları ise geçişin istihdam kayıplarının ötesinde sağlık hakkı ve yerel toplulukların yaşam koşullarıyla ilişkili olduğunu göstermektedir (Varol & Yavuz, 2026).

7.4. Bibliyometrik Bulgular ile Türk Hukuku Arasındaki İlişki

Bibliyometrik haritalarda Türkiye'nin görünmemesi ile Türkiye'de artan yerel hukuk yazını birlikte değerlendirildiğinde iki katmanlı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bir yandan iş hukuku (Erdoğan, 2026; Yardımcıoğlu, 2024), istihdam politikaları (Görmüş, 2024), sendikal boyut (Güler & Demirkaya, 2024), halk sağlığı (Varol & Yavuz, 2026) ve kavramın tarihsel gelişimi (Artantaş, 2025) alanlarında Türkçe çalışmalar üretilmektedir. Diğer yandan bu çalışmaların önemli bir bölümü yerel dergi ve yayınlarda yer almakta olup WoS temelli haritaya yansımamaktadır. Dolayısıyla "literatür boşluğu" kısmen gerçek bir boşluğu, kısmen de veri tabanı kapsamından kaynaklanan bir görünmezliği ifade etmektedir. Bu iki etkiyi ayırmak için WoS'a ek olarak Scopus ve TR Dizin verilerini de kapsayan tamamlayıcı bir başka araştırmanın yapılması gerekmektedir.

8. Değerlendirme ve Öneriler

İklim Kanunu'ndaki "adil geçiş gereklilikleri" (m. 5/4, m. 7/4) için kapsam, hak sahipleri, etki analizi yöntemi ve izleme göstergeleri belirlenmelidir. Böylece kavram ilke düzeyinden çıkarak denetlenebilir hale gelebilecektir (Johansson, 2025).

İklim gelirlerinin yüzde onuna kadar kullanılabilmesi (m. 12/6) yerine, asgari bir payın veya ayrı bir bütçe kaleminin öngörülmesi, kullanımın şeffaf raporlanması ve en çok etkilenen bölgelerin önceliklendirilmesi değerlendirilmelidir. AB'deki Adil Geçiş Fonu (European Parliament and Council, 2021a) karşılaştırma için bir örnek sunmaktadır.

Karbon Piyasası Kurulu, Danışma Kurulu ve İl İklim Değişikliği Koordinasyon Kurulları gibi organlarda işçi ve işveren örgütlerinin ve etkilenen yerel toplulukların temsil edilmesi, sosyal diyaloğun iştişari değil, karar süreçlerine etki eden bir nitelik kazanması gerekir (ILO, 2015; Görmüş, 2024).

Toplu işçi çıkarma, kısa çalışma ve işsizlik sigortası araçlarının dönüşüm kaynaklı işten çıkarmalar bakımından yeterliliği değerlendirilmelidir. İş sağlığı ve güvenliği risk değerlendirmelerinin iklim kaynaklı riskleri kapsadığı ikincil düzenlemelerle netleştirilmelidir (Erdoğan, 2026).

Adil geçiş politikalarının etki analizlerinde kayıt dışı çalışanlar ayrıca haritalanmalı, koruma araçları hukuki olarak tanınan iş ilişkisinin dışına taşan gruplara ulaşacak biçimde tasarlanmalıdır.

İklim Kanunu'ndaki yeşil iş gücü hükümleri (m. 8/3-b), işçilerin yeniden eğitim ve yeniden istihdamına ilişkin bireysel ve toplu haklarla tamamlanmalıdır.

9. Sonuç

Bu çalışma, adil geçiş ile hukuk arasındaki ilişkiyi kavramsal, bibliyometrik ve normatif düzeylerde ele almıştır. Bibliyometrik haritalar, hukuk yazınının "adil geçiş", "iklim değişikliği" ve "insan hakları" kavramları etrafında yoğunlaştığını, görünür yazar odaklarının enerji, iş ve insan hakları, uluslararası iklim ve AB çevre hukuku alanlarına yayıldığını, iş birliği ağının ise Avrupa–ABD ekseninde, ABD'nin köprü rolüyle şekillendiğini göstermiştir.

Hukuki açıdan adil geçiş, salt bir çevre mevzuatı reformu değil, çevre politikaları ile sosyal adaletin bütünleştirilmesidir. Uluslararası düzeyde bu bütünleşme büyük ölçüde yorum ve politika düzeyinde kalmakta, AB'de ise bağlayıcı (tüzük) ve bağlayıcı olmayan (bildirim, tavsiye) araçların birlikte kullanımıyla ilerlemektedir. Türkiye'de 7552 sayılı İklim Kanunu kavramı ilk kez kanun düzeyinde tanımlamış ve ilke olarak benimsemiştir. Buna karşın adil geçişin içeriği, finansmanı, katılım usulleri ve iş hukuku bakımından somut güvenceleri henüz oluşmuş durumda değildir. Kanunun uygulanması için öngörülen takvim (31 Aralık 2027), bu boşlukları doldurma fırsatı sunmaktadır. Kanun yapıcıların, çevre ve ekonomi ilişkisinde çalışma yaşamına ilişkin dönüşümleri planlarken iş gücü korumalarından ve ekonomik hakkaniyetten ödün vermeyen yasal mekanizmalar tesis etmesi, adil geçişin hukuki meşruiyetinin ve uygulanabilirliğinin ön koşuludur.

KAYNAKÇA

Artantaş, O. Ç. (2025). Adil geçiş kavramının tarihsel gelişimi ve hukuki düzenlemelere etkisi. A. Sümer, İ. Atan, S. Ülker, & S. S. Deniz (Ed.), *Yeşil dönüşüm sürecinde adil geçiş: Dünyada politikalar ve Türkiye için öneriler* içinde (ss. 29–39). TESAB Yayınları.

Bright, C., & Buhmann, K. (2021). Risk-based due diligence, climate change, human rights and the just transition. *Sustainability*, *13*(18), Article 10454.

COP24 Presidency. (2018). *Solidarity and just transition Silesia declaration*. United Nations Framework Convention on Climate Change.

Council of the European Union. (2022). Council Recommendation of 16 June 2022 on ensuring a fair transition towards climate neutrality (2022/C 243/04). *Official Journal of the European Union*, *C 243*, 35 (27.6.2022).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2025, 30 Aralık). *Yeşil ve dijital dönüşüm sürecinde işçilerin beceri uyumlarının geliştirilmesi projesi kapanış programı ve adil geçiş çalıştayı gerçekleştirildi*. https://csgb.gov.tr/cgm/tr/haberler/30122025/

Doorey, D. J. (2017). Just transitions law: Putting labour law to work on climate change. *Journal of Environmental Law and Practice*, *30*(2), 201–239.

Erdoğan, C. (2026). İklim değişikliği karşısında iş hukukunun dönüşümü: Adil geçiş çerçevesinde inceleme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (65), 283–316.

European Commission. (2019). *The European Green Deal* (COM(2019) 640 final). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN

European Parliament and Council of the European Union. (2021a). Regulation (EU) 2021/1056 of 24 June 2021 establishing the Just Transition Fund. *Official Journal of the European Union*, *L 231*, 1–20.

European Parliament and Council of the European Union. (2021b). Regulation (EU) 2021/1119 of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 ('European Climate Law'). *Official Journal of the European Union*, *L 243*, 1–17.

European Parliament and Council of the European Union. (2024). Directive (EU) 2024/1760 of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending Directive (EU) 2019/1937 and Regulation (EU) 2023/2859. *Official Journal of the European Union*, *L*, 2024/1760 (5.7.2024).

Fleming, R. C., & Mauger, R. (2021). Green and just? An update on the European Green Deal. *Journal for European Environmental & Planning Law*, *18*(1), 164–180.

Görmüş, A. (2024). Yeşil ekonomiye 'adil geçiş' için istihdam politikaları. *Memleket Siyaset Yönetim*, *19*(42), 33–60.

Güler, C., & Demirkaya, S. (2024). *Sendikalar ve adil geçiş: Mevcut durum, potansiyel ve kısıtlar*. Avrupa İklim Eylem Ağı (CAN Europe) & Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK). https://caneurope.org/content/uploads/2024/02/Sendikalar-ve-Adil-Gecis-Full-Rapor-08.02.2024.pdf

Healy, N., & Barry, J. (2017). Politicizing energy justice and energy system transitions: Fossil fuel divestment and a "just transition". *Energy Policy*, *108*, 451–459.

Heffron, R. J. (2021). *Achieving a just transition to a low-carbon economy*. Palgrave Macmillan.

Heffron, R. J., & McCauley, D. (2018). What is the 'just transition'? *Geoforum*, *88*, 74–77.

International Labour Organization. (2015). *Guidelines for a just transition towards environmentally sustainable economies and societies for all*. ILO.

İklim Kanunu, Kanun No. 7552 (2025). *Resmî Gazete*, 9 Temmuz 2025, Sayı 32951.

İş Kanunu, Kanun No. 4857 (2003). *Resmî Gazete*, 10 Haziran 2003, Sayı 25134.

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, Kanun No. 6331 (2012). *Resmî Gazete*, 30 Haziran 2012, Sayı 28339.

İşsizlik Sigortası Kanunu, Kanun No. 4447 (1999). *Resmî Gazete*, 8 Eylül 1999, Sayı 23810.

Johansson, V. (2023). Just transition as an evolving concept in international climate law. *Journal of Environmental Law*, *35*(2), 229–249.

Johansson, V. (2025). Just transition in framework climate laws: Between meaningful governance and performative law. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, *34*(1), 155–169.

McCauley, D., & Heffron, R. (2018). Just transition: Integrating climate, energy and environmental justice. *Energy Policy*, *119*, 1–7.

Newell, P., & Mulvaney, D. (2013). The political economy of the 'just transition'. *The Geographical Journal*, *179*(2), 132–140.

Paris Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun, Kanun No. 7335 (2021). *Resmî Gazete*, 7 Ekim 2021, Sayı 31621.

Räthzel, N., & Uzzell, D. (2011). Trade unions and climate change: The jobs versus environment dilemma. *Global Environmental Change*, *21*(4), 1215–1223.

Routledge, P., Cumbers, A., & Derickson, K. D. (2018). States of just transition: Realising climate justice through and against the state. *Geoforum*, *88*, 78–86.

Scottish Government. (2020). *Just transitions: A comparative perspective*. https://www.gov.scot/publications/transitions-comparative-perspective/

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Kanun No. 6356 (2012). *Resmî Gazete*, 7 Kasım 2012, Sayı 28460.

Stevis, D., & Felli, R. (2015). Global labour unions and just transition to a green economy. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*, *15*(1), 29–43.

Stevis, D., & Felli, R. (2020). Planetary just transition? How inclusive and how just? *Earth System Governance*, *6*, Article 100065.

Türk Borçlar Kanunu, Kanun No. 6098 (2011). *Resmî Gazete*, 4 Şubat 2011, Sayı 27836.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No. 2709 (1982). *Resmî Gazete*, 9 Kasım 1982, Sayı 17863.

United Nations Framework Convention on Climate Change. (2015). *Paris Agreement*. https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement

Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, *84*(2), 523–538.

Varol, G., & Yavuz, M. (2026). Adil geçiş, kökeni, evrimi ve temel ilkeleri: İklim adaleti perspektifinden bir değerlendirme. *Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi*, *3*(2), 70–77. https://izlik.org/JA52DX93ER

Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, App. No. 53600/20 (Eur. Ct. H.R. Apr. 9, 2024) (Grand Chamber).

Wang, X., & Lo, K. (2021). Just transition: A conceptual review. *Energy Research & Social Science*, *82*, Article 102291.

Yardımcıoğlu, D. (2024). İklim değişikliğinin çalışma hayatına etkileriyle mücadele: Adil bir geçiş için toplu iş hukuku düzenlemelerinden yararlanılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *26*(1), 467–511.